

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právnická

Diplomová práce

**Srovnání občanského práva totalitních režimů –
nacistického Německa a Sovětského Svazu.**

Marek Mašita

Plzeň 2018

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Marek MAŠITA

Osobní číslo: R13M0123P

Studijní program: M6805 Právo a právní věda

Studijní obor: Právo

Název tématu: Srovnání občanského práva totalitních režimů - nacistického Německa a Sovětského Svazu.

Zadávací katedra: Katedra právních dějin

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Úvod
2. Nacistické Německo - nástup nacistů k moci, charakteristika nacistického práva, vývoj občanského zákoníku, problematika občanského práva
3. Sovětský Svaz - nástup bolševiků k moci, charakteristika sovětského práva, vývoj a problematika občanského práva do roku 1945.
4. Porovnání nacistického a sovětského občanského práva.
5. Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah kvalifikační práce: min. 50 stran

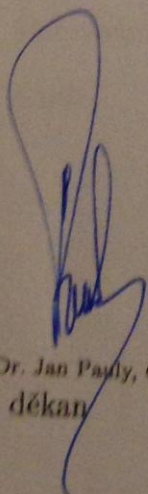
Forma zpracování diplomové práce: tištěná

Seznam odborné literatury: viz příloha

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Vilém Knoll, Ph.D.
Katedra právních dějin

Datum zadání diplomové práce: 27. března 2017

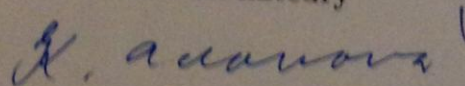
Termín odevzdání diplomové práce: 31. března 2018

Doc. JUDr. Jan Pauly, CSc.
děkan

Prof. JUDr. PhDr. Karolína Adamová, DSc.
vedoucí katedry

V Plzni dne 27. září 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci na téma „*Srovnání občanského práva totalitních režimů – nacistického Německa a Sovětského Svazu*“ zpracoval sám a veškeré prameny a informace, které jsem využil k vypracování této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury. Moje práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Plzni dne 27. března 2018

.....

Marek Mašita

Poděkování

Na tomto místě bych rád s úctou poděkoval vedoucímu mé práce panu JUDr. Vilému Knollovi, Ph.D., za jeho cenné rady, vstřícnost a čas, který mi věnoval při osobních konzultacích, elektronické komunikaci a celkovém zpracování práce.

Dále chci poděkovat také mé rodině za permanentní a neutichající podporu, již mi během celého studia poskytuje a v neposlední řadě mé přítelkyni za trpělivost, kterou se mnou v průběhu celé práce měla.

Obsah

Úvod	7
1 Nacistické Německo	9
1.1 Nástup nacistů k moci	9
1.2 Charakteristika nacistického práva.....	13
1.3 Vývoj občanského zákoníku	19
1.4 Problematika občanského práva	22
2 Sovětský Svaz	28
2.1 Nástup bolševiků k moci.....	28
2.2 Charakteristika sovětského práva	33
2.3 Vývoj a problematika občanského práva do roku 1945	39
3 Porovnání nacistického a sovětského občanského práva	46
3.1 Základní občanskoprávní otázky	46
3.2 Věcná práva	54
3.3 Závazkové právo	59
3.4 Dědické právo	64
3.5 Rodinné právo.....	70
Závěr	81
Seznam použité literatury a pramenů	86
Resume	92

Úvod

Za téma své diplomové práce jsem si vybral srovnání občanského práva u dvou pravděpodobně nejznámějších totalitních režimů 20. století, kterými jsou nacistické Německo a Sovětský Svaz. Toto téma jsem si zvolil jako své vlastní hned z několika důvodů. Dějiny jsou mojí velkou zálibou a u těch právních je tomu stejně. Hlavním důvodem byl ovšem zejména současný politický vývoj v naší zemi, který se ještě v posledních měsících v průběhu mé činnosti na této diplomové práci umocnil. Řada lidí ale i politiků má tendenci bolševismus a jeho právní následky relativizovat a ve srovnání s nacismem v něm vidí především pozitiva. Nacistický právní systém považuje za naprosto nepřijatelný a nelidský téměř úplně každý, až na pár nevzdělaných nebo rasisticky smýšlejících výjimek. U Sovětského Svazu jsem se ovšem setkal v souvislosti s občanským právem i samotnou osobou Stalina už ne s tak výrazně kritickými reakcemi. Příkladem bylo i nedávné (počátek roku 2018) vystoupení ruského velvyslance v české televizi.

Cílem mé práce je v souvislosti s touto volbou porovnat obě totality a uvést ony relativizující tendence mezi lidmi na pravou míru. Z historie se má lidstvo poučit a z té, která na nás navíc měla vliv téměř 40 let, je to o to více důležité. Rád bych charakterizoval obě mocnosti nejprve samostatně a následně je společně porovnal a upozornil na jejich zásadní rozdíly i podobnosti. Je zřejmé, že svými ideologiemi se obě země jeví jako zcela rozdílné, ale při bližším právním studiu je opak pravdou. Rád bych poukázal zejména na podobnosti, kterých je celá řada. Podle mého názoru je totiž zcela zřejmé, že obě totality kázaly vodu a pily víno. V názvu jsem sice uvedl srovnání nacistického Německa se Sovětským Svazem, ale zaměřuji se také na nedlouhé období občanskoprávního vývoje v Sovětském Rusku, které je pro souvislosti k porovnání nepostradatelné. Navíc považuji za velkou výhodu, že jsem neprožil totalitu ani v jedné z těchto zemí, ani totalitu u nás v České republice, takže jsem zcela nestranný hodnotitel.

Svou práci rozděluji do tří hlavních kapitol. V první z nich se věnuji nacistickému Německu. Zaměřuji se na uchopení moci, právní charakteristiku z širšího hlediska, vývoj občanského zákoníku a podrobněji na problematiku občanského práva. Druhá kapitola je věnována Sovětskému Svazu. Tu pojímám s drobnými rozdíly a to vzhledem k tomu, že zde probíhal právní vývoj o mnoho let déle. Pro účely porovnání je tedy daleko praktičtější a smysluplnější posouzení obou

totalit v období, kdy fungovaly současně. Zaměřuji se tedy na nástup bolševiků k moci, charakteristiku sovětského práva, ale na rozdíl od nacistického Německa, kde je další podkapitolou občanský zákoník, který ovšem v Sovětském Svazu neprocházel tak specifickou procedurou, pokračuji vývojem občanského práva jako celku. Proto je součástí této kapitoly nejen samotný vývoj, ale i problematika občanského práva, kterou uvádím v souvislostech jednotlivých let. Jak už jsem zmínil, i přes zúžení období, na něž se v diplomové práci zaměřuji u Sovětského Svazu, zůstává tato část výrazně obsáhlejší než u nacismu.

Nejdůležitější částí a současně vyvrcholením práce je poslední kapitola. Ta nese název Porovnání nacistického a sovětského občanského práva. Tato část práce odráží cíl a záměr celého bádání. V jednotlivých kapitolách se zaměřuji nejprve na základní občanskoprávní otázky z obecnějšího pohledu a poté na konkrétní odvětví. Tento proces naráží na několik problémů, se kterými se musím v práci vyrovnat a v závěru je také vyhodnotit. Jedná se o pojetí občanského práva u obou režimů, které ho kritizují a nepočítají s ním. Hlavní výzvou je zejména vyčlenění právních odvětví v logické rovině a to nejen z toho důvodu, že je problém v jednotném právním dělení pro oba režimy společně, ale zejména z toho důvodu, že každý režim samostatně neměl jednoznačně ucelené dělení práva.

Ve své práci čerpám v především z české odborné literatury, které je zejména k sovětským občanskoprávním otázkám celá řada. Velmi často je zde problém ideologického zkreslení, se kterým se ovšem vypořádávám zejména novější literaturou, uvádějící věci na pravou míru a také pomocí interpretace zákonů. U nacistického Německa je odborné literatury v domácím jazyce výrazně méně, a proto doháním tento „handicap“ německými zdroji. Naopak je ale důležité poznamenat, že se zde setkávám s daleko menším nebo nulovým množstvím zkreslených informací. Německou literaturu využívám ve značné míře spíše novější a to z toho důvodu, že starší zdroje jsou psány švabachem, jehož překlad je velmi komplikovaný. Do práce čerpám ve velkém rozsahu také z dobových právních předpisů a to u obou totalitních režimů. Dále využívám zejména u nacistického práva současné odborné články, periodika a také elektronické publikace.

1 Nacistické Německo

1.1 Nástup nacistů k moci

Na sklonku roku 1918 vznikla Výmarská republika, a to zejména v kontextu první světové války, kterou byla současně také významně poznamenána. Versailleská mírová smlouva z roku 1919 ukládala Německu vysoké válečné reparace spolu s povinným odzbrojením a v neposlední řadě podstoupením území. Hlavní státopornou silou byla v této době sociální demokracie, která byla od samého počátku republiky konfrontována s extremistickými uskupeními usilujícími o změnu režimu. V té době vzniká v Bavorsku Nacionálně socialistická německá dělnická strana, která je postavena primárně na rétorických schopnostech svého předsedy Adolfa Hitlera a současně na populistickém programu postaveném na myšlence rasové nadřazenosti německé krve.¹

„Na počátku dvacátých let nebyli nacisté nic víc, než jen jedna z mnoha nacionalistických radikálních politických skupin.“² Hitler se snažil dostat k moci nejprve nedemokratickým způsobem. V listopadu roku 1923 se pokusil o násilné převzetí moci v Mnichově po vzoru Mussoliniho, které však bylo neúspěšné. Poté je odsouzen a po svém propuštění z vězení se rozhodne pro uchopení moci legálním způsobem prostřednictvím voleb. Ve všeobecných volbách v roce 1928 však získává Nacionálně socialistická německá dělnická strana pouze 2,6 % hlasů. Nedlouho potom se situace diametrálně změní, neboť se nacionálním socialistům podaří díky sociální demagogii, vyhrocenému nacionalismu opřenému o nacistickou rasistickou propagandu a také ostrým výpadům vůči levicovým stranám, zejména komunistům, získat podporu velké části nespokojených občanů. Tu předznamenal volby v roce 1930, kde dosáhli výsledku 18% hlasů a obsadili druhé místo mezi všemi stranami.³ V prezidentských volbách Hitler přesto roku 1932 neuspěl, zejména proto, že Paula von Hindenburga jednotně podpořily ostatní demokratické subjekty. Hitler však i přes svou porážku dosáhl výrazné podpory obyvatelstva a získal ve druhém kole víc než třináct milionů hlasů, čímž se výrazně upevnila jeho pozice.

¹ Kolektiv autorů. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. 2., dopl. vyd. Praha: Linde, 2004. Vysokoškolské právní učebnice, s. 435-436.

² FULBROOK, Mary. *Dějiny moderního Německa: od roku 1918 po současnost*. Praha: Grada, 2010. s. 47.

³ KADLECOVÁ, Marta. *Právní dějiny*. 2. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 226.

I přes tuto prohru je Hitler nedlouho poté, výsledkem nesmyslných intrik a taktických záměrů některých pravicových stran a zejména jejich politiků, dne 30. ledna 1933 jmenován kancléřem. Okamžitě systematicky uchopuje moc a na základě tzv. „vůdcovského principu“ začíná přeměňovat Výmarskou republiku v totalitní stát známý jako Třetí říše. Hlavní ideologií se stává nacionalismus opírající se o myšlenku „všenárodního společenství“. Ten je charakteristický agresivní zahraniční politikou a opírá se především o rasismus spolu s antisemitismem. Občané začínají být děleni do různých kategorií, což vyvrcholí jednou z nejsmutnějších kapitol evropských dějin, totiž vyhlazováním „méněcenných etnik“ a to zejména židovského obyvatelstva. Režim se stává policejním státem s častým výskytem teroru, vznikají koncentrační tábory pro nepřátele „německého lidu“.⁴

V únoru roku 1933 nacisté prosadili nátlakem na prezidenta Hindenburga, vydání nouzového nařízení o ochraně národa a státu, které významně rozšířilo pravomoci policie a jejích orgánů. V souladu s tímto nařízením je omezována osobní svoboda, svoboda projevu a tisku, spolková a shromažďovací práva. Mohlo se beztrestně zasahovat do listovního tajemství, ale i poštovního a telegrafního tajemství. Byly nařizovány domovní prohlídky, omezováno a dokonce i zabavováno osobní vlastnictví. Říšská vláda si nárokuje prozatímně vykonávat kompetence nejvyšších zemských úřadů v případě, že nedojde v některé spolkové zemi k provedení opatření, která jsou nutná k obnově veřejné bezpečnosti a pořádku.⁵

„ Zcela konkrétně dává Hitlerovi podnět k zahájení teroru dodnes ne zcela objasněný požár budovy říšského sněmu v únoru 1933, který je využit k pozastavení platnosti základních politických práv daných ústavou Výmarské republiky“⁶

V duchu omezování ústavy a odražení státu nebezpečných násilných aktů dochází k masovému zatýkání politických oponentů, zejména komunistů. To vše vygraduje v březnu tohoto roku, kdy nacisté nakonec zcela rozpustí komunistickou stranu a podnikají útok na parlamentní systém. V zemi byla atmosféra napětí charakteristická rostoucím násilím v ulicích, potlačováním základní svobody projevu a svobodného vyjádření politického postoje. A právě v atmosféře zastrašování a omezování práv byly uspořádány 5. května volby. I přes tento drtivý tlak na

⁴ GELLATELY, Robert. *Lenin, Stalin a Hitler: věk sociální katastrofy*. Praha: Volvox Globator, 2012, s. 259.

⁵ Nařízení o ochraně národa a státu z 28. února 1933.

⁶ Kolektiv autorů. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. 2., dopl. vyd. Praha: Linde, 2004, s. 436-437.

společnost se nacistům nepodařilo získat v Bundestagu nadpoloviční většinu, natož většinu dvou třetin potřebných ke změnám ústavy. Avšak díky politickým schopnostem čelních představitelů NSDAP a zároveň, díky neschopnosti politických oponentů předvídat nacistické záměry, se nakonec Hitlerovi podařilo získat hlasy katolické strany Zentrum (hlavně díky jeho slibu, že pozice křesťanství zůstane neporušena)⁷ k prosazení zmocňovacího zákona. Na základě tohoto zmocnění se mohla říšská vláda usnášet na zákonech a co je nejvíce alarmující, dokonce i měnit ústavu. „Říšský sněm se tak sám prakticky vyřadil z právotvorné činnosti. Oslabila se též pozice prezidenta, protože vládní zákony podepisoval místo něj říšský kancléř. V zákonodárství se tak rozhodujícím činitelem dočasně stala vláda. I ta však byla v průběhu let 1933 - 1934 rychle přeměněna na pouhý pomocný orgán říšského kancléře.“⁸

Následovala celá řada dalších kroků, kterými se nacisté snažili rozšířit nebo upevnit svou moc. V průběhu jara roku 1933 byla většina politických stran postavena mimo zákon, anebo se rozpustily samy. Vyvrcholením těchto tendencí byl zákon proti vytváření politických stran ze dne 14. července 1933. Jeho součástí bylo ustanovení jednostranného státního aparátu. V parlamentu tedy přestala existovat legální parlamentní opozice. Říšský sněm se v podstatě změnil v nadšeného příjemce všeho, co navrhovala nacistická vláda. Nacistická strana se stala součástí státního aparátu a fungování státních institucí se ocitá v neomezených rukou vůdce. NSDAP byla podle tehdejší rétoriky představitelkou vůle německého národa, měla garantovat ochranu německých zájmů doma i ve světě, současně to byla vedoucí hybná síla Třetí říše. Režim byl postavený na propracovaném aparátu teroru. V březnu roku 1933 byl otevřen první koncentrační tábor v Dachau, což se dočkalo velké publicity. Následovaly stavby další řady táborů, které vytvořily ještě dlouhou dobu před začátkem války systematickou síť po celém Německu. Ve většině případů se jednalo prozatím o pracovní tábory, které využívaly pracovních sil z širokého okolí, avšak i zde bylo na dennodenním pořádku brutální zacházení, fyzické násilí a naprosto nelidské podmínky. I když byly využívány nejrůznější metody mučení a poprav, nepředstavovala primární účel těchto táborů fyzická likvidace vězňů tak, jako u vyhlazovacích táborů vznikajících zejména na východě země během války.

⁷ FULBROOK, Mary. Dějiny moderního Německa: od roku 1918 po současnost. Praha: Grada, 2010. s. 60.

⁸ KADLECOVÁ, Marta. *Právní dějiny*. 2. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 228.

Nacistům se podařilo bezpochyby zcela uchopit moc v Německu, ale nikoliv už tak výrazně státní aparát. Vznikalo dosti chaotické uspořádání, kdy se stranické a státní orgány často prolínaly, jindy si naopak konkurovaly a stály proti sobě. K této nepřehledné situaci docházelo z důvodu vytváření nových paralelních úřadů se sférami vlivu a s kompetencemi, jejichž moc byla přímo závislá na vůli vůdce Adolfa Hitlera. Jednalo se v podstatě o dualismus a nebyl k dispozici žádný prostředek, který by dokázal posoudit, kdo má v dané problematice pravomoc rozhodovat.⁹

Celý proces uchopení moci nacisty v čele s Adolfem Hitlerem je završen 30.6.1934 při tzv. „noci dlouhých nožů“. SA vedená Ernstem Röhmem se stala v Hitlerových očích vzpurnou a tím i nebezpečnou organizací pro Německo, ale i pro něho samotného. Jednak proto, že její členové byli více loajální ke svému šéfovi než k vůdci, ale především proto, že se stali rivalem elitní jednotky SS a také armády. Na základě toho propuklo téměř 3 denní hromadné vyvražďování, které dnes známe jako noc dlouhých nožů. Zabiti byli všichni čelní představitelé SA a ušetřen nebyl ani Hitlerův do té doby blízký přítel a podporovatel Ernst Röhm. Tento proces masového vraždění byl nakonec opatřením ze dne 40. června legalizován jako ospravedlnitelná sebeobrana státu k odstranění vlastizrádných útoků. Zmíněná akce pomohla Hitlerovi k lojalitě ze strany armády, jejíž vrchní představitelé viděli v „barbarských“ jednotkách SA nebezpečí.¹⁰

⁹ FULBROOK, Mary. Dějiny moderního Německa: od roku 1918 po současnost. Praha: Grada, 2010. s. 64.

¹⁰ Tamtéž, s. 63.

1.2 Charakteristika nacistického práva

Základními a všeobecně uznávanými prvky, kterými je Německo v období nacionálního socialismu charakteristické, jsou antiracionalismus spolu s vůdcovstvím, elitářstvím a ultranacionalismem. Vodítkem pro pochopení, jak nacisté vnímali právo a jak k němu na jeho základě také přistupovali, mi v rámci mé diplomové práce je velmi netradičně úvaha významného právního filosofa Viktora Knappa, který použil k jeho charakteristice bajku. V té se hovoří o mouše sedící při sluníčku na stromě. Ta nepomýšlí na nic zlého. V tu chvíli přiletí vrabec a má v plánu ji spolknout. Muška je nešťastná a prosí o život. Vrabec na ni zareaguje se slovy, že je jeho, protože on je větší než ona a okamžitě ji pozře. Své sousto ještě ani nedožvýká a vzápětí přiletí krahujec, který s naprosto stejným odůvodněním vrabce roztrhá. Krahujce na to zabije orel opět se stejnou rétorikou. Na konci celé bajky skolí orla šíp lovice, který pronese závěrečnou větu konstatující jeho vztah k předchozímu činu totiž, že to nemůže být jinak, neboť on je velký a orel malinký.¹¹

Nacistické právo se opírá o tzv. „neohraničený výklad“, který významným způsobem rozhodl o jeho směřování s tragickými následky, které s sebou neslo. Řada myšlenek přitom byla převzata od právních vědců z počátku 20. století.¹² Hlavním charakteristickým rysem nacistického práva a nacistického právního myšlení je opovrhování základními principy, na kterých stál a často dodnes stojí právní řád většiny evropských zemí. Na základě tohoto zjištění je důležité si jasně říct, že to byl zejména nástroj k moci a nejednalo se o ucelený systém myšlenek.

Podle německých právníků bylo právem to, co prospívalo německému národu. V souladu s tím tedy zákonodárci popírali princip rovnosti občanů před zákonem. Jejich veškerá činnost směřovala k účelové tvorbě a aplikaci právních norem. De facto byl zlikvidován parlamentní systém a nahradila jej diktatura s vůdcovským principem. Veškerá moc byla soustředována do rukou Adolfa Hitlera. Nacističtí právníci a právní teoretici považovali vůdcovy právní názory za pramen práva nadřazený právním předpisům.¹³

V případě rozhodnutí vůdce, ať už ve formě zákona nebo nařízení se nejednalo o předmět výkladu práva, neboť o jeho vůli nebyly možné pochyby. Při

¹¹ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 41.

¹² Kolektiv autorů. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. 2., dopl. vyd. Praha: Linde, 2004, s. 439.

¹³ KADLECOVÁ, Marta. *Právní dějiny*. 2. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 231.

vytváření práva se kladl velký důraz na tzv. volný výklad práva, avšak samotný pojem může být velmi zavádějící, neboť byly dány mantinely národně socialistickou ideologií. Podstatou byla možnost volné aplikace zákona v mezích nacistické ideologie. Charakteristickým prvkem v právní oblasti Třetí říše byly tzv. doložky blaha. Jednalo se o těžko vysvětlitelné a velmi neurčité právní pojmy, na jejichž základě docházelo k vykládání práva v praxi tak, jak se to interpretujícím osobám, tedy zpravidla těm prorežimním hodilo. „*Neurčité pojmy umožnily, aby byl bez zásahu „pera zákonodárce“ za pomoci právní interpretace změněn převzatý právní řád ovlivněný idejemi liberalismu. To směřovalo k zachování zdání legality, neboť nacisté chtěli vyvolat dojem, že po převzetí moci dochází ke změně práva legální cestou a ne svévolným přijímáním zákonů*“.¹⁴

Všechn veřejný i soukromý život byl ovládán oficiální nacistickou ideologií, kterou režim nutil své občany zastávat. Ta je pro nacistickou teorii přirozeným projevem ducha lidu, který kotví v krvi i v půdě. Myšlenky nacismu vycházejí z toho, že on sám pramení z krve a z podstaty německého národa. Přičemž krev byla důležitější než půda. Výsadní postavení vycházející z právní úpravy měli příslušníci k národu, myšleno samozřejmě k národu německému.

V německém státě bychom mohli najít i další osoby, které byly sice státními příslušníky, avšak ne už příslušníky národa ani říšskými občany. Jednalo se o občany druhé kategorie.¹⁵ Němci se považovali za rasově nadřazené, považovali se tedy za biologicky předurčené, aby vládli ostatním rasám. Na základě uměle budovaného kultu o árijské rase se Židům přisuzoval zhoubný a naprosto potupný rasový stereotyp přirovnávající je k netvořivým podlidem. Hitler přisuzoval židům odpovědnost za mezinárodní spiknutí, jehož hlavním cílem mělo být zničení německého národa. Nacionální socialisté charakterizovali svět jako boj o nadvládu, ve kterém proti sobě stáli dobří Němci a zlí Židé. Avšak nacisté na straně zla nespárovali pouze Židy, ale současně i další rasy. V jejich očích patřily mezi podřadné rasy také především Slované a Romové, které považovali za méněcenné. Velmi důležitým prvkem spojujícím nacistickou ideologii a právo je přesvědčení o mesiášském poslání nacionálního socialismu. To vycházelo už z mnohokrát

¹⁴ TAUCHEN, Jaromír. *Základní ideologická východiska nacistického „soukromého“ práva jako vzoru pro právo protektorátní*. In: Dny práva – 2010- Days of Law. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 1731.

¹⁵ SKŘEJPKOVÁ, Petra; SOUKUP, Ladislav. *Nedemokratické právní systémy ve vybraných státech Evropy první poloviny 20. Století: příspěvek k aplikaci „Principů“ E.F.Smidaka*. Praha: Havlíček Brain Team, 2011, s. 51.

opakované myšlenky totiž, že německý národ je předurčen k ovládnutí světa, protože to vychází z jeho nadřazenosti.¹⁶

Na základě literatury můžeme stanovit tři základní zásady nacistické ideologie, jimiž jsou idea svrchovanosti státu, idea člověka vůle a rasismus, kterému byla přikládána nejvyšší váha. Tato trojice není ovšem právními odborníky přijímána jednotně. Příkladem je profesor Knapp, který má k těmto zásadám výhradu s tím, že se v podstatě nejedná o zásady tři, ale pouze jednu. Podle něj totiž všechny tři principy absorbuje rasismus, ze kterého další dva vycházejí. V čem se naopak se svými kolegy shoduje, je rozeznávání poznávacích rovin podle nacistických filosofů a to na svět přirozených jevů a svět daných jevů. „*Přirozené jevy, jak již ze slova samého plyne, jsou dány samou přírodou a pramení z duše národa, tj. z jeho krve ve spojení s půdou. Poznání těchto jevů není rozumové, nýbrž instinktivní a je přístupno pouze jedincům téže krve.*“¹⁷ Řada odborníků považovala dlouhou dobu za vyloučené, aby zrovna v Německu, které bylo kolébkou inteligence, docházelo k rozvoji takto hrůzné ideologie, založené na pronásledování lidí z rasových důvodů. Přisuzovali to totiž polo - civilizovaným národům, avšak nakonec se tato „noční můra“ objevila právě zde.¹⁸

Dalším naprosto charakteristickým prvkem, který můžeme spatřovat v dobových pracích, je výrazná kritika liberalistického pojetí práva. Důkazem je známá věta podtrhující tento nesouhlasný postoj, která zní: „Jsi nic - tvůj národ je všechno!“ Byla jádrem nacionálně socialistické právní nauky. Jako motto velmi účinné propagandy se stala tisíckrát opakovanou a lidem vtloukanou myšlenkou jako nejvyšší dogma té doby. Jednalo se o ohlášení boje proti individualismu a liberalismu devatenáctého století, jehož konečnou nutností je vymýcení tohoto „prahříchu“. Ale touto větou bylo řečeno více než pouhé popírání lidské svobody. Zahrnovala pozitivní výrok a tím současně základ obrazu člověka národního socialismu.¹⁹ To se odráželo v upřednostňování subjektivního práva nad právem objektivním. Zájmy jednotlivců ustupovaly před zájmy společenství, což bylo

¹⁶ BALÍK, Stanislav; KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2012. s 123-124

¹⁷ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 35- 36.

¹⁸ BURLEIGH, Michael. *Die Zeit des Nationalsozialismus: eine Gesamtdarstellung*. Frankfurt am Main: S. Fischer, 2000, s. 325.

¹⁹ HATTENHAUER, Hans. *Die geistesgeschichtlichen Grundlagen des deutschen Rechts*. 4., überarbeitete und erw. Aufl. Heidelberg: C. Müller, 1996. S. 309.

naprosto opačným cílem, než u liberalistického pojetí státu a práva. Na základě toho začali nacističtí právníci tvrdě odsuzovat německý občanský zákoník – Burgerliches Gesetzbuch (BGB), pocházející z roku 1896, ale k jeho zrušení přesto nakonec nikdy nedošlo. Např. Rudolf Bechert, jeden z tehdejších významných právníků tvrdil, že znění občanského zákoníku je špatně zakrytým římským právem, které vyzdvihuje myšlenku jednotlivce a je proto ve velkém rozporu s německým právem. A pokud odvozuje římské právo všechny zásady z jednotlivce, je tudíž vybudováno na zcela opačném základě než německé právo. O odstranění římského práva z německého právního řádu se snažil dokonce i program vládnoucí dělnické strany NSDAP.

Největší měrou bojovali nacisté s recepcí římského práva spolu s justiniánskou kodifikací. Tu označovali za neštěstí pro národ, protože měla způsobit odstranění německých institutů a lidé kvůli latině, s níž tehdejší právníci pracovali, přestali právu naprosto rozumět.²⁰ Římské právo bylo z tohoto důvodu považováno za cizí a na jeho místo mělo nastoupit právo „domácí“, tedy germánské - údajně jediné odpovídající duši německého národa. Kritika římského práva došla dokonce někdy až do tak absurdní roviny, že mu přisuzovala sociální situaci v zemi. V nacistických očích bylo římské právo právem panským. Proti němu stálo právo německé, sociální. Co se původu týče, považovali nacističtí teoretici právo německé za právo nordického lidu čisté rasy, zahrnující v sobě vrozenost, mravnost, věčnost a absolutnost. Navíc údajně vycházelo z lidu a národních obyčejů, proto také stálo nad státem. Jeho prioritou bylo zachování čisté rasy.²¹ Naproti tomu římské právo bylo podle jejich slov právo promíšeného národa s orientálními prvky, které se podobalo nacisty často zmiňovanému, leč velmi kritizovanému liberalistickému právnímu řádu. V případě německého práva nemůžeme hovořit o závěti, neboť veškeré dědictví přechází na základě pokrevního příbuzenství.

Zásadní roli v normativní činnosti totalitního Německa sehrály tzv. Norimberské zákony z roku 1935. V oblasti rasového zákonodárství se jednalo o nejznámější normu. Tato zákonná úprava zcela jednoznačně dokazovala, že pouhé používání práva ještě zdaleka nemusí znamenat právní stát postavený na demokratických hodnotách. V praxi se ukázal základní princip, na kterém bylo

²⁰ TAUCHEN, Jaromír. *Základní ideologická východiska nacistického „soukromého“ práva jako vzoru pro právo protektorátní*. In: Dny práva – 2010- Days of Law. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 1731.

²¹ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 94-97.

nacistické právo postaveno, v podobě užívání různého výkladu zákonů podle toho, jak se to jeho interpretům hodilo. Zahrnovala zákon o říšském občanství, zákon o ochraně německé cti a německé krve a v neposlední řadě také zákon, který s nimi není tak často spojován, ale bezpochyby k nim náleží, totiž zákon o vlajce a říšském státním znaku.²² Zákon o říšském občanství stvrzoval normativní úpravou, pro nacisty zásadní ideologickou myšlenku, že státní příslušníci árijské rasy jsou „vyšší rasou“, než ostatní podřadné „nižší rasy“. Říšským občanem se mohl stát pouze obyvatel první skupiny tedy ten, kdo byl loajální s vůdcem, sloužil věrně německému národu a Říši. V § 2, odst. (1) se přímo hovoří o tom, že: „*Říšským občanem je toliko státní příslušník německé nebo druhově příbuzné krve, který svým chováním dokazuje, že je ochoten a schopen sloužit věrně německému národu a Německé říši.*“²³

Pouze občan měl plná politická práva na základě zákonných ustanovení.²⁴ To mohlo znamenat v praxi to, že mladí Němci požívali státní ochranu, avšak nebyli plnohodnotnými občany, neboť zatím neprokázali svou věrnost Říši. Příslušníci „méněcenných“ ras v čele s Židy nebyli ani občany a ani nepožívali státní ochranu.²⁵

Norimberské zákony byly ztělesněním toho nejhoršího, co nacistický režim zastával a symbolizoval. Petra Skřejpková je nazývá „*ztělesněním zla*“, protože byly předzvěstí hrůzných událostí následujících, kdy nacisté začali systematicky vyhlazovat Židy. Norimberské zákony tvořily podstatnou část antisemitistického zákonodárství. Nevyřešeným problémem bylo, kdo má být za Žida vlastně považován. Vodítkem byly církevní matriky a nikoliv fyzický vzhled. Vycházelo se tedy z příslušnosti k židovskému náboženskému společenství. Hlavním účelem norimberských zákonů bylo jednak vytvoření normativní úpravy pro pronásledování židovské menšiny, se záměrem ho legalizovat a současně možnost zasahovat a ovlivňovat manželský a rodinný život. Zákony nebyly platné pouze na území Německé říše, ale rozšířily se na celou řadu dalších, k nacistickému Německu přiřazených území. V praxi byly uvedeny ihned po zabrání Rakouska, ale i na našem území v období Protektorátu Čechy a Morava.

²² SKŘEJPKOVÁ, Petra; SOUKUP, Ladislav. *Nedemokratické právní systémy ve vybraných státech Evropy první polovina 20. století: příspěvek k aplikaci „Principů“ E.F.Smidaka*. Praha: Havlíček Brain Team, 2011, s. 59.

²³ Zákon o říšském občanství z 15. září 1935 § 2 odst. (1).

²⁴ Zákon o říšském občanství z 15. září 1935 § 2 odst. (3).

²⁵ KADLECOVÁ, Marta. *Právní dějiny*. 2. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 232.

Druhým ze série Norimberských zákonů byl zákon na ochranu německé cti a německé krve. Obsahem byl zákaz uzavírání nových manželství mezi říšskými občany a ostatními obyvateli říše, ale také zneplatnění již existujících manželství. Zákon dále zakazoval mimomanželský styk mezi říšským občanem a státními občany. Ve svém §3 dokonce zakazuje Židům „zaměstnávat ve své domácnosti státní příslušnice krve německé nebo druhově příbuzné, mladší 45 let.“²⁶ Sankci za porušení tohoto nařízení byl až 1 rok vězení spolu s peněžitou pokutou²⁷, ale v praxi docházelo často k tomu, že pomocí soudního výkladu a překrucování zákona podle svých potřeb mohly být tresty mnohonásobně vyšší. Pozoruhodné je, že za porušení pravidla o mimomanželském styku byli trestáni výhradně muži.²⁸

Nalézání práva, tedy rozumové pochopení a systematická práce s textem, mohlo být v nacistickém právu svěřeno pouze člověku stejného rasového původu. Navíc se jednalo o značně odlišnou disciplínu než tu, kterou známe dnes. Právní řád totiž tvořil systém značně chaotických, zmatených a neurčitých myšlenek. V řadě případů tedy nemusela být právní norma z období Výmarské republiky nahrazena novou, protože ke změně jejího smyslu došlo účelovou interpretací v souladu s nacistickou ideologií a zájmy jejích představitelů. O těchto účelových neurčitých právních pojmech charakteristických značnou měrou právní nejistoty založené na libovůli soudce, budu podrobněji hovořit v kapitole 1.4 Problematika občanského práva, neboť jsou typické právě pro občanské právo.²⁹ Naproti tomu v římském právu nebylo nalézání práva podmíněno rasou, ale znalostí práva. Nedochovalo tedy jejím prostřednictvím k nepředvídatelnosti a chaosu, protože bylo založeno na daleko větší právní jistotě.³⁰

²⁶ Zákon na ochranu německé krve a německé cti z 15. září 1935 § 3.

²⁷ Zákon na ochranu německé krve a německé cti z 15. září 1935 § 5 odst. (3).

²⁸ SKŘEJPKOVÁ, Petra; SOUKUP, Ladislav. *Nedemokratické právní systémy ve vybraných státech Evropy první polovina 20. století: příspěvek k aplikaci „Principů“ E.F.Smidaka*. Praha: Havlíček Brain Team, 2011, s. 59-62.

²⁹ TAUCHEN, Jaromír. *Základní ideologická východiska nacistického „soukromého“ práva jako vzoru pro právo protektorátní*. In: *Dny práva – 2010- Days of Law*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 1732-1733.

³⁰ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 98-99.

1.3 Vývoj občanského zákoníku

Nejvýznamnějším pramenem, který obsahoval problematiku občanského práva, byl bezesporu občanský zákoník BGB. Bylo jednou z nejpozoruhodnějších skutečností v právní historii národně socialistické epochy, že nedošlo nikdy k jeho zrušení, ale naopak ponechání v platnosti, přestože se o „odchodu od BGB“ vyjádřil státní tajemník v říšském ministerstvu spravedlnosti Franz Schlegelberger, což se setkalo s pozitivní odezvou veřejnosti.³¹ Z počátku docházelo spíše k velké řadě dílčích novel, směřujících k aktualizaci (v očích nacistické odborné veřejnosti) občansko-právních úprav. Nejvýraznějšími „vylepšeními“ byly zejména zákon o poslední vůli a manželský zákon. Koncepce tohoto desítek let starého zákoníku, opírajícího se především o liberalistické hodnoty, se ale postupem času přestala shodovat v očích nacistických právníků s názorovým přesvědčením lidu.³² V souvislosti s tím začala Akademie pro německé právo v čele s jejím zakladatelem Hansem Frankem pracovat na zcela nové jediné kodifikaci, která by zahrnovala problematiku civilního práva v co největším rozsahu. Frank byl však velmi brzy jmenován guvernérem polských zemí, čerstvě obsazených německou armádou, takže jej nahradil ve vedení Akademie univerzitní profesor Justus Wilhelm Hedemann.

Původním záměrem bylo, že se reforma občanského práva neprovede v jednu chvíli do jednoho rozsáhlého celku, ale po malých krocích pomocí speciálních zákonů. Dokonce se hovořilo o představě, že cílem reformy není vytvořit nový občanský zákoník. Občanské právo bylo podle nacistických právníků natolik rozličné, že to bylo téměř nemožné, což se ale později ukázalo jako účelové tvrzení nebo chybný předpoklad. Úmyslem bylo rozdělení občanského práva na obsáhlé zákoníky, které budou upravovat zvlášť právo osobní, společenské, pozemkové a právní styk v každodenním životě.³³

V roce 1939 byla však nakonec oficiálně ohlášena příprava nového občanského zákoníku pod názvem - Národní zákoník Němců (Das Volksgesetzbuch der Deutschen). Hlavními problémy, se kterými se musela komise vyrovnat, byly utajované jednání jednotlivých výborů a podvýborů pracujících na kodifikaci

³¹ HATTENHAUER, Hans. *Die geistesgeschichtlichen Grundlagen des deutschen Rechts*. 4., überarbeitete und erw. Aufl. Heidelberg: C. Müller, 1996. S. 321.

³² SKŘEJPKOVÁ, Petra; SOUKUP, Ladislav. *Nedemokratické právní systémy ve vybraných státech Evropy první polovina 20. století: příspěvek k aplikaci „Principů“ E.F.Smidaka*. Praha: Havlíček Brain Team, 2011, s. 57.

³³ MANDL, Vladimír. *Právní soustava německé říše*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1939, s. 75-76.

v souvislosti s jednotlivými kapitolami a oblastmi, což mělo za následek velmi složitou komunikaci mezi nimi a také špatnou koordinaci zpracovávaných otázek. Jedním z nejvýznamnějších cílů, kterých měla nová právní úprava dosáhnout, byla jeho srozumitelnost obyčejnému lidu a současně stručnost a nepřiliš rozsáhlý obsah. A právě to byl největší kámen úrazu, neboť se tento cíl ukázal jako příliš ambiciózní a nakonec v podstatě nemožný. Německo navíc v těchto letech připojovalo velmi rychle další území k Říši, což vyžadovalo co možná nerychlejší postup Akademie, aby mohlo dojít ke sjednocení práva.

Národní zákoník Němců měl namísto tradiční preambule, jak bylo u podobných kodifikací zvykem, uvedeno 25 základních pravidel s vyhlídkou, že na ně budou navazovat jednotlivé knihy. Základní principy, na kterých měl být celý lidový zákoník postavený, byly následující:

- *Nejvyšším zákonem je blaho německého národa.*
- *Je třeba ochraňovat a udržet čistou německou krev, německou čest a dědičné zdraví. Tyto tvoří základ německého národního práva.*
- *Prvořadou povinností každého soukmenovce je nasadit své veškeré tělesné a duševní síly do služby celku a dosáhnout tak nejvyšších výkonů.*
- *Vlastnictví je zásadně uznáváno a požívá právní ochrany. Vlastník smí svou věc užívat v plném rozsahu na vlastní odpovědnost a v souladu s potřebami společnosti.*
- *Vlastnictví německé půdy jako pramen síly a krve národního společenství zakládá zvýšené povinnosti majitele nemovitosti týkající se její správy a užívání.*
- *Lidový zákoník se vztahuje na všechny příslušníky Velkoněmecké říše. Pro říšské příslušníky německé krve neplatí ustanovení, která dle jejich účelu nejsou určena pro říšské příslušníky německé krve.*
- *Nejvyšším cílem je blaho německého národního společenství jako pokrevního spojení rasově čistých a čestných mužů a žen.³⁴*

³⁴ TAUCHEN, Jaromír. *Základní ideologická východiska nacistického „soukromého“ práva jako vzoru pro právo protektorátní*. In: Dny práva – 2010- Days of Law. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 1734.

Práce na novém zákoníku s sebou však přinášela už od počátku jeho tvorby celou řadu problémů. Jednak na něm pracovali zejména univerzitní profesori, kteří trávili většinu svého pracovního času při výuce studentů. A hlavně, válka se postupem času vyvíjela pro nacistické Německo velmi nepříznivě, tudíž začínalo být více než zřejmé, že se práce Akademie pro německé právo protáhnou na mnoho let nebo dokonce ani nebudou dokončeny. Nakonec tomu tak opravdu bylo, takže dnes máme sice dochované velké množství materiálů, u nichž můžeme posoudit jeho směřování, ale také spoustu jeho částí, které nebyly nikdy zveřejněny a zůstaly pouze ve fázi příprav. Z dochovaných materiálů je zřejmé, že na všeobecná pravidla uvedená výše navazovaly jednotlivé části, které nesly označení: 1) Soukmenovec, 2) Rodina, 3) Dědictví, 4) Právní styk a ručení, 5) Vlastnictví, 6) Práce, 7) Podnik, 8) Sdružení, Spolky.³⁵

I přesto, že občanský zákoník BGB nebyl tedy nakonec nikdy zrušen, docházelo k významné odchylce v jeho interpretaci a vykládání smyslu jeho mnoha částí. Rozpor mezi interpretací a zněním zákona nalezneme hned u §1 BGB.³⁶ Ne všichni lidé byli totiž v období svého narození právně způsobilí. Nové určení právní způsobilosti se řídilo primárně národní příslušností. Právní způsobilost člověka, tedy být nositelem práv a povinností, byla tedy podmíněna příslušností k německému národu. „*Od doby osvícenectví neexistovalo v právní nauce a pozitivním právu tak masivní popírání rovnosti.*“³⁷

³⁵ TAUCHEN, Jaromír. *Základní ideologická východiska nacistického „soukromého“ práva jako vzoru pro právo protektorátní*. In: Dny práva – 2010- Days of Law. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 1734.

³⁶ §1 německého občanského zákoníku (BGB) zní: „*Právní způsobilost člověka začíná při porodu.*“

³⁷ HATTENHAUER, Hans. *Die geistesgeschichtlichen Grundlagen des deutschen Rechts*. 4., überarbeitete und erw. Aufl. Heidelberg: C. Müller, 1996. S. 312.

1.4 Problematika občanského práva

Nacistické právo bylo účelově vázáno na prospěch národního společenství. Naprosto tedy vylučovalo tradiční dělení na právo veřejné a soukromé, protože se jednalo ústy nacistických právníků o výplod liberalismu. Právo soukromé je soubor povinností plynoucích ze společenství v právu. Podle nacistické právní vědy tedy existovalo pouze jediné právo a tím bylo právo veřejné. Z toho jasně vyplývá, že každý jednotlivec by měl v první řadě jednat v zájmu celku, totiž upřednostnit zájem společenství před svým vlastním. Pokud by jednal s tím v rozporu, nebylo by jeho chování v souladu s právem, neboť nacisté se domnívali, že právo se zájmem společenství splývají.³⁸ Přednost osoby před společností byla popřena. Jednotlivec by neměl mít smysl sám o sobě. Všechno co byl a měl, dlužil svému lidu. Národní komunita nahradila občana. Jako má jednotlivec svůj život od lidu, tak by měl i on sám žít pro národ. Veškerá nadřazenost kolektivu před jednotlivcem a s tím spojené odmítání osoby nebo jejích předností před kolektivem, bylo dáno biologickým odůvodněním.³⁹

Rudolf Bechert jako významný dobový právník rozdělil právo namísto dosavadního dělení na veřejné a soukromé podle jiných kritérií. Prvním je právo společenství jakožto právo soukmenovců, jež by mělo částečně odpovídat právu veřejnému. Druhým je právo soukmenovců jakožto právo ve společenství, jež naopak v podstatě odpovídá právu soukromému. „*K právu společenství řadí Bechert ústavní, právní, hospodářské, sociální, selské, pracovní, trestní právo a právní úpravu rasových věcí, dědičnosti a civilní proces. Mezi práva soukmenovců řadí občanské a obchodní právo.*“⁴⁰ Občanské právo bylo ve svém obsahu z významné části měněno na základě tzv. doložek veřejného blaha a dalších neurčitých pojmů, o kterých jsem se již stručně zmínil. K těmto doložkám a neurčitým právním pojmům se řadily: dobré mravy, dobrá víra, podvodné jednání, námitka zlého úmyslu, nepřiměřená tvrdost, důležitý důvod nebo ochrana německého národa. Nacisté totiž měli po převzetí moci omezené množství možností, jak přetvořit soukromé právo tak, aby bylo v souladu s jejich představami. Samozřejmě se nabízela novelizace

³⁸ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 179-180.

³⁹ HATTENHAUER, Hans. *Die geistesgeschichtlichen Grundlagen des deutschen Rechts*. 4., überarbeitete und erw. Aufl. Heidelberg: C. Müller, 1996. S. 309.

⁴⁰ TAUCHEN, Jaromír. *Základní ideologická východiska nacistického „soukromého“ práva jako vzoru pro právo protektorátní*. In: *Dny práva – 2010- Days of Law*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 1730.

právních předpisů, ale rozhodli se jít cestou změny jeho výkladu, právě pomocí těchto neurčitých právních pojmů. Nakonec se to pro ně ukázalo jako daleko rychlejší a jednodušší cesta, neboť nepotřebovali zákonodárny proces, ale pouze odlišnou interpretaci. „Naoko“ tedy vše probíhalo legální cestou, což byl nacisty zamýšlený stav.

Hlavní roli ve změně interpretace sehrála z logiky věci nacistická justice, tedy německé civilní soudy. Ty se snažily svým výkladem zasadit o to, aby se nedílnou součástí práva staly rasistické a antisemitské prvky, jež pomohou z právního styku vyčlenit Židy a další pro režim nežádoucí osoby. *„V období národního socialismu byla tedy v Německu porušena jedna ze základních zásad soukromého práva, která se postupně konstituovala v předcházejících staletích, a k jejímu úplnému prosazení došlo v Německu na konci 19. století - jednalo se o zásadu rovnosti.“*⁴¹

Jak už jsem několikrát poznamenal, pro nacisty sehrálo občanské právo zásadní roli zejména na základě účelové změny pojmu práva na věc, sloužící k prospěchu národa. A jako zcela klíčové bylo považováno právo rodinné. Rodinu chápali jako základ národně - socialistického života, který je neodmyslitelnou součástí zdravé a prosperující společnosti. Povinností rodiny bylo primárně vychovat děti sloužící k udržení čisté rasy a pokračování rodu. Manželství nebylo chápáno jako právo, ale naopak jako společenská povinnost. I přesto se stát snažil ženy motivovat ke vstupu do svazku manželského poskytováním bezúročných novomanželských půjček ve výši 1000 marek, avšak s podmínkou, že se vzdá dosavadního zaměstnání. Zároveň byla žena nucena se zavázat, že žádné nové zaměstnání už nepřijme. Podle statistiky využilo této půjčky do roku 1935 kolem 523 000 párů v hodnotě více než 300 milionů říšských marek.⁴² Na druhou stranu stát dohlížel na to, aby se jednalo o manželství zdravé a odpovídalo představám ideologie, protože pouze takové manželství může sloužit ke splnění odpovědnosti.

Tak, jak režim diskriminoval znevýhodněné občany a soustavně omezoval jejich práva, bránil jim také v této významné životní události. Tzv. bezcenní a škodliví nemohli pro jejich tělesné či duševní postižení uzavřít manželství a tedy ani získat novomanželskou půjčku.

⁴¹ TAUCHEN, Jaromír. *Základní ideologická východiska nacistického „soukromého“ práva jako vzoru pro právo protektorátní*. In: Dny práva – 2010- Days of Law. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 1733.

⁴² TAUCHEN, Jaromír. *Žena v právním řádu Třetí říše*. Časopis pro právní vědu a praxi, 16, 2008, č. 1, s. 83.

Hlavním účelem manželství bylo narození co největšího počtu dětí. Na jejich výchovu současně také dozíral stát. Nemanželské děti jsou z pohledu práva naprosto rovnocenní dětem manželským, protože rozhodující není otázka, komu se dítě narodilo, ale fakt, zda se narodilo a zda je vychovááno v souladu s režimními požadavky.⁴³ Stejně jako u manželství, i v tomto případě se snažil stát sehrát svou roli a poskytoval rodinám s větším počtem dětí jednorázové příspěvky na každé dítě. K tomu, aby byl přiznán tento příspěvek, museli žít nejméně čtyři děti mladší 16 let ve společné domácnosti a rodiče být řádnými říšskými občany v souladu se zákonem. Německým matkám, které měly větší počet dětí, bylo dokonce udělováno vyznamenání čestného kříže německé matky.⁴⁴

V případě rozvodu nerozhoduje, jakou vinu jeden z manželů nese, ale nejdůležitější je prospěšnost manželství národnímu celku. Rozvod není posuzován z pohledu, kdo z manželů nese větší vinu na jeho rozvratu, ale v úvahu se berou objektivní hlediska, totiž jaký zájem má společnost na jeho zachování nebo zrušení. Významným institutem v oblasti rodinného práva, který byl nacistickou formou majetkoprávního uspořádání mezi manžely, je institut společné ruky tzv. Gesamthand. Jedná se o kolektivní jednotnost, kdy jsou osoby sdružené v tomto institutu ke společnému majetku na základě poměru vzájemné vázanosti vůle. Gesamthand dále stanovuje, že jsou tyto osoby pouhými nositeli panství nad majetkem.⁴⁵

Součástí rodinného práva byl i institut posmrtného uzavření manželství, který můžeme dnešní právní optikou posuzovat jako něco zcela nereálného. Tento prvek v právu je totiž zcela proti zásadám občanského práva, ale také humanity, morálnosti a pro většinu lidí jistě i pochopitelnosti. Základem posmrtného uzavření manželství byl výnos Adolfa Hitlera ze dne 6. listopadu 1941 zmocňující ministra vnitra, aby bylo možné uzavřít manželství i ve chvíli, kdy příslušník Wehrmachtu zemřel. Podmínkou však byl nezpochybnitelný úmysl vstoupit do manželství před jeho smrtí. Zvláštností je, že tento vůdcův zákonodárný počín nebyl nikdy uveřejněn ve sbírce zákonů, avšak i přesto se k veřejnosti dostal poměrně rychle. Hlavní roli v rozšíření této informace sehrál nacistický tisk. O uzavření tohoto posmrtného institutu byl u

⁴³ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 184.

⁴⁴ TAUCHEN, Jaromír. *Žena v právním řádu Třetí říše*. Časopis pro právní vědu a praxi, 16, 2008, č. 1, s. 84.

⁴⁵ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 185.

veřejnosti poměrně velký zájem, což potvrzuje i statistika. Ještě na podzim roku 1941 si podalo žádost pouze 80 zájemců, ale v květnu roku 1943 se vyšplhalo číslo žádostí až na neuvěřitelných 25 tisíc. Splnění podmínek pro možnost využít posmrtné uzavření manželství bylo hodnoceno podle kritérií stanovených v důvěrném oběžníku. Jednalo se o zásady a postupy, které sestavilo ministerstvo vnitra jako manuál pro postup správních orgánů.

Dalším netradičním institutem, kterým disponovalo nacistické Německo je uzavření manželství na dálku. Třetí říše vycházela z tradičního pojetí uzavření manželství, kdy museli oba snoubenci projevit vůli vstoupit do manželství před matričním úředníkem a to výhradně osobně a společně. Z klíčové normy upravující problematiku rodinného práva, tedy zákona ze dne 6. července 1938 o manželství jasně vyplývá, že pokud nebyla dodržena tato forma, bylo manželství neplatné. To se ovšem změnilo nařízením z listopadu roku následujícího, upravujícím osobní stav příslušníků Wehrmachtu. V situaci, kdy opustil příslušník armády své trvalé bydliště z důvodu válečné operace, mohl učinit neodvolatelný projev vůle, který spočíval v projevení své touhy uzavřít manželství. Na základě toho byla celá žádost zaznamenána do protokolu. Podmínkou bylo souhlasné stanovisko ze strany ženy, se kterou se chtěl vzít, jež musela své prohlášení o oboustranném zájmu prohlásit do dvou měsíců před matrikářem, jinak pozbylo prohlášení člena Wehrmachtu před velitelem praporu platnosti.⁴⁶

Téměř protikladným postojem než u práva rodinného se nacisté stavěli proti právu věcnému v tom směru, že mu nepřikládali významnou váhu a už rozhodně ne v takové podobě, jakou mu přisuzuje demokratická společnost dnes. Nejvíce zasaženou částí věcného práva byla bezesporu práva vlastnická. Ze samotného nacistického právního myšlení totiž vycházelo, že jako každé jiné subjektivní právo je i vlastnictví součástí práva společenství, a tak i přesto, že němečtí teoretici nepopírali samotnou ideu vlastnictví, zásadně odmítali přijmout tento institut jako neomezené panství nad věcí. Jeho neomezenost končila tam, kde začínaly zájmy celku. Nejdůležitější informací pro německé úřady byl rod a to zejména u vlastnictví k nemovitostem. Ten patřil mezi hlavní zásadu spolu se zásadami, že vlastník je věrnou rukou rodu a soukmenovců a již zmíněnou zásadou vázanosti vlastnictví na prospěch celku. Nacistická právní myšlenka se opět opírala o kritický pohled na

⁴⁶ TAUCHEN, Jaromír. *Posmrtné uzavření manželství – jeden z institutů národně socialistického rodinného práva. Časopis pro právní vědu a praxi.* [Online]. 2008, č. 2, s. 178-179.

jakoukoli liberalistickou myšlenku v právu a proto i zde považovala jeho pojetí práva za chybné. Podle nacistických teoretiků bylo na tyto zásady v liberalistickém pojetí zapomenuto a z věcí se tak staly pouhé předměty sloužící ke kapitalistickému obchodu.⁴⁷

V nacistických očích nebylo vlastnictví k půdě jen právem, ale naopak u něj převládala spíše povinnost. Půda musela být starostlivě obdělávána a zachováována pro budoucí generace chápané jako dědičný rod. Jednalo se totiž údajně o obecně prospěšnou činnost vůči německému lidu a národu. Opěrnými body těchto pravidel byly zákony z roku 1933 tvořící základ selského práva. Prvním byl zákon z 13. září tohoto roku o říšském vyživovacím stavu a druhým z nich zákon z 29. září o dědičných statcích. Hlavním cílem těchto právních norem bylo vybudování silné základny v podobě selského stavu, chápaného jako živitele národa, jenž má za úkol starat se o zdraví a čistou krev německého národa a jejího udržení. Snahou těchto kroků byl návrat k původnímu zemskému právu Germánů. Účel selských statků přesahoval až do dědičného práva, neboť měly být chráněny od předlužení a tříštění dědictví, aby trvale zůstaly jako dědictví v rukou svobodných sedláků. Vlastníkem půdy mohl být navíc jedině soukmenovec, vázaný obecnou prospěšností k národu.⁴⁸

Obligační právo bylo založeno na principech mravnosti a slušnosti, protože podle nacistických právních teoretiků lze všechny smlouvy a z nich plynoucí povinnosti vykládat pouze do té míry, do jaké můžeme od smluvníka něco požadovat, ale na základě slušného chování, nikoliv obsahu smlouvy. To znamenalo v praxi to, že nebyl závazný obsah smlouvy, protože nemusel být za všech okolností striktně plněn. Ze staroněmeckého práva vycházela myšlenka, podle které znamenalo porušení dlužnické povinnosti nejen porušení důvěry, ale současně také porušení míru. Důležitým prvkem v obligačním právu byla tzv. věrná ruka. Jednalo se o významné německo - právní vyjádření důvěry, z něhož vycházelo, že jedna osoba spravuje majetek druhé osobě. I zde hrála nezanedbatelnou roli důvěra jednoho k druhému, protože správce majetku na základě věrné ruky jednal vlastním jménem.⁴⁹

⁴⁷ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 187.

⁴⁸ TAUCHEN, Jaromír. *Nacistické dědičné právo. Časopis pro právní vědu a praxi*. [Online]. 2012, č. 3. s. 299-300.

⁴⁹ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 185-188.

V oblasti dědického práva byl nejvýznamnějším právním předpisem zákon o dědičných statcích. Jednalo se o normu, která upravovala institut dědictví odlišně od občanského zákoníku BGB a dokonce před ním měla přednost. Byla vymezena zákonná posloupnost, která stanovila dědičný statek jako zvláštní část pozůstalosti. Zákon přesně upravoval způsob jejího přechodu na dědice po smrti sedláka. Aby mohl sedlák vůbec dědit, musel splňovat základní předpoklady charakterizovány zmíněným předpisem. Musel být vlastníkem statku a pozemků, svéprávný, německým státním příslušníkem. Dále byla podmínkou jeho čestnost, kterou mohl během života ztratit např. tím, že se choval v rozporu se svou „hodností“ sedláka nebo spácháním těžkého deliktu, za nějž byl odsouzen. Roli hrála i jeho schopnost starat se o statek příkladně. Poslední podmínkou, kterou si německé selské právo kladlo jako předpoklad pro dědění, byla německá či druhové příbuzná krev. V případě, že některou z těchto zákonem stanovených podmínek sedlák nespĺňoval nebo ztratil, přestal být sedlákem a už se jím dále nesměl nazývat.⁵⁰

Tak jak má německý vlastník, který v podstatě ani není vlastníkem, omezené nebo spíše nulové možnosti nakládat se svým majetkem v jeho vlastním zájmu a podle svého uvážení v průběhu života, tak nemá neomezenou možnost a způsobilost ani v případě vlastní smrti. Testamentu není přikládána velká váha, neboť končí správa na základě věrné ruky a nahrazuje ji správa nová. Podle tohoto uvažování totiž nepřechází majetek ze zůstavitele na dědice. Nacistické právo považuje osobu dědice za čekatele. Významným faktem je, že se dědická usedlost nemůže rozdělit mezi více dědiců, ale pouze na jednoho čekatele. Ženy měli v dědickém právu na rozdíl od toho rodinného značně znevýhodněné postavení, neboť muži měli v čekatelství před ženami přednost a mladší zase před staršími. Spory v dědictví byly řešeny před speciálními soudy, kterým předsedali zpravidla laikové - sedláci.⁵¹

⁵⁰ TAUCHEN, Jaromír. *Nacistické dědické právo. Časopis pro právní vědu a praxi*. [Online]. 2012, č. 3. s. 301.

⁵¹ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 202-205.

2 Sovětský Svaz

2.1 Nástup bolševiků k moci

Počátky revolučního převratu začaly v únoru roku 1917 velkou dělnickou stávkou. Následující dny navíc vyšlo do ulic přes 90 tisíc petrohradských žen dožadujících se chleba, na jejichž stranu se nakonec postavili i vojáci, kteří měli protesty potlačit. Postupně dosahovaly počty demonstrujících v Petrohradu až 200 tisíc lidí a vláda ani policie na to nedokázali reagovat. Car se na vzniklou situaci pokusil odpovědět rozpuštěním Dumy, což naopak pouze přililo olej do ohně. Zfanatizované davy rozpoutaly násilí - zapalování policejních stanic, obsazení justičního paláce. Pod tíhou tohoto nátlaku nakonec odstoupila vláda a 13. března byl ustaven prozatímní výbor. Následoval další nátlak, tentokrát směrem k carovi Mikulášovi II., který v důsledku veřejného dění 15. března abdikoval. O den později se vzdal práva na trůn i jeho bratr Michail, který předal vládu Prozatímní vládě vzešlé z prozatímního výboru. Tím vrcholila tzv. únorová revoluce podle justiniánského kalendáře, pro zbytek světa řídící se gregoriánským kalendářem březnová. Tyto dny se nesly ve znamení euforie veřejnosti a naději na lepší zítřky. Bolševici později pro své účely začali rozšiřovat falešné zprávy o masakrech. Realita byla ovšem taková, že přišlo o život kolem 170 lidí, což je sice velmi smutné číslo, ale neodpovídá žádnému masovému vraždění a lynčování.⁵²

V té době vznikl vedle Prozatímní vlády a dokonce i po dohodě s ní Petrohradský sovět. Ten tvořili opoziční poslanci Dumy a do jeho čela se postavil menševik Čchikvadz. Jednalo se o samozvaný orgán, který byl široce uznáván sověty ustavovanými v mnoha továrnách a vojenských útvarech. Fakticky se z něj stal nejvyšší orgán těchto sovětů v celostátním měřítku. Současně s Prozatímní vládou existovalo tedy další mocenské centrum, které však mělo výrazně revoluční charakter. Jeho specifickým rysem byly prvky přímé demokracie vztahující se pouze na úzký sociální okruh, zejména na dělníky a vojáky. Petrohradský sovět byl poměrně dlouho dobu považován spíše za spoluvládce než konkurenta Prozatímní vlády. Dokonce vyjadřoval vládě sympatie a plnou podporu. To se změnilo o několik měsíců později srpnovým pokusem o vojenský puč generála Kornilova. Tento systém vládnutí prostřednictvím Prozatímní vlády byl považován za dočasnou koncepci pro

⁵² ŠVANKMAJER, Milan...[ET AL.]. *Dějiny Ruska*. 6., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 324-325.

prozatímní správu státu, o jehož přeměně v demokratický a sociální stát by mělo rozhodnout Ústavodárné shromáždění vzešlé ze svobodných voleb.⁵³ Výrazným problémem bylo však zejména to, že toto dvojvládní nakonec způsobilo, že víc než Prozatímní vláda držel faktickou moc ve svých rukách Petrohradský sovět dělnických a vojenských zástupců. Příkladem je armáda, o které nerozhodovala vláda, ale skupina vojáků v čele s Petrohradským sovětem.

V tomto nastalém stavu byla jen otázka času, kdy se k řešení sporů začne užívat násilí. To bylo jedním z nejvýraznějších signálů, že budoucnost některých demokratických náznaků je velmi pravděpodobně téměř nulová.⁵⁴ Klíčovou roli v událostech následujících sehráli bolševici v čele se svým lídrem - Leninem. Bolševici vznikli v létě roku 1903 na sjezdu Ruské sociálně demokratické strany v Bruselu a Londýně, kde vytvořili radikální frakci nazývanou jako „většina“, i když se paradoxně jednalo o frakci slabší. Své oponenty naopak nazývali menševiky jako představitele menšiny, i když fakticky byli početnější. Leninovi se podařilo osamostatnit frakci až v roce 1912 jako samostatnou stranu.⁵⁵ Ještě v roce 1916 se jednalo o velmi neznámý subjekt, který dle vlastních slov představitelů v době březnové (únorové) revoluce dosahoval maximálně 22 000 členů.⁵⁶

Vedle bolševiků mělo výrazný vliv na následující vývoj zejména Německo a jeho mohutná nejen finanční podpora, které si od toho slibovalo vyvolání výrazného chaosu. Toho chtělo dosáhnout právě prostřednictvím Lenina. Ten se měl stát prostředkem k vyvolání rozporů mezi umírněnými a extrémními politickými stranami. Cílem tohoto chaosu měla být revoluce rozrůstající se do takových rozměrů, že by otrásla stabilitou ruského státu a donutili ho k vyjednávání s Německem. A to se mu v konečném důsledku podařilo zcela naplnit. Důkazem toho je telegraf zaslaný německým vyslancem německé vládě, v němž hovoří o co největší podpoře extremistů schopných otrást stabilitou ruského státu. A tak zajistilo Leninovi bezpečnou cestu do Ruska speciálním vlakem s mimořádným statutem bez pasových kontrol.⁵⁷

⁵³ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 57-58.

⁵⁴ ŠVANKMAJER, Milan...[ET AL.]. *Dějiny Ruska*. 6., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 330.

⁵⁵ Tamtéž, s. 290.

⁵⁶ Tamtéž, s. 330.

⁵⁷ PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*. Vydání druhé, revidované. Přeložila Hana GOPAULOVÁ. Praha: Argo, 2017, s. 137.

Lenin ihned po návratu toužil po získání moci. Na I. všeruském sjezdu sovětů vehementně prosazoval heslo: „*Všechnu moc sovětům, žádnou podporu Prozatimní vládě!*“⁵⁸ a následně se pokusil získat moc násilím. To nakonec vyústilo v červencový pokus o puč, který byl díky zbylým frontovým jednotkám věrným vládě potlačen. Po tomto chaotickém pokusu o převrat byl nakonec Lenin spolu s dalšími spojenci obžalován za pokus o převrat a z velezrady, kdy začaly na povrch vyplouvat informace o německém financování bolševiků. Na základě toho uprchl do Finska, odkud nadále vyzíval své spojence k povstání. Reakce ze strany vlády na tyto revoluční výpady byly naprosto nedostatečné a v konečném důsledku se ukázaly jako zcela neúčinné.

Dne 23. října 1917 se sešlo zasedání ústředního výboru bolševiků, kde je rozhodnuto o zorganizování puče tak, aby byl postaven II. Všeruský sjezd sovětů před hotovou věc. Lenin ještě stále v ilegilitě vypracoval podrobný plán na převrat, vytvoření štábu a dokonce o postupu obsazování budov.⁵⁹ V souvislosti s tím je nutné zmínit, že o revoluci v pravém slova smyslu se jednalo pouze v únoru roku 1917. Vznikla spontánně a bez předem nalinkovaného plánu. To ovšem v druhém případě, jak jsem již zmínil výše, už platit nemohlo. Následující události totiž neproběhly spontánně, ale měly charakter puče, kdy moc uchvátil malý okruh lidí, bez viditelné účasti mas. Je proto velmi naivní se domnívat, že by vyjadřovaly stanovisko velké části obyvatelstva.⁶⁰

Hlavní fáze revoluce vypukla dne 4. listopadu 1917. Na městském sjezdu bolševiků se vyzbrojuje dělnická garda. Na druhé straně přebírají stráž na klíčových pozicích vojenští kadeti, zvaní junkeři, což bylo preventivním opatřením vlády před hrozícím povstáním, kterému však nikdo nepřikládal příliš velkou váhu. Následující den je naplněn napětím a nic nenasvědčuje násilnostem, ale vláda je si zřejmě toho, že při případných bojích nemá na své straně dostatečnou vojenskou sílu. V noci z 6. na 7. listopadu se rozjel celý plán a bolševické jednotky systematicky přebraly velení nad klíčovými pozicemi města pomocí předsunutých hlídek. Většina hlídek junkerů odešla bez boje nebo byla odzbrojena. A tak byla za pár hodin obsazena důležitá infrastruktura, nádraží, pošty, telefonní a telegrafní ústředny, banky, mosty a to vše

⁵⁸ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 58.

⁵⁹ ŠVANKMAJER, Milan...[ET AL.]. *Dějiny Ruska*. 6., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 330.

⁶⁰ PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*. Vydání druhé, revidované. Přeložila Hana GOPAULOVÁ. Praha: Argo, 2017, s. 134.

bez jediného výstřelu ! Zimní palác, kde sídlila vláda, zůstal 7. listopadu posledním úřadem, který byl ve vládních rukách, jinak byl Petrohrad v rukou bolševiků.⁶¹ Dalšího dne v deset hodin ráno učinil Lenin následující prohlášení ve štábní místnosti ve Smolném: „*Prozatímní vláda byla sesazena. Vládní moc byla předána do rukou orgánu petrohradského sovětu zástupců dělníků a vojáků, vojenského revolučního výboru, který stojí v čele petrohradského proletariátu a posádky. Podařilo se dosáhnout cíle, o který lid usiloval: okamžité nabídky uzavření demokratického míru, zrušení soukromého vlastnictví pozemků, řízení průmyslové výroby dělníků, vytvoření sovětské vlády. Ať žije revoluce dělníků, vojáků a rolníků!*“⁶² Tyto věty jsou nám jasným návodem, jakým směrem se bude ubírat právní vývoj této země, kterému se věnuji v následujících kapitolách.

Ještě toho dne na stejném místě byl zahájen II. Všeruský sjezd sovětů, na kterém bolševici triumfují. Do čela bylo zvoleno 14 bolševiků a sedm levých eserů. Lenin se ještě stále skrývá, proto se sjezdu i přes svou přítomnost ve Smolném neúčastnil. Sjezd byl velmi vyostřený a nesl se v atmosféře sporů. Většina delegátů v čele s menševiky a pravými esery se postavila proti bolševikům. Požadovali vytvoření demokratické koaliční vlády. Někteří z nich byli ochotní přistoupit ke kompromisu a dohodu uzavřít, ale jen za předpokladu vypořádají-li se bolševici s viníky převratu Leninem a Trockým, které považovali za zaslepené fanatiky. Nakonec ve vzniklém chaosu tito delegáti sjezd opouštějí a dočkávají se posměšných pokřiků od bolševiků.⁶³

Dalšího dne, 9. listopadu k ránu, přestaly bolševické síly u zimního paláce narážet na odpor obránců, kteří se začali rozcházet po zjištění, že žádné posily nepřicházejí na pomoc. Junkeři byli ochotní bojovat do poslední chvíle, ale ministři nechtěli riskovat krveprolití a nařídili jim se vzdát. V podobném čase bylo navázáno ve Smolném na sjezd z předchozího dne a bylo učiněno prohlášení o zatčení členů vlády. Následovalo přerušení sjezdu, k jehož obnovenému zasedání ve večerních hodinách se dostavil za mohutného potlesku Lenin s vypracovanými dekrety k předložení sjezdu ke schválení. Předložený dekret o míru, který nebyl legislativním dokumentem, ale spíše žádost válčícím mocnostem o mírových jednáních a dekret o

⁶¹ PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*. Vydání druhé, revidované. Přeložila Hana GOPAULOVÁ. Praha: Argo, 2017, s. 165-166.

⁶² Tamtéž, s. 167.

⁶³ ŠVANKMAJER, Milan...[ET AL.]. *Dějiny Ruska*. 6., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 333-335.

půdě směřující k vyvlastňování byly přijaty. Lenin se stal nakonec na naléhání delegátů předsedou vlády a Trockij ministrem zahraničí. Lenin všechny přítomné delegáty ujistil, že veškerá rozhodnutí bude předkládáno ústavodárnému shromáždění, do něhož měly proběhnout volby v následujících dnech. Ve společnosti obecně přetrvávala iluze, že se vlastně téměř nic nestalo. Tuto iluzi podpořili ještě vedoucí bolševičtí představitelé jmenováním nové vlády ovšem se stejným názvem jako ta předešlá, totiž Prozatímní. Pád staré Prozatímní vlády skoro nikoho netrápil a většina obyvatel na něj reagovala s očividným nezájmem. Řada lidí si myslela, že nezáleží na tom, kdo je u moci.⁶⁴ „Převrat byl u konce. Lidé si většinou ani neuvědomili, že se něco děje.“⁶⁵

⁶⁴ PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*. Vydání druhé, revidované. Přeložila Hana GOPAULOVÁ. Praha: Argo, 2017, s. 169.

⁶⁵ ŠVANKMAJER, Milan...[ET AL.]. *Dějiny Ruska*. 6., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 335.

2.2 Charakteristika sovětského práva

Tak, jako jsem si v úvodu první kapitoly této práce pomohl k základní charakteristice nacistického práva bajkou, pomůžu si i v prvních řádcích této části k charakteristice práva sovětského citací, pro komunisty téměř nedotknutelného, Vladimira Iljiče Lenina. Ten v listopadu roku 1917 na všeruském sjezdu sovětů prohlásil známou větu: „všechnu moc sovětům“, která jasně shrnuje směřování právního a politického vývoje v sovětském Rusku.⁶⁶ Sovětský Svaz byl jedním z nejdéle trvajících totalitních režimů. S existencí práva a dokonce i státu bolševici do budoucnosti nepočítali a považovali ho proto za dočasné, protože jeho fungování by nemělo mít delšího trvání. V rozporu s tímto jejím tvrzením je ale skutečnost, že ve svých počátcích produkoval tento totalitní režim neuvěřitelné množství nových právních norem, které byly ve formě psaných pramenů a vytlačovaly prameny práva nepsané. Velkou roly v tvorbě práva měly stranické požadavky komunistů, které se ovšem velmi často měnily, což se pochopitelně projevilo i na systematizaci práva. Z toho vycházela také zásadní myšlenka a praxe, že právo nestojí nad státem. A jestliže právo nestálo nad státem, jehož nedílnou součástí jsou zákony, nemohlo stát ani nad vrcholnými představiteli komunistické strany.

Sovětské právo se zásadním způsobem lišilo od práva demokratických zemí, neboť právo nebylo reakcí na společenské vztahy, ale prostředek k moci a prosazování přeměny společnosti na společnost komunistickou. Postupným vývojem, který vyvrcholil v období diktatury Stalina, se sovětské právo snažilo o nekompromisní právní pozitivismus. Byla uskutečňována tzv. „socialistická zákonnost“, což byl požadavek na přísné dodržování socialistických zákonů. Realita však byla dosti odlišná, protože ať už před nebo po nástupu Stalina k moci, nebyl často brán jakýkoli ohled na zákon a ve skutečnosti před normami měla přednost politická rozhodnutí.⁶⁷

Ideologickým základem byl marxismus vycházející z učení Karla Marxe, který byl však doplněn o Leninův výklad. Hlavním cílem, který si kladli ruští bolševici, byla absolutní změna společnosti na beztřídní stav a to vše na pozadí koncentračních táborů – Gulagů, kolektivizace, perzekucí a teroru. Proto hrála tak velký význam tajná policie, jejíž jméno se několikrát změnilo (Čeka, NKVD, KGB). Právě díky těmto prvkům získal režim téměř absolutní kontrolu nad svým obyvatelstvem. Tento model byl dohnán až do takové absurdity, že byly oslavovány

⁶⁶ HATTENHAUER, Hans. *Evropské dějiny práva*. Praha: C.H.Beck, 1998, s. 586.

⁶⁷ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 79-81.

osoby udávající své okolí a dokonce i členy rodiny, kterým to přinášelo téměř jistou smrt v Gulazích. Dokonce se neštíteli udávat i v takových případech, kdy se obyvatelé snažili schovávat zásoby obilí, aby zachránili sebe nebo své blízké před vyhladověním.⁶⁸

Komunistická společnost se postupně stala prostřednictvím práva jakýmsi neposlušným živlem, kterému se musí vše násilně mocensky vnučovat. Stát se ve formě totalitního režimu snažil, ať už přímo nebo zprostředkovaně, vměšovat do všech vztahů a ovlivňovat je. V souladu s jeho pozitivistickými prvky mělo sovětské právo téměř nulový vztah k hodnotám, jakými jsou morálka, spravedlnost nebo k lidským přirozeným právům. Nejvyšší hodnotou, kolem které se vše točilo a vycházelo z ní, bylo to, o čem rozhodli držitelé moci. Prostředkem k těmto rozhodnutím byly zejména kogentní normy. Důsledkem byly naprosto minoritní práva fyzických osob, u nichž byly právní vztahy rozlišovány na základě nadřazenosti a podřízenosti nebo sobě rovných.⁶⁹

Bolševici pokládali demokratické soutěžení o moc za „parlamentní kretenismus“. Potvrzením tohoto přístupu k demokratickým právním institucím a demokracii obecně jsou události následující po 3. všeruském sjezdu sovětů z ledna roku 1918, na kterém došlo ke schválení deklarace práv pracujícího a vykořisťovaného lidu a současně pověření všeruského ústředního výkonného výboru, který byl nejvyšším orgánem státní moci v období mezi sjezdy, aby začal pracovat na nové ústavě. Klíčový orgán z hlediska zákonodárství - Ústavodárné shromáždění odmítl o této deklaraci jednat, tak se jej jednoduše rozhodli umlčet navždy. Všeruský ústřední výkonný výbor ještě téhož dne přijal dekret o rozpuštění Ústavodárného shromáždění na návrh Lenina.⁷⁰ Sověti se v dekretu sami charakterizují jako jediní, kdo je schopen řídit boj pracujících a vykořisťovaných tříd, aby mohly být politicky a hospodářsky zcela osvobozeny. Tento dokument byl typickým příkladem ignorace dělby moci a již zmíněné parlamentní demokracie. *„Poznávající záludnost forem buržoazně demokratického parlamentarismu a dospívající k závěru, že není možno osvobodit utlačené třídy, nebude-li skoncováno s těmito formami a jakýmkoliv*

⁶⁸ BALÍK, Stanislav; KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2012. s. 125-128.

⁶⁹ PELIKÁN, Dragutin; MALÝ, Karel. *Kapitoly z dějin státu a práva Ruska a SSSR*: Praha: Karolinum, 1992, s. 98-99.

⁷⁰ SKŘEJPKOVÁ, Petra, SOUKUP, Ladislav. *Nedemokratické právní systémy ve vybraných státech Evropy první poloviny 20. Století: příspěvek k aplikaci „Principů“ E.F.Smidaka*. Praha: Havlíček Brain Team, 2011, s. 137,150.

*kompromisnictvím...Proto se ÚVVV usnáší: Ústavodárné shromáždění se rozpouští.*⁷¹

Návazností na tento významný proti - parlamentní krok bylo další upevňování bolševické moci v podobě nové ústavy. Tu vypracoval všeruský ústřední výkonný výbor a byla schválena V. všeruským sjezdem sovětů 10. července 1918. Ten si současně pojistil rozšíření tohoto základního zákona do podvědomí všech obyvatel a zejména budoucí generace tím, že ji povinně zavedl do všech škol a učilišť Ruské republiky spolu s jejím výkladem a vysvětlením.⁷² Ústava ve své úvodní části pod názvem Deklarace práv pracujícího a vykořisťovaného lidu prohlašovala Rusko za republiku sovětů dělnických, vojenských a rolnických zástupců. Veškerá ústřední, ale také místní moc byla svěřena těmto sovětům. V hlavě druhé byl charakterizován 3. všeruský sjezd dělnických, jako zástupce vojáků a rolníků, jehož úkolem je zrušit vykořisťování člověka a dosáhnout naprostého odstranění rozdělování společnosti do jednotlivých tříd. V souladu s dalším zásadním cílem, jež si stanovovala tato ústava, konkrétně její druhá hlava, kterým bylo „bezohledně potlačit vykořisťovatele“ následovala celá řada ustanovení směřujících proti občanským a základním právům. Ústavně byla tedy „legitimizována“ rozsáhlá kolektivizace půdy a útok na soukromé vlastnictví. Pozemkové fondy byly prohlášeny za majetek všeho lidu. Následovalo jejich předávání bez jakéhokoliv práva na náhradu.

Další ustanovení tohoto nového základního zákona směřovaly proti mezinárodnímu bankovnímu a finančnímu sektoru, jejichž účelem byla „první zasazená rána“ těmto institucím. V souladu s touto ideou byly zrušeny půjčky uzavřené za vlády cara. Byl potvrzen převod všech bank do vlastnictví bolševického státu. Dále se zaváděla všeobecná pracovní povinnost, která měla odstranit všechny příživnické vrstvy společnosti poškozující národní hospodářství. Naprosto klíčovým krokem, který ústava stanovila ve své IV. hlavě článku 7, bylo znemožnění „vykořisťovatelům“ účastnit se veřejného života, neboť jim zakazovala být v jakémkoliv orgánu moci.⁷³ To bylo jasným důkazem toho, že bolševická strana směřovala své postupné kroky k vládě jedné strany. Naoko byl říjnový puč a následující protidemokratické prvky sice provedeny jménem sovětu, avšak jednalo se o pouhé matení obyvatelstva. Navíc ani samotní delegáti sjezdu sovětů podporující

⁷¹ Dekret o rozpuštění Ústavodárného shromáždění z 18. ledna 1918.

⁷² BALÍK, Stanislav. *Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 259.

⁷³ Ústava Ruské socialistické federativní sovětské republiky z 10. července 1918, hlava IV, článek 7.

bolševiky nechtěli, aby držela jediná strana veškerou moc v zemi. Řešením bolševické strany bylo velké množství restriktivních opatření směřující jak k likvidaci pozůstatků předchozího režimu v čele s carem a jeho rodinou, ale i devastaci samosprávy, likvidaci politických stran a jejich tisku, podvolení si ozbrojených sil a hlavně soudního systému spolu s ekonomickými strukturami.⁷⁴

Od poloviny roku 1918 zasáhla celou zemi občanská válka mezi „rudými“ komunisty a „bílymi“ bělogvardějci. I přesto, že to téměř nikdo nečekal a to zejména ve vrcholné fázi války, kdy bylo téměř celé území pod nadvládou bělogvardějců nebo jejich spojenců, nakonec vyhráli komunisté. Důsledkem špatného velení, nejednoty a celé řady dalších faktorů nakonec byl zapříčiněn směr, jakým se Rusko vydá a jaký ho čeká osud.⁷⁵ Roku 1922 se rozšiřující svazky sovětských socialistických republik transformovaly do federace Sovětských socialistických republik. Na původní ústavu z roku 1918 navazoval další nejvyšší zákon z roku 1924, jehož nejcharakterističtějším prvkem bylo ustanovení SSSR. Zde byl už faktický monopol komunistické strany jasně zřetelný. Ta tvořila centralizovanou organizaci na celém sovětském území. Ústava sice formálně zaváděla systematickou federaci decentralizovaného typu, neboť charakterizovala utvořený Svaz Sovětských socialistických republik, jako „*dobrovolné sjednocení rovnoprávných národů*.“⁷⁶ A dále tvrdila, „*že každé republice se zaručuje právo na svobodné vystoupení ze Svazu, že přístup do Svazu je otevřen všem socialistickým sovětským republikám, jak těm, které již existují, tak i těm, které mají, vzniknout v budoucnosti...*“⁷⁷, avšak realita byla taková, že se jednalo pouze o pokus zamaskovat fakticky unitární totalitní stát.⁷⁸

Ve stejném období Sověti také zahájili pokus o stabilizaci hospodářství v podobě nové ekonomické politiky známé pod zkratkou - NEP. S jejím nástupem se pokoušeli o vytvoření systému socialistického práva s velkým důrazem na beztrždní společnost. Její nejzřetelnější odraz byl právě v občanském právu zejména prostřednictvím dekretu o základních majetkových právech a hlavně občanském zákoníku RSFSR. Ten byl rozdělen do čtyř základních částí. První část tvořilo obecná ustanovení, druhou věcná práva, třetí závazková práva a poslední dědická

⁷⁴ PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*. Vydání druhé. Praha: Argo, 2017, s. 173.

⁷⁵ SKŘEJPKOVÁ, Petra, SOUKUP, Ladislav. *Nedemokratické právní systémy ve vybraných státech Evropy první poloviny 20. Století: příspěvek k aplikaci „Principů“ E.F.Smidaka*. Praha: Havlíček Brain Team, 2011, s. 126.

⁷⁶ Ústava Svazu sovětských socialistických republik z 31. ledna 1924, část první.

⁷⁷ Tamtéž, část první.

⁷⁸ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 61.

práva. Zákoník dokonce do určité míry uznával soukromé vlastnictví, vedle státního a družstevního s tím, že půda, nerostné bohatství, lesy, vody i vozový park a železnice patřily výhradně do vlastnictví státního. To znamenalo dočasné nahrazení jedno - sektorového hospodářství více - sektorovým, což se odrazilo i na poměrně nečekaném zlepšení ekonomiky. Byly rozeznávány různé druhy smluv, na jejichž základě vznikal závazek. Jednalo se o smlouvy nájemní, kupní, směnnou půjčku, výpůjčku, ale i smlouvu pojistnou. Ve velmi malém rozsahu bylo připuštěno dokonce dědické právo, ale pouze u těch věcí, které byly v soukromém vlastnictví. Další podmínkou navíc byla maximální stanovená částka, které mohl majetek dosahovat, totiž deset tisíc rublů. Nová ekonomická politika tedy přinesla prvky tržního hospodářství, což bylo přímou reakcí na válečný komunismus a jeho drtivý dopad na společnost.⁷⁹

Počátkem roku 1927 následkem stupňujícího boje o moc a vedení ve straně mezi bývalým předsedou vojenské lidové rady Trockim (Byl totiž nucen v důsledku Stalinových intrik z tohoto postu odstoupit) a generálním tajemníkem strany Stalinem (jehož byl právě Trockij velkým kritikem), který z tohoto souboje nakonec vyšel jako vítěz, došlo pod záštitou rekonstrukce národního hospodářství k masové kolektivizaci rolnictva a městských drobných podnikatelů a současně zlikvidování posledních pozůstatků kapitalismu.⁸⁰ Byla zavedena nechvalně známá „pětiletka“ a na základě ideologických tezí v souladu se Stalinovou interpretací Marxova učení, se konstatovalo, že byl dosažen socialismus, jako předstupeň hlavního cíle (komunismu). Ve stručnosti se dá tedy jednoduše konstatovat, že Nová ekonomická politika byla v podstatě zbytečně vynaloženým úsilím, neboť ji Stalin naprosto necitelně shodil ze stolu. Vyvrcholením těchto změn a upevněním Stalinovy moci, bylo přijetí tzv. stalinistické ústavy v roce 1936. Ta se stala jedním z nejvýznamnějších pramenů práva se svým „všelidovým charakterem“ a zavedla velkou řadu nových institutů.⁸¹

Její prostřednictvím byla ještě umocněna centralizace státní moci, která se v praxi projevovala zejména přesunem většiny pravomocí autonomních republik ve prospěch centra. Soukromé vlastnictví tak, jak dostalo naději prostřednictvím jeho částečného zachování v občanském zákoníku, bylo fakticky zlikvidováno. „*Veškerá*

⁷⁹ VLČEK, Eduard; MATES, Pavel. *Dějiny státu a práva socialistických zemí*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1980, s. 69-72.

⁸⁰ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 69.

⁸¹ Tamtéž, s. 86.

moc v SSSR patří pracujícímu lidu měst a venkova, reprezentovanému sověty poslanců pracujícího lidu. “⁸² Jedinými zachovanými formami vlastnictví bylo státní vlastnictví a družstevně kolchozní vlastnictví charakterizované v článku 5. ústavy: „*Socialistické vlastnictví v SSSR má buď formu státního vlastnictví (společný majetek všeho lidu), nebo formu družstevně kolchozního vlastnictví (vlastnictví jednotlivých kolchozů, vlastnictví družstevních organizací).*“⁸³

⁸² Ústava Svazu sovětských socialistických republik ze 4. prosince 1936, hlava I, článek 3.

⁸³ Ústava Svazu sovětských socialistických republik ze 4. prosince 1936, hlava I, článek 5.

2.3 Vývoj a problematika občanského práva do roku 1945

Sovětské občanské právo můžeme rozdělit z hlediska vývoje historických událostí a jejich vlivu na právo. Zejména pak podle vývoje sovětského práva tak, jak jej rozdělují socialističtí právníci, na několik období, které přinesly zásadní změny a velkou řadu nových právních předpisů. Vývoj sovětského občanského práva je navíc velmi úzce vázán na politickou a hospodářskou situaci v zemi. První z těchto období se datuje od Velké říjnové revoluce. Vyvrcholením tohoto „počátečního období“ je přijetí již zmíněné první ústavy ruské socialistické federativní sovětské republiky v roce 1918. Předchází jí však spousta stěžejních právních předpisů, neboť bolševické zákonodárství je v této době opravdu velmi rychlé, jelikož chce dosáhnout socialistických cílů zejména jejich prostřednictvím. Prvním z těchto legislativními aktů byl dekret o dělnické kontrole z 14. listopadu 1917, který byl prostředkem k znárodnování průmyslu a dekret z 28. října 1917 o rozšíření práv městských samospráv v potravinových věcech. Dalším z celé řady dekretů, jejichž prioritním cílem bylo zlikvidovat soukromé vlastnictví a jeho přeměrování do státních rukou, byl dekret ze dne 14. prosince 1917 o znárodnění bank. Bankovníctví bylo prohlášeno za státní monopol a pozvolna se přecházelo od tradičního obchodu v demokratických státech s kapitalistickými prvky, k státem řízenému systému socialistické registrace a rozdělování. Znárodnování došlo do takového extrému, že byl prostřednictvím dekretu ze dne 22. dubna 1918 znárodněn veškerý zahraniční obchod, což mělo za následek i zákaz veškerého dovozu a vývozu s cizinou, pokud nebyl realizován zvláště k tomu zplnomocněnými orgány.⁸⁴ Vyvrcholením tohoto období byl velmi rozporuplný dekret, dokonce i pro samotné sovětské právní teoretiky, o zrušení dědění. Byl přijat Všeruským ústředním výkonným výborem dne 27. dubna 1918 a vycházel z idejí komunistického manifestu. Je dosti pravděpodobné, že zřejmě nebyl fakticky nikdy aplikován a nástupem Nové hospodářské politiky byl zrušen.⁸⁵

Druhé období sovětského státu a práva mezi lety 1918 - 1920 je charakteristické dalším znárodnováním výrobních prostředků, které se neslo na pozadí občanské války. Situace byla tedy tímto konfliktem výrazně ovlivněna,

⁸⁴ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 8-12.

⁸⁵ BALÍK, Stanislav. *Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 258.

protože veškerý kulturně politický a hospodářský život byl přebudován pro potřeby války. V praxi se tedy jednalo o nechvalně známý „systém válečného komunismu“. V důsledku toho byl vydán dne 11. ledna 1919 dekret o povinném odvádění přebytků produkce, který určoval úhrn přebytků v zemědělství a ten se dále distribuoval podle třídního hlediska. Ten, kdo odmítl odvést výrobky dobrovolně, tomu byly odebrány násilně bez náhrady. Následně se v roce 1919 sloučila veškerá spotřební družstva z měst i vesnic ve spotřební komunu na základě dekretu o spotřebních komunách. V důsledku sílící nevole ve společnosti proti naprosté likvidaci soukromého vlastnictví se vrátili bolševici k původnímu názvu „spotřebního spolku“, což samozřejmě nemělo žádné praktické důsledky. Pod kontrolu státní moci v tomto období přechází mimo velký průmysl (znárodněný již v předchozích letech) také střední a drobný průmysl. Jedním z hlavních úkolů a priorit komunistické strany Ruska bylo naprosté odstranění peněz jakožto zdroje „*spekulací, zisku a olupování pracujících*“.⁸⁶ V duchu této myšlenky uzavíralo toto válečné období sovětského občanského práva dekret ze dne 11. října 1920, kterým se rozšířily služby, zejména poskytované státními orgány, jejichž užívání mělo být bezplatné“.⁸⁷

Konec občanské války je počátkem třetího velmi přelomového období nejen z pohledu občanského práva. Na 10. sjezdu strany konaném v roce 1921 bylo přijato usnesení zahajující Novou ekonomickou politiku, která měla být bezprostřední reakcí na katastrofální stav sovětského hospodářství. V návaznosti na tzv. NEP došlo k částečnému pozastavení vyvlastňovacích tendencí, a jak socialistická literatura sama přiznává, muselo dojít k částečnému oživení kapitalismu. Nejvíce se tyto změny týkaly drobného průmyslu a rolnictva. Do jisté míry byl obnoven svobodný obchod a oběh, jehož úkolem se stala motivace obyvatelstva k větší produktivitě práce, čímž bolševici v podstatě sami přiznali, že zestátněním majetku dochází k pravému opaku, což mělo drtivý dopad nejen na ekonomickou situaci země. Od těchto „ústupků kapitalismu“ bylo upuštěno na 11. sjezdu strany, kde je Lenin prohlásil za ukončené. Důležitou roli sehrál rok 1922, ve kterém dne 31. října vznikl občanský zákoník RSFSR. Jeho hlavní rolí mělo být vyjádření úkolů Nové hospodářské politiky.⁸⁸ Byl inspirován německým občanským zákoníkem. Paradoxně

⁸⁶ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 18.

⁸⁷ Tamtéž, s. 13-18.

⁸⁸ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 19-35.

byl tento zákoník v přímém rozporu s Leninovým prohlášením o skončení kapitalistických ústupků, neboť naopak potvrzoval částečnou obnovu některých demokratických občanskoprávních vztahů. Umožnil v omezené míře zbožně - peněžní obrat a částečné podnikání. Realita nakonec dala ale zanedlouho Leninovi zapravdu, neboť docházelo k likvidaci soukromého sektoru a omezování občanských práv prostřednictvím mimoprávních přinucení.⁸⁹

Občanský zákoník platil na celém tehdejší území RSFSR a obsahoval 435 článků. Úvodní ustanovení zákoníku striktně zakazovalo uplatňovat oprávnění stanovená v něm v rozporu se zájmy budování socialismu. Rozeznával mezi třemi druhy vlastnictví: státním, družstevním a soukromím. Obsahoval 4 hlavní oddíly, které nesly názvy: obecné ustanovení, věcná práva, závazkové právo, dědické právo.⁹⁰ K takovému rozdělení došlo na základě faktu, že celá řada dalších občanskoprávních odvětví byla upravena buď v jiných právních předpisech, nebo si u nich dokonce Sověti vytvořili nové právní odvětví. Takovými případy jsou předpisy týkající se rodiny a manželství, pro které Sověti vytvořili samostatné rodinné a manželské právo. Významnou roli sehrál zákoník zejména v oblasti vlastnictví, neboť stanovil, že na základě zrušeného soukromého vlastnictví k půdě se už nedělí věci na movité a nemovité a jelikož je současně půda v rukách státu, nemůže být ani předmětem soukromého obchodování.⁹¹ Naprosto stěžejním datem a současně koncem tohoto období je 31. leden roku 1924, kdy vznikla ústava Svazu sovětských socialistických republik, která svazuje sovětské republiky v jednotný stát, „*kteřý by byl sto zajistit jak vnější bezpečnost, tak vnitřní hospodářský rozkvět a svobodu nacionálního vývoje národů. Vůle národů sovětských republik, ..., je dobrovolným sjednocením rovnoprávných národů.*“⁹² Jak už jsem ale hovořil v úvodní kapitole o sovětském právu, fakticky se jednalo o unitární centralizovaný stát s monopolním postavením komunistické strany.

Následující vývojová fáze mezi lety 1926 – 1936 je již čtvrtou vývojovou fází ve vývoji sovětského občanského práva a současně první vývojovou fází v SSSR.⁹³ Jedná se o počátek nejzásadnějších a také nejradikálnějších změn, co se zásahů do

⁸⁹ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 89.

⁹⁰ Občanský zákoník RSFSR z 31. října 1922.

⁹¹ PROCHÁZKA, Vladimír; PRŮŠA, Oldřich; SVOBODA, Karel. *Dějiny sovětského státu a práva*. Praha: Karlova universita, 1959, s. 111-112.

⁹² Ústava Svazu sovětských socialistických republik z 31. ledna 1924, část první.

⁹³ VLČEK, Eduard a kolektiv. *Dějiny státu a práva socialistických zemí*. Praha: Panorama, 1983, s. 105.

občanskoprávních vztahů týče, které vyvrcholí přijetím tzv. stalinistické ústavy. Jednalo se o fázi ve vývoji občanského práva, kdy docházelo k tzv. „úplné kolektivizaci“. Jejím ústředním rysem byl nejvýraznější důraz na kolektivizaci zemědělství a vlna předpisů potlačující soukromé právo ve všech následujících vývojových etapách.

Roky 1926-1929 se nesly v duchu myšlenky „socialistické industrializace země“. Jedním z řady předpisů směřující k tomuto cíli je směrnice vydaná 15. sjezdem komunistické strany z roku 1927 k vypracování pětiletého národohospodářského plánu. Rozhodující roli na politické scéně už hrál v těchto letech Stalin, jež vyšel jako vítěz z boje o moc. Stalin sám toto období nazýval roky velkého přelomu,⁹⁴ avšak realita se nesla v duchu redukce občanských práv na absolutní minimum. Největší měrou se státní zásahy dotkly zejména podnikání.⁹⁵ Došlo také k významným zásahům v oblasti rodinného práva, kde byly v duchu Stalinovy politiky zakázány potraty, byla stanovena trestní odpovědnost za neplacení alimentů a v neposlední řadě se zaváděla povinná registrace rozvodů.⁹⁶ Kodexem z roku 1926 bylo stanoveno, že v případě pohlavního styku matky s více muži v době početí, byl soud povinen rozhodnout, kdo je otcem dítěte a má s tím související otcovské povinnosti. V březnu roku 1925 (který spadá ještě do předchozí vývojové fáze, avšak svým charakterem a koneckonců i na základě odborné literatury ho můžeme řadit už sem) jsou vydány usnesení o kolektivních a sovětských hospodářstvích, jejichž úkolem bylo rozšiřování kolchozů a poskytování „úlev a výhod“.⁹⁷ Začalo být také právně uznáváno tzv. faktické manželství, jehož hlavním rysem je jeho zrovnoprávnění se zaregistrovaným manželstvím před sovětskými matričními orgány. Manželé ve faktickém manželství měli stejná majetková práva, vzájemnou vyživovací povinnost a také možnost dědit.⁹⁸

V období mezi lety 1929 - 1932 dochází k rozsáhlé, již několikrát zmiňované kolektivizaci, zejména prostřednictvím usnesení strany a vlády SSSR. Nejen prostřednictvím přesvědčování, ale i hrubým násilím byli rolníci v souladu

⁹⁴ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 37-39.

⁹⁵ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 89.

⁹⁶ Tamtéž, s. 93.

⁹⁷ PROCHÁZKA, Vladimír; PRŮŠA, Oldřich; SVOBODA, Karel. *Dějiny sovětského státu a práva*. Praha: Karlova universita, 1959, s. 164-166.

⁹⁸ VLČEK, Eduard; MATES, Pavel. *Dějiny státu a práva socialistických zemí*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1980, s. 96.

s usnesením z ledna 1930 o tempu kolektivizace a o opatřeních státu k podpoře výstavby kolchozů nahánění do kolchozů, charakteristických i na tehdejší dobu svou velmi primitivní strukturou, bez potřebné techniky, vybavení a specializovaného vedení. Na základě nového pasportního systému z roku 1932 začali být navíc dělníkům odebírány průkazy, bylo jim zakázáno vzdalovat se od místa svého bydliště, čímž je fakticky připoutali k půdě a stali se z nich novodobí nevolníci. Byli z nich ke všemu ještě občané nižšího řádu. Řada kroků navíc byla činěna mimoprávní cestou prostřednictvím nátlaku. Takovým případem je například stanovení povinnosti odevzdávat určité množství produkce státu. Kolchozníci se tak velmi často nacházeli v situaci, kdy jim nic nezbylo na osevní a krmné fondy a v řadě případů dokonce ani na odměnu pro sebe samé. V návaznosti na to byly zlikvidovány poslední zbytky kolchozní autonomie. Rokem 1933 byla zahájena druhá pětiletka a i v právním prostředí se začalo projevovat mezinárodní napětí směřující k ozbrojenému konfliktu. Vzorné stanovy kolchozu z roku 1935 byly výrazným prvkem těchto let. Toto „bezplatného užívání půdy na věčné časy“, tedy naprostého zestátnění kolchozů, se stalo synonymem pro kolchozní právo.⁹⁹

V únoru roku 1935 bylo dospěno k závěru, že je potřeba reagovat na společenské, kulturní a ekonomické změny ve společnosti, které měly být uskutečněny zásadními změnami v dosavadní ústavě z roku 1924. Nakonec se přistoupilo k ještě radikálnějšímu rozhodnutí, a to potřebě předložit zcela novou ústavu.¹⁰⁰ A tak byla schválena dne 5. prosince roku 1936 Ústava Svazu sovětských socialistických republik, rozdělena do 13 hlav a 146 článků. Charakterizovala SSSR jako socialistický stát dělníků a ve svém čl. 5 přiznávala pouze státní nebo družstevně kolchozní vlastnictví. Státní vlastnictví se považovalo za formu vyšší, oproti tomu kolchozní za nižší stupeň vlastnictví. Jejím obsahem byla otevřená propaganda, neboť zakotvovala dosažený stupeň vývoje socialismu, tedy jakéhosi mezi - kroku na cestě ke komunismu.¹⁰¹ Směřovala k odstranění třídního uspořádání ve společnosti. V občanskoprávní rovině se jednalo o klíčový a velmi obsáhlý právní předpis, jelikož upravoval široký výčet občanských práv a svobod. Řada jejích ustanovení však byla eufemisticky řečeno naprosto skandálních, neboť se snažila podávat veškeré informace v ní obsažené jako nevyvratitelný fakt, čímž se jí podařilo

⁹⁹ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 100-101.

¹⁰⁰ VLČEK, Eduard a kolektiv. *Dějiny státu a práva socialistických zemí*. Praha: Panorama, 1983, s. 109-110.

¹⁰¹ Ústava Svazu sovětských socialistických republik ze 4. prosince 1936, hlava I, článek 5.

manipulovat nejen sovětské obyvatelstvo, ale dokonce i světové demokratické mocnosti. Avšak realita byla v naprostém protikladu s ustanoveními ústavy. Stalinistická ústava navíc často byla v přímém rozporu i s některými zákony a podzákonnými právními předpisy.¹⁰² V oblasti rodinného práva bylo přijato usnesení směřující proti umělému potratu, v němž bolševici spatřovali dědictví kapitalistické společnosti a riziko pro zdraví těhotné ženy. Odpovědným byl především podle zákona lékař, kterému hrozil trest za porušení tohoto zákona odnětím svobody až do výše dvou let a v případě nehygienického potratu až do výše tří let. Ženě hrozila pokuta v maximální výši 300 rublů.¹⁰³

Poslední vývojové období od roku 1937 se neslo ve svých počátcích již v předválečné atmosféře a uzavřelo se společně s koncem druhé světové války v roce 1945. Počátkem těchto let došlo k významným změnám pro uživatele bytů, protože došlo k zrušení nájemních bytových družstevních společenství, které nahradila písemná smlouva určující práva a povinnosti smluvních stran. K jejímu zrušení byl oprávněn pouze soud. V srpnu 1939 uzavírá Sovětský svaz pakt o neutocení se svým pozdějším nepřítelem – nacistickým Německem. Počátkem druhé světové války, do které však Sovětský svaz vstupuje až po napadení jeho území vojsky nacistického Německa, vzešla potřeba reagovat na nové vztahy vzniklé v důsledku válečných poměrů. Byly tak nově upraveny otázky osobního majetku evakuovaných občanů prostřednictvím směrnic Nejvyššího soudu SSSR. Současně s tím soud konstatoval, že jakékoliv smlouvy uzavřené během okupace neměly za následek vznik práv a povinností, jestliže byly v rozporu se sovětskou právní úpravou.¹⁰⁴ Válka znamenala vedle všech katastrof také obrovský problém v demografickém uspořádání sovětské společnosti, neboť přinesla značný nepoměr mužské a ženské populace v reprodukčním věku. Tuto vzešlou situaci se snažily řešit zejména prameny rodinného práva. V roce 1944 byl proveden výnos o zvýšení státní pomoci těhotným ženám, matkám více dětí a osamělým matkám, o zřízení čestného titulu Matka - hrdinka a o zřízení řádu Mateřská sláva a Medaile mateřství. Účelem bylo zvýšení státní pomoci vyjmenovaným subjektům, avšak prezidium Nejvyššího soudu SSSR tak učinilo sobě vlastním honosným oslavným názvem výnosu. Výnos navíc přinesl

¹⁰² PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 77.

¹⁰³ PROCHÁZKA, Vladimír; PRŮŠA, Oldřich; SVOBODA, Karel. *Dějiny sovětského státu a práva*. Praha: Karlova universita, 1959, s. 219-220.

¹⁰⁴ VLČEK, Eduard a kolektiv. *Dějiny státu a práva socialistických zemí*. Praha: Panorama, 1983, s. 122.

další opatření v podobě upřednostnění zaregistrovaného manželství a zavedením dvouinstančního řízení při rozluce manželství, které značně komplikovala společně s dalšími procesními a poplatkovými opatřeními celý proces. Celá tato pomoc se ve finále z dnešního pohledu jeví jako manipulativní propaganda, která měla pouze minimální potenciál zabránit zdecimované sociální situaci ve společnosti a jejím katastrofálním dopadům na ženy a děti. Tento bídný stav ve společnosti umocnily naprosto necitlivé zásahy Stalina, které způsobily diskriminaci nemanželských dětí či zakazovaly sňatky s cizinci.¹⁰⁵

V období před koncem války došlo také k neopomenutelným změnám v oblasti dědického práva. Výnosem prezidia Nejvyššího sovětu došlo v roce 1945 k rozšíření okruhu zákonných dědiců. Konkrétně výnos zaváděl tři dědické kategorie. Nežil-li zákonný dědic, mohl zůstavitel ustanovit dědicem kteroukoliv osobu dle svého uvážení. Začátkem září kapituluje Hitlerovské Německo a končí tzv. Velká vlastenecká válka, která skončila pro SSSR vítězstvím. Avšak zemi čeká rozsáhlá obnova zdevastovaného státu. Rokem 1946 se přechází zpět od „válečného“ k „mírovému průmyslu“. Je vydán zákon o čtvrtém pětiletém plánu¹⁰⁶ a dochází k obnovení rozsáhlých totalitních prvků v sovětském systému, které byly oslabeny z taktických důvodů v době války, neboť tyto devastační praktiky by ještě zhoršovaly schopnost společnosti ubránit se cizí mocnosti. Pokračuje budování nezvykle silného kultu osobnosti Stalina, v úzké vazbě na potlačování významné části základních práv a svobod.¹⁰⁷

¹⁰⁵ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 94.

¹⁰⁶ VLČEK, Eduard a kolektiv. *Dějiny státu a práva socialistických zemí*. Praha: Panorama, 1983, s. 122-126.

¹⁰⁷ BALÍK, Stanislav; KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004, s. 129-130.

3 Porovnání nacistického a sovětského občanského práva

3.1 Základní občanskoprávní otázky

Pro další posuzování je základní a jednou z nejdůležitějších otázek, jaký vztah mají nacistické Německo a Sovětský svaz k soukromému právu, jehož nedílnou součástí občanské právo je. V odpovědi na tuto otázku panuje u obou totalitních režimů nebyvalá shoda. Obě ideologie totiž tradiční rozdělení na právo veřejné a soukromé ostře kritizují a nahrazují ho jinou formou právních vztahů. Nacisté vylučovali toto rozdělení vycházející z jimi tolik kritizovaného liberalistického pojetí, jehož velkou prioritou bylo prosazování individuálních zájmů a ochrana jednotlivce. Naopak považovali za jediné existující právo veřejné. Pro Sověty bylo taktéž naprosto typické popírání klasického dělení a všechny vztahy prohlašovali za veřejnoprávní. V obou případech se opírala tato idea o myšlenku, že zájmy jednotlivce musí bezpodmínečně ustoupit zájmům celku. Každý režim používal jen trochu odlišné odůvodnění, avšak formulace bychom mohli často jen opisovat. V nacistickém právu nahradila národní komunita občana a přednost individuality před společností byla popřena. Pokud by jedinec upřednostňoval své vlastní zájmy před zájmy společenství, bylo by jeho chování protiprávní, protože v nacistickém pojetí splývaly zájmy společenství s právem.¹⁰⁸ V podání sovětské právní vědy bylo uznávání pouze veřejnoprávních vztahů zdůvodněno tím, že sovětská společnost je jakousi asociací pracujících, kde každý individuální zájem je v úzké souvislosti se zájmem kolektivním a hlavně mu je podřízen. Pod kolektivním zájmem si bolševici představovali zájmy proletariátu a chudého rolnictva.¹⁰⁹

I přesto to však neznamenalo, že by v obou režimech neexistovaly normy upravující majetkové vztahy, oblast rodinného práva nebo dědictví, avšak nacisté i Sověti je rozdělili podle odlišných kritérií, takže je někdy vyčlenili z občanského práva jako samostatné právní odvětví. Z důvodu větší přehlednosti a praktičnosti jsem se ale rozhodl je ve své práci posuzovat jako součást jedné souhrnné kapitoly občanského práva s tím, že každá z nich bude mít samostatnou podkapitulu věnující se konkrétní problematice. Velkým problémem se stává významný faktor a to ten, že obě mocnosti měly tendenci řadu práv potlačovat a přitom tvrdit, že jsou zcela

¹⁰⁸ HATTENHAUER, Hans. *Die geistesgeschichtlichen Grundlagen des deutschen Rechts*. 4., überarbeitete und erw. Aufl. Heidelberg: C. Müller, 1996. S. 309.

¹⁰⁹ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 83.

dodržována, což často komplikuje orientaci nejen v dobové literatuře, ale i samotných právních předpisech.

Jak u nacistů, tak i u Sovětů se nedokázala celá rada prorežimních právníků shodnout na jednotném dělení práva. Z toho důvodu jsem se rozhodl použít terminologii Rudolfa Becherta, a to i na základě přihlídnutí k velkému odborníkovi v problematice nacistického práva Jaromíru Tauchenovi, který vychází ve svých publikacích právě z něj. Nacisté tedy slovy významného dobového právníka Rudolfa Becherta rozdělili právo na právo společenství, jakožto právo soukmenovců odpovídající částečně právu veřejnému a právo soukmenovců jako právem společenství, jež by mělo odpovídat soukromému právu. Nacistické právo zná tedy „*právo ústavní, hospodářské, sociální, selské, pracovní, trestní a právní úpravu rasových věcí, dědičnosti a civilní proces*“¹¹⁰, které řadilo do práva společenství. A oproti tomu občanské a obchodní právo, jenž byly součástí práva soukmenovců. V sovětském právu byl základním kritériem dle jejich slov předmět právní úpravy. Systém se vytvářel postupně v procesu vývoje socialistického práva. Právo mělo představovat jednotu ve smyslu společné třídní podstaty, ale ještě výraznější role byla přisuzována zásadám a cílům, na nichž je celé právo založeno.¹¹¹

Sovětské právo používalo také, jako to nacistické, klasické názvosloví a stejně jako u nacistů nebylo používáno v původním smyslu. Jak už jsem zmínil, byla osamostatněna odvětví, kde měly totalitní státy zvláštní zájem. U nacistů to byla např. právní úprava rasových věcí, vycházející z myšlenky rasové nadřazenosti, která měla za úkol znevýhodnit postavení tzv. „podřadných ras“, nebo právní úprava dědičnosti, která úzce souvisela s prvním jmenovaným odvětvím ve snaze znevýhodnit „příslušníky německé krve.“ Sověti vyčlenili právo občanské, pracovní, pozemkové a kolchozní, trestní, rodinné a manželské právo¹¹², které se ovšem v nacistickém Německu těšilo také výrazné pozornosti, neboť kladlo stejně jako to sovětské důraz na co největší počet narozených dětí a výchovu vedenou v souladu s totalitní ideologií. Zajímavostí je, že se v důsledku mocenských bojů uvnitř strany se nepodařilo některá, pro režim velmi významných, odvětví (a to i přes jejich výrazný státní zájem) osamostatnit. Příkladem je hospodářské právo, které bylo

¹¹⁰ TAUCHEN, Jaromír. *Základní ideologická východiska nacistického „soukromého“ práva jako vzoru pro právo protektorátní*. In: Dny práva – 2010- Days of Law. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 1730.

¹¹¹ VLČEK, Eduard; MATES, Pavel. *Dějiny státu a práva socialistických zemí*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1980, s. 22.

¹¹² PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 88.

samostatným právním odvětvím v nacistickém Německu, nikoliv ale v SSSR, ani v jeho předchůdci sovětském Rusku.

Dalším zásadním jevem, společným pro oba totalitní režimy, je odpor k parlamentarismu, demokratickým principům a základním lidským a občanským právům a svobodám. Bolševici považovali legislativní činnost za „parlamentní kretenismus“ a pro nacisty představoval překážku k neomezené moci Adolfa Hitlera. V souladu s těmito tvrzeními rozpustili Sověti Ústavodárné shromáždění na Leninův návrh a prostřednictvím ústavy z 10. července 1918 svěřili do rukou vládnoucí strany a znemožnili pomocí článku 7 všem svým oponentům, které nazývali vykořisťovateli, aby se účastnili jakéhokoliv veřejného života.¹¹³ Nacistický vzestup k moci a likvidace opozice je spjat s především s osobou Adolfa Hitlera, který se stává roku 1933 kancléřem a ve stejném roce dochází k likvidaci legální parlamentní opozice pomocí zákona proti vytváření politických stran. V Německu je tedy už od počátku založen totalitní režim na vůdcovském principu, v němž jsou právní názory vůdce považovány za pramen práva nadřazený právním předpisům. V sovětském Rusku je hlavní hybnou silou komunistická strana. V duchu myšlenky, že sovětské právo nestálo nad státem a o to míň tedy nad vůdci strany, což reflektovalo jejich neohrožené postavení. Po nástupu Stalina k moci se jeho postavení blízce podobalo Hitlerovu v Německu, kdy byl odložen jakýkoliv dohled nad zákony, neboť jeho teror byl i podle sovětských zákonů jednoznačně protiprávní, případně docházelo k jeho normativní úpravě odporující ostatním zákonům.

U sovětského pohledu na občanské právo je důležité zmínit, že jej považovali za pouze dočasný element, neboť s jeho existencí do budoucích let nepočítali stejně jako s celým právem. Realita byla však značně odlišná. Před nástupem Stalina k moci byl kladen velký důraz na nekompromisní právní pozitivismus, na který bylo v polovině třicátých let navázáno i během jeho diktatury, kdy už stabilizoval svou neomezená moc.¹¹⁴ Nacisté naopak ve své praxi vycházeli z právního pozitivismu zcela minimálně, neboť jejich nejdůležitějším prostředkem k dosahování cílů byly, v první kapitole detailně popsané, doložky veřejného blaha a neurčité právní pojmy. Měli totiž značně omezenější možnosti, hlavně v důsledku veřejného mínění, jak zasahovat do práva, než bolševici v těchto letech (30. léta). Ti ovšem v období před

¹¹³ Ústava Ruské socialistické federativní sovětské republiky z 10. července 1918, hlava čtvrtá, článek 7.

¹¹⁴ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 81.

občanskou válkou museli ustupovat zase svým koaličním partnerů, díky čemuž například připustili recepci starého práva. Nacistický způsob se ukázal jako jednodušší a rychlejší, avšak v obou případech bylo dosaženo strašlivých záměrů, ke kterým směřovaly. Stěžejním pramenem občanského práva byl v případě obou režimů občanský zákoník. Avšak u obou totalit měl svá velká specifika a v konečném důsledku hrál tento na první pohled zcela klíčový předpis spíše zástupnou roli. V případě Třetí říše jím byl občanský zákoník BGB, který vycházel z liberalistických hodnot a je velmi překvapivé, že zůstal po celou dobu vlády nacistů v platnosti.¹¹⁵ Avšak dlouho to tak nevypadalo, protože nacističtí odborníci začali pracovat na zcela nové kodifikaci pod názvem - Národní zákoník Němců. Považovali totiž dočasnou právní úpravu za protiklad jejich pohledu na společenské vztahy. Chtěli proto vytvořit úpravu novou, dle jejich slov stručnější a srozumitelnější občanům. Ideou bylo, že předpis bude vycházet ze základních principů nacistické ideologie, kterými byly zejména ochraňovat a udržovat čistou německou krev, německou čest a dědičné zdraví, blaho německého národa a německého národního společenství. Významným faktorem byla tedy „čistá rasa“ a „německá krev“.

V případě sovětského práva se jednalo o občanský zákoník RSFSR. Ten byl v porovnání s BGB výrazně stručnější, vycházel tedy velmi pravděpodobně ze stejné teze jako plánovaný nacistický, podle které je přímá úměra mezi stručností a srozumitelností. Pro srovnání obsahoval 435 článků a byl rozdělen do 4 hlavních oddílů. BGB je rozdělen do 9 částí a nachází se v něm 2385 paragrafů. Zajímavostí je, že z německého občanského zákoníku (BGB) vycházel, neboť se jím tvůrci inspirovali.¹¹⁶ Jednalo se o poměrně moderní úpravu, která obsahovala tři formy vlastnictví: státní, družstevní a soukromé pro menší výrobce. Dále např. ochranu některých občanských práv a dokonce povolovala částečně podnikání, naopak obsahovala značné zásahy do základních práv převážně v oblasti vlastnictví. „*Půda je majetkem státu a nemůže být předmětem soukromého obchodu. Držba půdy je dovolena pouze na základě práva užívání.*“¹¹⁷ Chyběla zde ovšem právní úprava rodinných i pozemkových vztahů, protože ty byly upraveny zvláštními zákony, o kterých se budu zmiňovat později.

¹¹⁵ HATTENHAUER, Hans. *Die geistesgeschichtlichen Grundlagen des deutschen Rechts*. 4., überarbeitete und erw. Aufl. Heidelberg: C. Müller, 1996. S. 321.

¹¹⁶ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 89.

¹¹⁷ Občanský zákoník RSFSR z 31. října 1922, článek 21.

Jak německá, tak i částečně sovětská úprava se může zdát poměrně kvalitní a nic nenapovídající zvěrstvům, která se v obou režimech uskutečnila. Hlavní důvod je celkem jednoduchý. Oba režimy používaly interpretaci zákonů takovým způsobem, aby docházelo k výkladu podle jejich představ, což byl častěji využívaný prostředek v nacistickém Německu, kde navíc činili v zákoníku celou řadu novel. U Sovětů naopak převládalo omezování občanských práv mimoprávním přinucením. Nová právní úprava tak byla pravidelně v rozporu se staršími předpisy, takže se stalo naprosto běžnou praxí, že existovaly dva platné a současně vzájemně si odporující právní předpisy. Takovým poměrně ideálním příkladem v nacistickém právu je v první kapitole již zmiňovaný §1 BGB, který jasně říká, že právní způsobilost člověka začíná při porodu. Toto ustanovení bylo ale v jasném rozporu s §2 odst. (3) zákona o říšském občanství z roku 1935, podle kterého je Říšský občan „*jediným nositelem plných politických práv podle zákonných ustanovení.*“¹¹⁸ Říšským občanem se mohla stát ovšem pouze osoba, která je státním příslušníkem německé nebo druhově příbuzné krve a navíc musela svým chováním dosvědčit ochotu a schopnost sloužit německému národu a Německé říši.¹¹⁹

Po vzniku Sovětského svazu a zejména po nástupu Stalina k moci už je občanský zákoník absolutně odstaven „na druhou kolej“, neboť dochází k tzv. „úplné kolektivizaci“, kde už nemá soukromé vlastnictví žádné místo. Je zaveden nový pasportní systém, jehož prostřednictvím jsou dělníkům odebírány průkazy. Udělali z nich novodobé nevolníky, neboť se nesměli vzdalovat od místa svého bydliště a byli tak připoutáni k půdě. Stejným principem bylo omezeno i městské obyvatelstvo, které bylo v podstatě zbaveno možnosti změnit místo zaměstnání podle vlastního uvážení.¹²⁰ Tyto kroky rozhodně neměly nic společného se zákonností a byly v naprostém rozporu s čl. 5 občanského zákoníku RSFSR. Ten jasně říká, že „*každý občan RSFSR i svazových sovětských republik má právo svobodně se pohybovat a usazovat na území RSFSR, volit si zákonem nezakázané zaměstnání a povolání, nabývat a zcizovat majetek s omezeními uvedenými v zákoně.*“¹²¹

Charakteristickým prvkem v sovětském právu bylo pravidelné přijímání nových ústav a jejich následné novelizace. Nedlouho po nástupu k moci v červenci roku 1918 byla schválena první ústava a následovaly další do konce druhé světové

¹¹⁸ Zákon o říšském občanství z 15. září 1935 §2 odst. (3).

¹¹⁹ Tamtéž §2 odst. (1).

¹²⁰ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 100.

¹²¹ Občanský zákoník RSFSR z 1922, článek 5.

války ještě v letech 1924 a 1936. Sověti je považovali za nejdůležitější, základní zákon, proto hrály nejen v občanském právu, ale celém sovětském právním řádu dost významnou roli. Už první ústava z roku 1918 zasáhla výrazně do soukromého vlastnictví, neboť zrušila soukromé vlastnictví půdy a veškerý pozemkový fond prohlásila za majetek všeho lidu. Navíc stanovila, že se předává pracujícím bez náhrady. Současně také obsahovala ustanovení o převodu bank do vlastnictví státu.¹²² Ústava z roku 1924 byla spíše jen deklarací o vzniku Svazu sovětských socialistických republik, která neměla ambice upravovat dále občanskoprávní problematiku. Avšak další ústava byla svým charakterem a obsahem bezesporu nejradikálnější. Ne nadarmo vznikla v období upevňování Stalinovy moci a je známa pod jménem „stalinistická ústava“. Ta už se soukromou formou vlastnictví ani nepočítala, proto ho ani nezahrnula do svého obsahu. Hovořila pouze o vlastnictví státním a družstevně kolchozním.¹²³ U nacistů nemůžeme zdaleka hovořit o tak stěžejní roli ústavy, jelikož nebyla během jejich moci přijata žádná. Dosavadní ústavou byla Výmarská ústava, která zůstala v platnosti a paradoxně i s její pomocí se dostali nacisté k moci ústavní cestou.¹²⁴ Čl. 48 ústavy totiž umožňoval říšskému prezidentovi použití ozbrojené moci v případě, že „země neplní povinnosti, které jí ukládá říšská ústava nebo říšský zákon.“¹²⁵ Jelikož si nacionální socialisté dávali velmi pečlivý pozor, aby všechny jejich kroky vypadaly legálně, nikdy ji z tohoto důvodu nezrušili. Ale pomocí zmocňovacího zákona ji bezstarostně obcházeli.¹²⁶ Zbavit se některých nepohodlných ustanovení ústavy nedělalo navíc nacistům problém ani pomocí „obyčejných nařízení“. K takové situaci došlo v roce 1933, kde pozbyly na základě §1 nařízení o ochraně národa a státu některé z významných článků Ústavy účinnosti. To dalo zákonný základ pro omezování osobní svobody, svobody projevu a řady dalších základních práv a svobod.¹²⁷

Jak už jsem částečně nastínil při komparaci občanských zákoníků obou totalitních zemí, německé nejen občanské právo považovalo za zcela klíčový instrument pro posuzování práv a povinností otázku fyzického zjevu, rasy a krve.

¹²² Ústava Ruské socialistické federativní sovětské republiky z 10. července 1918, hlava druhá, článek 3.

¹²³ Ústava Svazu sovětských socialistických republik ze 4. prosince 1936, hlava I, článek 5.

¹²⁴ BALÍK, Stanislav. *Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 252.

¹²⁵ Výmarská ústava z 11. srpna 1919, čl. 48.

¹²⁶ TAUCHEN, Jaromír. *Prameny práva v nacistickém Německu*. In: Dny práva - 2009 - Days of Law Sborník příspěvků - the conference proceedings. Brno, Masarykova univerzita, 2009, s. 2758-2759.

¹²⁷ Nařízení o ochraně národa a státu z 28. února 1933.

Tento princip vycházel ze zásad německé ideologie, která byla neodmyslitelně spjata také s právem. Tyto myšlenky opírající se o vše všudypřítomný rasismus procházely shodně všechny oblasti občanského práva. Nacistické právo se vyznačovalo tím, že pojmovým znakem národa je rasová stejnorodost. Nacisté nepovažovali národ za náhodné seskupení jedinců se společnou řečí, ale za seskupení lidí v krevním příbuzenství. Odvozovali totiž příslušnost člověka k národu na základě přírody, protože se podle nich člověk členem národa rodí a nikoliv stává.¹²⁸ Počínaje rodinným právem, kde byly prostřednictvím norimberských zákonů příkladem zakázány sňatky mezi Židy a státními příslušníky německé krve nebo byl přísně zakázán „*mimomanželský styk mezi Židy a státními příslušníky německé nebo druhově příbuzné krve.*“¹²⁹ Rasismus neodmyslitelně patřil také k dědickému právu, které mimo jiné umožňovalo zůstaviteli mimochodem „německé státní příslušnosti a německé krve“, aby svému potomkovi odebral nárok na jeho povinný díl dědictví v případě, že jeho potomek v rozporu s norimberskými zákony uzavřel sňatek s Židem. Rasová otázka se nevyhnula ani věcným právům, zejména v oblasti vlastnictví k půdě, které nacisté řadili do selského práva. Právo k německé půdě náleželo pouze soukmenovcům, tedy „rasově čistým“ osobám, avšak nejednalo se o soukromé vlastnictví, ale vlastnictví kolektivní, kde se nacházel hospodář v postavení správce.¹³⁰

Zde můžeme vidět jeden z dalších výraznějších rozdílů, které mezi sovětským a nacistickým občanským právem panovaly. Sovětský svaz na rozdíl od nacistického Německa neopíral občanské právo o myšlenky rasismu a antisemitismu, i když je nasnadě samozřejmě neodmyslitelná otázka Stalinova vztahu k Židům, které, jak je veřejně známo, nenáviděl podobným způsobem jako Hitler, k čemuž jistě přispěl i fakt, že jeho největším konkurentem byl Žid Lev Davidovič Trockij. To koneckonců potvrdil ve své knize i Michael Burleigh, který hovoří o střetu s antisemitismem poprvé právě ve východní Evropě ještě dávno před nástupem nacistů k moci v Německu. Avšak vždy uvažoval o těchto jevech jako o odkazu jiných časů. Považoval za téměř vyloučené, aby i v letech, o nichž nyní hovoříme, byli

¹²⁸ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 137.

¹²⁹ Zákon o ochraně německé krve a německé cti z 15. září 1935 §1 odst. (2) a (3).

¹³⁰ TAUCHEN, Jaromír. *Nacistické dědické právo*. *Časopis pro právní vědu a praxi*. [Online]. 2012, č. 3. s. 298-302.

pronásledování lidé z rasových motivů.¹³¹ Faktem ale je, že v pozitivním právu se tato věc výrazněji neprojevila. Ústava z roku 1918 zajišťovala „*rovná práva občanů bez ohledu na jejich rasovou a národnostní příslušnost.*“¹³² Naopak je ale důležité neopomenout, že stejně tak, jako nacistické Německo vycházelo z nenávisti k různým skupinám osob v čele s Židy následované komunisty, měl i sovětský režim vytyčené skupiny ve společnosti, které považoval za své nepřátele a snažil se je pronásledovat. Byli jimi například soukromníci, podnikatelé, kapitalisté často nálepkováni jako vykořisťovatelé, kteří hromadí svůj majetek na úkor dělnické třídy.¹³³ Sovětské občanské právo tedy na rozdíl od toho nacistického nebylo založeno ve všech svých odvětvích na otázkách rasového původu, ale otázce třídního postavení, které bylo úzce spojeno se soukromým vlastnictvím. Čím jsou ale naopak oba právní systémy zcela totožné je otázka znevýhodňování, diskriminace, omezování, šikana svých „nepřátel“, kterým pravidelně omezovaly i ty nejzákladnější lidská práva. Současně můžeme najít také paralelu v nakládání s právem jako prostředkem k moci a přeměňování společnosti k obrazu svému, nikoliv jako reakci na společenské vztahy.

¹³¹ BURLEIGH, Michael. *Die Zeit des Nationalsozialismus*. Frankfurt am Main: Clausen & Bosse, 2000, s. 325.

¹³² Ústava Ruské socialistické federativní sovětské republiky z 10. července 1918, hlava pátá, článek 22.

¹³³ Manifest komunistické strany.

3.2 Věcná práva

V úplném začátku této kapitoly je důležité zmínit, že v pohledu na věcná práva a zejména jejich významnou složku, kterou je vlastnictví, se nacistické a sovětské právo může na první pohled poměrně znatelně lišit. Nikoliv už tolik při realizaci reálných kroků u zásahů do těchto práv. Za neodmyslitelnou část vlastnictví považují z dnešního pohledu také vlastnictví půdy, které však nacistický režim řadil do práva selského a stejně tak Sověti nepovažovali vlastnictví k půdě v souvislosti s manifestem komunistické strany, následnou kolektivizací a celkovým neuznáváním soukromého práva, za součást věcných práv potažmo občanského práva, ale za součást samostatného pozemkového a později kolchozního práva. Přesto jsem se rozhodl zařadit a věnovat největší část této kapitoly zejména tomuto úseku věcných práv potažmo vlastnictví, protože v obou zemích docházelo právě zde k největším zásahům a rozsáhlé devastaci právních principů, na nichž stojí demokratická společnost i právní stát.

Nacisté nepřikládali věcným právům značnější význam, přesto do nich výrazně zasahovali. Právě u vlastnictví jsou tyto kroky nejznatelnější. Na rozdíl od sovětského práva však neusilovali o totální likvidaci soukromého vlastnictví. Vyčítali mu ale jeho charakter neomezeného panství nad věcí, což zásadně odmítali s tím, že jeho neomezenost končila tam, kde začínaly zájmy celku. Navíc zde hrála roli již zmiňovaná otázka rodu a rasy, se kterou pojili práva zejména u vlastnictví k nemovitostem. Nacisté považovali vlastníka za věrnou ruku rodu, jehož údělem je nakládat s věcí ve prospěch celku¹³⁴, přesto byla ze zachování soukromého vlastnictví vyloučena velká řada subjektů, kterým byl majetek nekompromisně zabavován. Zde vidíme nezpochybnitelnou paralelu obou totalit. Nacisté požadovali ve svém programu zestátnění všech vzniklých podniků a rozdělení zisků velkopodnikatelů. Současně s tím požadovali a v následujících letech také fakticky činili vyvlastňování půdy pro veřejně prospěšné účely bez náhrady.¹³⁵

Bolševici ve svých vizích požadovali v porovnání s nacisty nejvyšší stupeň vyvlastňování pozemkového majetku, jelikož chtěli na rozdíl od nich od samého počátku dosáhnout úplné likvidace soukromého vlastnictví, ale i peněžních prostředků. Nacistické vyvlastňování není možno považovat za méně likvidační či

¹³⁴ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 137.

¹³⁵ Program NSDAP z 24. Února 1920.

mírnější. Svým rozsahem bylo neméně drastické, avšak nikoliv tak rozsáhlé. Sověti usilovali o soustředění úvěrů do rukou státu prostřednictvím jedné národní banky v monopolním postavení se státním kapitálem.¹³⁶ Sovětská právní úprava vlastnictví měla postupný vývoj napojený zejména na politickou situaci v zemi. První krokem směřujícím k potlačení soukromého vlastnictví, mimo těch namířeným proti půdě, kterým se budeme věnovat dále, bylo znárodnování bank v souladu s myšlenkami komunistického manifestu.¹³⁷ Následovalo mohutné znárodnování velkoobchodu, maloobchodu a veškerého zahraničního obchodu. Za období dovršení svých znárodnovacích cílů v oblasti podniků považovali sami bolševici konec občanské války.¹³⁸ V období Nové ekonomické politiky došlo k uvolnění situace a i přes řadu předcházejících radikálních opatření, uznával občanský zákoník z roku 1922 ještě vedle družstevního a státního vlastnictví stále vlastnictví soukromé.

Pro nás je ovšem zásadní období Sovětského svazu, kde došlo k radikálnímu zlomu a je na místě hovořit už o tom „pravém“ pohledu a přístupu Sovětů k vlastnictví. V jejich očích je fond státního socialistického vlastnictví majetkem, který je společný pro všechny lid. S ním má jako jediný právo nakládat socialistický stát, který je údajně prostřednictvím politických organizací představitelem tohoto lidu. Zde už nelze o soukromém vlastnictví hovořit a tento stav potvrzuje tzv. „stalinistická ústava“ z roku 1936. Ta už se o soukromém vlastnictví nezmiňuje. Rozlišuje formy socialistického vlastnictví v SSSR na státní vlastnictví, které je společným majetkem všeho lidu a družstevně kolchozní, které je vlastnictvím jednotlivých kolchozů či organizací.¹³⁹ Ústava hovoří i o dalším druhu vlastnictví, kterým je osobní vlastnictví, u kterého dále vyjmenovávala objekty do něj spadající, jež byly chráněny zákonem. Dobová literatura zdůrazňuje, že je nepřípustné jeho užívání k docílení bezpracných zisků. Bylo striktně dáno, že zájmy nositelů osobního vlastnictví jsou v socialistické společnosti v souladu se zájmy společnosti a jakýkoli rozpor s těmito zájmy byl považován za nepřípustný přežitek soukromovlastnických zájmů.¹⁴⁰ Právě zde je nejvíce patrné, v jakém duchu pohlíží Sovětský svaz na vlastnictví, u kterého je zdůrazňováno upřednostňování celku prostřednictvím těžko

¹³⁶ Manifest Komunistické strany z 21. února 1848.

¹³⁷ Dekret o znárodnění bank ze 14. prosince 1917.

¹³⁸ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právníký ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 75.

¹³⁹ Ústava Svazu sovětských socialistických republik ze 4. prosince 1936, hlava I, článek 5.

¹⁴⁰ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právníký ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 113.

uchopitelného pojmu lidu. Vidíme jasnou shodu s nacistickým Německem v podobě již zmíněného principu k věcným právům, který říká, že celek, na jedné straně jako „socialistický stát“ na druhé jako „velkoněmecký národ“, musí mít za každých okolností přednost před jednotlivcem. Nacistické právo v této souvislosti mluví o omezení vlastníka zájmem celku a jeho povinností nakládat s ním v souladu tímto zájmem.¹⁴¹

Nyní přecházíme k jádru této kapitoly, kterou je vlastnictví půdy, či k půdě. Jak už jsem nastínil v úvodu kapitoly – věcná práva, nacisté řadili tento druh vlastnictví do selského práva, které spadalo do veřejnoprávního odvětví a to zejména z toho důvodu, že se jednalo o vlastnictví kolektivní. Nacistická nauka do něj zahrnovala normy týkající se jednak pozemkového vlastnictví, jednak dělnického práva k rolnickým usedlostem.¹⁴² Z toho je zřejmé, že toto tzv. německé selství bylo taktéž úzce spojeno s dědickým právem v podobě dědičných statků, proto této problematice budu věnovat výraznou pozornost také v jedné z dalších kapitol, zaměřených právě na srovnání dědického práva. Sedlák byl tedy pouhým dočasným hospodářem, správcem. To bylo koneckonců také jedním z cílů, které si stanovila NSDAP ve svém programu: „*Požadujeme pozemkovou reformu, přizpůsobenou našim národním potřebám, vytvoření zákona o vyvlastnění půdy pro veřejně prospěšné účely bez náhrady. Požadujeme odstranění pozemkové daně a zabránění spekulacím s půdou.*“¹⁴³ Přiložíme-li tento cíl vedle článku ústavy RSFSR o socializaci půdy, který zní: „*Aby byla uskutečněna socializace půdy, ruší se soukromé vlastnictví půdy a veškerý pozemkový fond se prohlašuje za majetek všeho lidu a předává se pracujícím bez jakékoli náhrady na základě vyrovnávacího užívání půdy*“¹⁴⁴, tak vidíme zřetelné podobnosti. V právu Třetí říše se nejčastěji pojí se sedlákem termín „věrná ruka rodu“. Nacisté přikládali selství a sedlákům velký význam, neboť o nich hovořili jako o opoře německého národního státu, přesto u nich reálně nehrálo zemědělství klíčovou roli zejména pro zbrojní, průmyslový charakter země.¹⁴⁵

¹⁴¹ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 183-184.

¹⁴² Tamtéž, s. 203.

¹⁴³ Program NSDAP z 24. Února 1920.

¹⁴⁴ Ústava Ruské socialistické federativní sovětské republiky z 10. července 1918, hlava druhá, článek 3.

¹⁴⁵ TAUCHEN, Jaromír. *Nacistické dědické právo*. *Časopis pro právní vědu a praxi*. [Online]. 2012, č. 3. s. 298.

I zde musím jednoznačně konstatovat, že v klíčových otázkách vlastnictví k půdě se sovětské právo s nacistickým podezřele shoduje, vynecháme-li podstatnou vše prolínající otázku rasy a krve u nacismu. Naopak sovětské zásahy v oblasti pozemkového/kolchozního práva byly natolik rozsáhlé, že s přičtením zemědělské povahy země byly následky pro Sovětský svaz mnohonásobně větší, než pro nacistické Německo. Vzhledem k zásadnímu poslání sedláka jako živitele národa nesměl být jeho výhradním cílem zisk a mohl jím být pouze člověk německé krve.¹⁴⁶ Sověti také jako nacisté nepovažovali vlastnictví k půdě za součást věcných práv, ale vytvořili pro něj samostatné právní odvětví. Vznikl jakýsi kříženec mezi občanským a správním právem, ale pro potřeby své práce jsem si dovilil zařadit jej taktéž jako u práva nacistického do oblasti občanského práva. Nacisté spatřovali v obhospodařování půdy k obecnému prospěchu více povinnost než právo, protože na něm spočívala zmíněná výživa národa. To bolševici nebrali ohledy dokonce ani na svou „oblíbenou“ skupinu rolnictvo, takže bez rozdílu osob vytvořili systém podobný feudálnímu nevolnictví. Už od samého počátku komunisté směřovali k totální kolektivizaci. Klíčovými v této věci byly dekret o půdě a základní zákon o socializaci půdy. Dekret rušil statkářské vlastnictví půdy bez jakýchkoliv náhrad, následované statkářskými panstvími, pozemky údělnými nebo klášterními, církevním inventářem a hospodářskými budovami. Konfiskovaný majetek byl zároveň prohlášen za majetek všeho lidu.¹⁴⁷ Základní zákon navázal zrušením vlastnictví jakékoliv půdy, nerostného bohatství, vod i lesů. Současně stanovoval, že veškerý zemědělský inventář v soukromém vlastnictví přecházel bez jakéhokoliv výkupu do pozemkových odborů sovětu.¹⁴⁸ Těmito předpisy došlo k faktické likvidaci soukromého vlastnictví půdy. Občanský zákoník v návaznosti na to uváděl, že v souvislosti s „úspěšnou“ likvidací soukromého vlastnictví půdy, už nemusí být nadále děleny věci na nemovitě a movité.¹⁴⁹

Nejdrastičtější změny přišly v období Sovětského svazu. Předobrazem budoucího dění bylo usnesení o kolchozech a sovchozech, které odstartovalo ještě masovější kolektivizaci zemědělství. Zde šla jakákoliv legalizace prostřednictvím práva stranou, neboť byla na vrcholu Stalínova diktatura. Vznikaly primitivní

¹⁴⁶ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 137.

¹⁴⁷ Dekret o půdě z roku 1917.

¹⁴⁸ Základní zákon o socializaci půdy, článek 2 a článek 6.

¹⁴⁹ PROCHÁZKA, Vladimír; PRŮŠA, Oldřich; SVOBODA, Karel. *Dějiny sovětského státu a práva*. Praha: Karlova universita, 1959, s. 111-112.

manufaktury v podobě kolchozů, do kterých byli násilně nahnáni rolníci bez jakéhokoliv odborného vedení a technických nástrojů potřebných pro nejzákladnější rolnickou činnost. Byly zlikvidovány poslední zbytky kolchozní autonomie a veškeré řízení bylo prováděno centrálně z politických pozic. Tento absolutně nehumánní systém připomínající otroctví byl symbolicky dovršen pasportním systémem, na jehož základě byly dělníkům odňaty rolnické průkazy, znemožněno se vzdalovat z místa svého bydliště a navíc z nich učinil občany nižšího řádu.¹⁵⁰ Zde se nabízí přímé srovnání s nacistickou praxí. Ta se chovala podobně odporným způsobem ke svým nepřátelům, tedy v podstatě ke každému, kdo nebyl příslušníkem německé nebo příbuzné krve věrný německému národu¹⁵¹, avšak u státních příslušníků, i když je to v kontextu dnešního pohodlí z demokratické země ve střední Evropě těžko hodnotitelné, se jeví jejich pozice o něco příznivěji.

U této privilegované skupiny se režim snažil vyvolávat dojem, že má svůj jedinečný společenský význam. V Sovětském svazu sice fungovala propaganda, která často používala postavy sedláků a selek jako vzor komunistické společnosti, v právní nauce si ale s něčím takovým jako nacisté zejména v období stalinismu moc nelámali hlavu. V nacistickém Německu byli držitelé půdy považováni za nositele povinností vyššího řádu a dokonce i Hitler vyzdvihoval rolnictvo jako základ celého národa, protože jej považoval za zdroj ochrany proti sociálním chorobám. Rolnictvo bylo nacistickou propagandou připodobňováno k hlubokým kořenům národa, které jsou tím jediným, na čem může zdravý stát vyrůst. Dobová literatura v téměř romantickém duchu hovoří o vztahu soukmenovců k půdě, jako o součásti lásky k vlasti a vedle dělníků a vojáků ji zachycuje jako třetí pilíř národa.¹⁵² Sověti sice ve svých ústavách z roku 1918 a 1936 zdůrazňují hned v prvních člancích, že jsou „republikou sovětů dělnických, vojenských a rolnických zástupů“¹⁵³ nebo „socialistickým státem dělníků a rolníků.“¹⁵⁴, ale jejich hlavní myšlenku vykořisťování spojují s obecným pojmem „pracující lid“.¹⁵⁵ V žádné dobové literatuře se mi nepodařilo najít idealizování rolníka v takovém duchu, v jakém jej ztělesňovala propaganda nacistická.

¹⁵⁰ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 100-101.

¹⁵¹ Zákon o říšském občanství §2 odst. (1).

¹⁵² TAUCHEN, Jaromír. *Nacistické dědické právo*. *Časopis pro právní vědu a praxi*. [Online]. 2012, č. 3, s. 299.

¹⁵³ Ústava Ruské socialistické federativní sovětské republiky z 10. července 1918, hlava první, článek 1.

¹⁵⁴ Ústava Svazu sovětských socialistických republik ze 4. prosince 1936, hlava I, článek 1.

¹⁵⁵ Tamtéž, článek 3.

3.3 Závazkové právo

Charakteristickými prvky v nacistickém závazkovém právu byla mravnost, jako významný požadavek pro platnost smlouvy a naprosto zjevné porušování smluvní rovnosti. Prostřednictvím mravnosti a slušnosti byly vykládány všechny smlouvy. Smluvní povinnosti nebyly tedy odvozovány od striktního výkladu smlouvy, ale podle toho, co lze od smluvníka ze slušnosti žádat.¹⁵⁶ Výkladovým pravidlem tedy nově byla zásada slušnosti. Tyto hodnoty vycházely z germánského středověkého pojetí práva, na něž se snažili nacističtí právníci navázat. Nacisté zde opět využili svůj kritický postoj k liberalismu, který jsem podrobně zmiňoval v předchozích kapitolách a vyjadřovali se o potřebě zakopání příkopů mezi právem a mravností. Stěžejními pilíři v závazkovém právu byly proto tradičně neurčité právní pojmy jako „věrnost slova nebo „věrnost ke společenství“. Stejně jako u ostatních právních odvětví i ve smluvním právu byly u nacistů jasné prvky diskriminace a o zásadách rovnosti nebylo možné mluvit.¹⁵⁷ Klíčovou rolí pro plná práva a povinnosti hrála opět hodnota jednotlivce pro společenství, stejně jako příslušnost k německé nebo druhově příbuzné krvi a ochota sloužit věrně německému národu a Německé říši.¹⁵⁸

Sovětská právní úprava obsahovala poměrně velké množství různých druhů smluv, jako jsou nájemní, kupní, směnná půjčka, výpůjčka, smlouva oddací, smlouva příkazní, smlouva o sdružení nebo smlouva pojistná,¹⁵⁹ avšak realita byla taková, že se z nich staly v podstatě bezvýznamné instituty.¹⁶⁰ Rozsáhlé znárodnování s sebou neslo také zákaz právních úkonů s tímto majetkem. Současně byly zakázány veškeré právní úkony v dispozici s půdou a všemi jejími součástmi jako byly lesy, vody či nerostná bohatství. Byly zakázány kupní smlouvy o budovách, jelikož se nemovitost považovala za neoddělitelnou součást povrchu a právo užívat pozemek nebylo možné nabýt koupí.¹⁶¹ Dále byly zakázány všechny transakce s cizí valutou a také vývoz peněžních částek do ciziny. To nakonec vyústilo až v přísnou centralizaci, a

¹⁵⁶ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 187.

¹⁵⁷ TAUCHEN, Jaromír. *Doložky veřejného blaha a neurčité právní pojmy v nacistickém smluvním právu*. In: COFOLA 2011: the Conference Proceedings. Brno, Masarykova univerzita, 2011, s. 226.

¹⁵⁸ Zákon o říšském občanství §2 odst. (1).

¹⁵⁹ VLČEK, Eduard; MATES, Pavel. *Dějiny státu a práva socialistických zemí*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1980, s. 72.

¹⁶⁰ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 100-101.

¹⁶¹ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 124-126.

tak byly nuceni všichni majitelé cizích valut odevzdat je do rukou státu.¹⁶² V oblasti kupních smluv a směnných smluv byla omezena vynaložená výše o koupi a prodeji. V konečném důsledku byla smluvní volnost Sověty omezena natolik, že v nich v podstatě nebylo místo pro dohody stran. Dohodu nahrazovala administrativní úprava.¹⁶³ V pozdějších letech se přistoupilo za vlády Stalina v oblasti závazkových vztahů mezi socialistickými organizacemi dokonce k praxi správních aktů namísto uzavírání smluv.

Klíčovou normou v nacistickém Německu zůstal v oblasti závazkového práva občanský zákoník (BGB). Stejně jako v jiných případech občanského práva i zde byla ve značné míře využívána interpretace starého zákona v novém pojetí, která měla být v souladu s myšlenkami nacionálního socialismu. Tato interpretace byla činěna prostřednictvím klauzulí veřejného blaha a neurčitých právních pojmů, kterým jsem se už podrobně věnoval v kapitole 1. Nacistické Německo, ale i další části práce, zejména v kapitole 3.1 Základní občanskoprávní otázky. Na rozdíl od rodinného práva zůstaly závazky součástí občanského práva.¹⁶⁴ Podle nacistických právníků se závazkové právo vyvinulo z práva trestního. Mezi jeho tradiční součásti byly zahrnovány právo nájemní, nabývání vlastnictví k svrškům, věrná ruka a zajišťovací převod. Zde se prolínají jednotlivé prvky i do jiných odvětví, zejména do věcných práv.¹⁶⁵

V sovětském závazkovém právu hrál důležitou roli občanský zákoník RSFSR, v jehož třetí části bylo závazkové právo upraveno. Zajímavostí je, že se jedná o nejpodrobnější část tohoto zákoníku. V této oblasti však vznikala celá řada dalších právních předpisů. Některá ustanovení občanského zákoníku byla také zrušena. Tento trend měl stoupající tendenci zejména v období vlády Stalina. Takovým případem je např. zrušení čl. 156 občanského zákoníku RSFSR, který stanovil způsob automatické obnovy smlouvy v případech, kdy byl nájemce pracující. Smlouva o nájmu obytných místností se totiž uzavírala nejvýše na dobu 5 let.¹⁶⁶

¹⁶² GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 128.

¹⁶³ Tamtéž, s. 130.

¹⁶⁴ TAUCHEN, Jaromír. *Doložky veřejného blaha a neurčité právní pojmy v nacistickém smluvním právu*. In: COFOLA 2011: the Conference Proceedings. Brno, Masarykova univerzita, 2011, s. 221.

¹⁶⁵ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 187-188.

¹⁶⁶ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 304.

Společným jevem pro obě totalitní země je právě zmíněné omezování smluvní svobody. Nacisté na místo individuálně uzavíraných smluv upřednostňovali hromadné smlouvy a všeobecné obchodní podmínky. V nacistickém právu končila smluvní volnost tam, kde odporovala národnímu společenství.¹⁶⁷ U Sovětů spatřujeme zcela podobný trend. Sověti v podstatě paralyzovali institut smlouvy. Každý závazek byl totiž neplatný v případě, že směřoval proti státu a mohl ho poškodit. Toto tvrzení opírali o ustanovení občanského zákoníku ve článku 30, podle kterého je „*neplatný závazek uzavřený s cílem, jenž je v rozporu se zákonem nebo obchází zákon, jakož i závazek, který směřuje k tomu, aby stát byl poškozen.*“¹⁶⁸ To v praxi znamenalo, že soudy mohly interpretovat toto ustanovení dle vlastního uvážení a ve jménu ochrany státních zájmů zasahovaly do smluvní svobody. To je koneckonců naprosto typickou součástí také nacistického občanského práva, jak už jsem mnohokrát uváděl. Nacisté interpretují předpisy pomocí tzv. doložek veřejného blaha a neurčitých právních pojmů, jejichž hlavním účelem byl výklad norem v souladu s prospěchem celku na úkor zájmů jednotlivce. A tím se opět vracíme k upozadění individualismu na úkor kolektivu, který nacisté charakterizují jako národní společenství a Sověti jako socialistický lid. Tento trend byl daleko výraznější v případě nacistů, ale není pochyb o tom, že na sovětské straně docházelo k podobné interpretaci. Tyto neurčité právní pojmy navíc zachovaly zdání legality a vyvolávaly pocit, že ke změnám práva docházelo legální cestou.¹⁶⁹

Důležitou součástí závazkového práva je i právo nájemní, proto bych se jeho problematice rád věnoval trochu podrobněji. V nacistickém Německu nedoznalo nájemní právo podobně jako ostatní oblasti závazkového práva příliš rozsáhlých změn. Klíčový obrat byl v právním myšlení, které jsem popsal v odstavcích výše. Jednalo se o interpretaci pomocí specifických doložek a pojmů typu „národní potřeby“, „společné zájmy“ a „obecný zájem“.¹⁷⁰ Nájemní právo zůstalo tedy zachováno jako součást občanského zákoníku, ale zahrnovala ho i právní úprava na

¹⁶⁷ TAUCHEN, Jaromír. *Doložky veřejného blaha a neurčité právní pojmy v nacistickém smluvním právu*. In: COFOLA 2011: the Conference Proceedings. Brno, Masarykova univerzita, 2011, s. 227.

¹⁶⁸ PROCHÁZKA, Vladimír; PRŮŠA, Oldřich; SVOBODA, Karel. *Dějiny sovětského státu a práva*. Praha: Karlova universita, 1959, s. 116.

¹⁶⁹ TAUCHEN, Jaromír. *Doložky veřejného blaha a neurčité právní pojmy v nacistickém smluvním právu*. In: COFOLA 2011: the Conference Proceedings. Brno, Masarykova univerzita, 2011, s. 227-228.

¹⁷⁰ TAUCHEN, Jaromír. *Základní ideologická východiska nacistického „soukromého“ práva jako vzoru pro právo protektorátní*. In: Dny práva – 2010- Days of Law. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 1728-1729.

ochranu nájemníku. Stejně jako ostatní instituty závazkového práva bylo i nájemní právo vystaveno rozsáhlé kritice pro jeho liberalistické prvky. Zejména smluvní svoboda byla pro nacisty těžko přijatelná. Na základě nového výkladu původních právních norem hrála roli zejména myšlenka domova, věrnost nebo společenství nájemníků. Cílem nájemního práva bylo zajistit každému soukmenovci přiměřené bydlení. Vzhledem k tomu, jak nepostradatelnou roli v nacistickém právu představovala rodina, což vysvětlím v poslední kapitole 3.5 Rodinné právo, byla existence domova naprosto klíčová. Podle nacistů je totiž pouze ve zdravé rodině vychovat děti v souladu s národními populačními zájmy.¹⁷¹

Sovětské nájemní právo bylo upraveno vedle občanského zákoníku ještě velkým množstvím dekretů. Jedním z nich je dekret Všeruského ústředního výkonného výboru z 25. srpna 1921 o zákazu rušení smluv o nájmu státních podniků. Bylo v něm popsáno nepochopení státní moci Nové ekonomické politiky, v němž upozorňují na nutnost zachování nájemních smluv.¹⁷² Toto období je však charakteristické jakýmsi polevováním a neukazuje pravou tvář sovětského zákonodárství. Sovětský svaz se celkově potýkal s velkým nedostatkem bytů a potřeboval tuto situaci řešit. Své občany i přesto výrazně omezoval a zakazoval téměř jakoukoliv spekulaci s byty. Nájemci měli právo vyměnit užívanou plochu s jinými nájemci a vzájemně si předat práva a povinnosti nájemních smluv pouze v případě, že to povolila bytová správa místních sovětů. Nájemce nebyl oprávněn pod hrozbou trestního stíhání nakládat s bytovou plochou, kromě zmíněného případu. To bylo ovšem značně komplikované právě z důsledku vyžadovaného povolení od bytové správy. Rozvázat nájemní smlouvu bylo navíc přípustné zpravidla pouze soudní cestou v taxativně stanovených případech.¹⁷³ Na těchto příkladech můžeme vidět, že v oblasti nájemního práva se jeví sovětský přístup jako ještě tvrdší, než ten nacistický.

V čem můžeme opět shledat podobnosti u obou totalit, tentokrát v nájemním právu, je činnost směřovaná k zájmům celku. S tím souvisí i přesah do kapitoly věcných práv, konkrétně vlastnictví, které s touto otázkou také úzce souvisí. Nacistické nájemní právo považovalo majitele domu za správce národního

¹⁷¹ KNOLL, Vilém; BERÁNEK, Petr (eds.). *Acta historico-iuridica Pilsnensia 2011*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 267-268.

¹⁷² GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 197.

¹⁷³ Tamtéž, s. 303-305.

společenství, tedy věrnou ruku rodu, nikoliv za soukromého vlastníka. Majitel tedy nemohl nakládat s domem, jak se mu chtělo, ale musel při tom brát ohled na zájmy národního společenství. Činnost jednotlivce tedy nesměla ohrožovat zájmy celku, ale naopak měla být směřována ku prospěchu všech.¹⁷⁴ Stejný trend vidíme i u Sovětů. Soukromé vlastnictví bylo vyloučeno stalinistickou ústavou, která formy vlastnictví státní, družstevní, anebo osobní vlastnické právo, které se vztahovalo právě na obytné domy.¹⁷⁵ Sovětské právo v případě nájmu nehovoří přímo o požadavek na prospěch celku, ale faktickými kroky zájmy jednotlivce odsouvá na druhou kolej., což dokládá možnost odsouzení osob, které si koupily obytnou plochu a jejich následné vystěhování spolu s rodinnými příslušníky.¹⁷⁶

¹⁷⁴ KNOLL, Vilém; BERÁNEK, Petr (eds.). *Acta historico-iuridica Pilsnensia 2011*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 268.

¹⁷⁵ Ústava Svazu sovětských socialistických republik ze 4. prosince 1936, hlava I., článek 5 a článek 10.

¹⁷⁶ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 197.

3.4 Dědické právo

Dědické právo je velmi pravděpodobně nejrozdílnějším odvětvím celého soukromého práva. Nacisté s dědictvím počítali a považovali jej zejména v oblasti dědičných statků za velmi důležitý institut pro udržení dědictví rodu. Zároveň spatřovali ve velkém počtu menších a středních selských statků rozmístěných rovnoměrně po celém Německu záruku pro udržení národa a státu. Dokonce došlo k jeho oddělení od občanského práva, v rámci nového studijního řádu z roku 1935. Dědickému právu měla být věnována daleko větší pozornost, než občanskému právu samotnému.¹⁷⁷ V budoucnu plánovali zahrnout toto právní odvětví, jako jednu z několika částí, do tzv. lidového zákonů. Hlavním úkolem dědického práva je v jejich očích převod majetku zůstavitele po jeho smrti takovým způsobem, aby zůstal v rukách rodiny a národa.¹⁷⁸ Sověti jej naopak na úplném počátku zcela odmítali a do budoucna plánovali na základě manifestu komunistické strany dědické právo zrušit. Důkazem je hned první krok, který v této právní oblasti učinili. V dubnu roku 1918 byl přijat dekret o zrušení dědění, který rušil dědění jak ze zákona, tak i z církevní závěti. Po smrti majitele přecházel jeho majetek do rukou RSFSR.¹⁷⁹ Důležité je ale zmínit i fakt, že samotné sovětské právní autority se k dekretu stavěli dost skepticky a s velkou pravděpodobností nebyl nikdy aplikován. Přesto má významnou symbolickou hodnotu a je ztělesněním Leninova tvrzení o tom, že institut dědictví předpokládá soukromé vlastnictví. A jak se Sověti stavěli k soukromému vlastnictví, jsme si detailně vysvětlili v předchozích kapitolách.

V nacistickém Německu se opíralo dědické právo zejména o občanský zákoník (BGB), který byl v tomto občanskoprávním odvětví poměrně neměnný. Přesto došlo k některým změnám týkající se ustanovení o testamentu a dědičných smlouvách, které pozbyly platnosti a nově je upravoval zákon o zřizování testamentů a dědických smluv. Nacističtí právníci dávali jednoznačnou přednost zákonné posloupnosti a k testamentu byli naopak velmi kritičtí. Důležitou roli v tom hrál opět všudypřítomný pocit nadřazenosti německé krve, a proto i v dědickém právu hrál zásadní roli prostřednictvím toho, že majetek přešel na pokrevního dědice. Tato myšlenka se opírala o představu nacistických ideologů vycházející z germánského

¹⁷⁷ KNOLL, Vilém; BERÁNEK, Petr (eds.). *Acta historico-iuridica Pilsnensia 2011*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 270.

¹⁷⁸ Preambule nařízení o dědičných statcích z 21. prosince 1936 a preambule zákona o zřizování testamentů a dědických smluv z 31. července 1938.

¹⁷⁹ Dekret o zrušení dědění z 27. dubna 1918, článek 1.

práva, podle kterého vlastnictví náleželo rodu a zůstavitel ho pouze spravoval jako správce již zmiňované „věrné ruky“. Z toho důvodu se kladl takový důraz na to, aby zůstalo dědictví po smrti majitele v rukách rodu, neboť podle této teorie je původní správce nahrazen správcem novým, nikoliv tedy původní vlastník novým vlastníkem.¹⁸⁰ Sovětská úprava dědického práva byla dlouhou dobu zakotvena taktéž v občanském zákoníku, pro změnu v tom pro RSFSR. Nástupem NEPu bylo jednou z mnoha změn, kterých sovětské právo doznalo, zrušení dekretu z roku 1918. Zákoník obsahoval dědické právo jako jeden ze 4 hlavních oddílů, ale jeho úprava byla poměrně stručná, což dokládá fakt, že mu bylo věnováno pouze 20 článků. Ty zahrnovaly přípustnost dědění ze zákona i ze závěti do deseti tisíc rublů celkové hodnoty zanechaného majetku. Okruh dědiců se omezoval na přímé potomky a manžela, který přežil zemřelého a v neposlední řadě práce neschopné nebo nemajetné osoby, o které se zemřelý staral alespoň jeden rok do jeho smrti.¹⁸¹ Dle komunistických ideologů nebylo v této úpravě úplné zrušení dědění nutné, protože byl rozbitý starý tzv. „kapitalistický“ řád.

V dědickém právu se u Sovětů projevuje dost zdatně pokrytecký přístup, neboť jejich zákonodárné kroky jsou často v rozporu s tím, co si předsevzali a jak na tento institut nahlíželi. Je zde jasně patrné, že sice s dědickým právem v souladu se svým postojem pohrdali, ale současně si uvědomovali jeho důležitost, takže se snažili obhajovat jeho zachování prostřednictvím různých výmluv. Dokladem je právě právní úprava institutu dědictví v občanském zákoníku z roku 1922, který byl vázán na soukromé vlastnictví. V tomto případě bylo podle sovětských právníků soukromé vlastnictví přípustné jednak z výše zmíněného důvodu, že bylo údajně dědění kapitalistického vlastnictví už nemožné, anebo se jednalo o „*soukromé vlastnictví osob, které se podílejí na rozvoji výrobních sil země*“. V druhé větě k tomu však dodávali, že se v žádném případě nejednalo o ústupky směrem k soukromému vlastnictví vzhledem k tomu, že se jednalo o přechod zanechaného majetku směrem k vlastnictví pracovnímu.¹⁸²

V sovětském dědickém právu stejně jako v tom nacistickém vidíme nepřehlédnutelný důraz a upřednostňování dědění ze zákona. U Sovětů bylo hlavním

¹⁸⁰ TAUCHEN, Jaromír. *Nacistické dědické právo. Časopis pro právní vědu a praxi*. [Online]. 2012, č. 3. s. 303.

¹⁸¹ Občanský zákoník RSFSR z 31. října 1922, článek 416 a článek 418.

¹⁸² GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právní ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 441.

důvodem to, aby majetek pozůstalého připadal v co největším rozsahu do rukou státu. To bylo jasně patrné ze zužování počtu osob, které měly na dědictví nárok. Koneckonců celá sovětská zákonost se nesla v duchu hesla: „*Státní vlastnictví, tj. společný majetek všeho lidu.*“¹⁸³ U nacistů je taktéž na prvním místě zákonná posloupnost a to zejména z důvodu, který jsem již poznamenal v odstavcích výše. Navíc zde můžeme vidět podobné pokrytectví, jako u Sovětů, pouze v trochu jiném kontextu. Tím hlavním důvodem, proč měl majetek přejít na pokrevního dědice je, aby zůstal v rámci rodinného nástupnictví. Tato teorie pokrevního příbuzenství je založená právě na očividném pokrytectví. Nacistické myšlení tvrdí, že členem národa se člověk rodí a nikoliv stává, takže z toho můžeme vyvodit, že ten, kdo se Němcem narodil, je už navždy Němcem a nikdo ho o to nemůže připravit. Na základě této dedukce tedy zůstávala Němci i velká většina emigrantů, demokratů, spisovatelů nebo jiných kritiků režimu. V rámci této teze je tedy předáváno jakési „němectví“ v krvi.¹⁸⁴

Nacistické právo však připouštělo výjimky, kdy nebylo možné dědit a dokonce připouštělo i možnosti dědicko - právního omezení z důvodu chování, které odporovala pospolitosti, což je ale v očividném rozporu s jejich teorií o nutnosti přechodu majetku z pokolení na pokolení, aby majetek zůstal v rámci rodu, neboť bylo velmi snadné rodinného příslušníka o toto dědictví připravit. Režim se navíc postaral o to, aby měl rozhodující slovo v této otázce vždy on. S takovou situací se setkáváme zejména u dědictví pozemku, které spadalo podle nacistického práva do dědických statků. Podmínky přechodu pozemku na dědice byly zákonem přesně stanoveny. Zůstavitel měl velmi omezené možnosti rozhodovat svévolně. Dědická smlouva nebo testament směla být ustanovena v rámci první čekatelské třídy, která zahrnovala syny zůstavitele a v případě jejich smrti nastupovali jejich synové a vnuci, jen ve třech striktně stanovených případech. Prvním případem byla situace, že v příslušné zemi neexistovalo dědické právo nebo čekatelská zvyklost. Druhým případem je v případě volného pořizování v příslušné zemi. A konečně tehdy, když to na základě závažného důvodu schválil soud. Předpokladem čekatela pro možnost stát se dědicem tedy nebylo pouze vlastnictví pozemku a „německá nebo druhově příbuzná krev“, ale aby měl právo „dědit“, musel splňovat podmínky pro „selství

¹⁸³ Ústava Svazu sovětských socialistických republik ze 4. prosince 1936, hlava I, článek 6.

¹⁸⁴ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 137.

způsobilé osoby“. Takovými podmínkami byly kromě dvou již zmíněných kritérií také nutnost německé státní příslušnosti. Sedlák musel být dále svéprávný, čestný a způsobilý řádně obhospodařovat statek. Čestnost ztrácel sedlák tehdy, pokud byl odsouzen pro těžké delikty, nedbal příkazů souvisejících s úpravou osevních ploch, anebo znevažoval jméno sedláků.¹⁸⁵

Druhým neméně výstižným příkladem nacistického pokrytectví a rozporování jimi samotnými vytvořených ideologických zásad byla možnost postihnout osoby vystupující svým jednáním proti národnímu společenství. Takové osoby mohly být vyloučeny z nabytí majetku po zemřelém německém státním příslušníkovi. Velmi pravděpodobně tedy často docházelo k tomu, že osoba s tzv. „čistou krví“ měla omezená dědická práva. K takovému kroku se nacisté uchýlovali zejména u emigrantů ze Třetí říše. Nejen, že byly tyto osoby vyloučeny z nabytí majetku pro případ smrti, ale stejná omezení se týkala i jejich manžela a dětí. Tato praxe se opírala o fakt, že byly tyto osoby již za své jednání zbaveny státní příslušnosti. „*Státními příslušníky jsou němečtí státní příslušníci ve smyslu zákona o říšském občanství.*“¹⁸⁶ Říšský ministr vnitra měl výsostnou pravomoc, dle prvního nařízení k zákonu o říšském občanství, odejmout právo říšského státního občanství.¹⁸⁷ Další možnost omezení měl zůstavitel německé státní příslušnosti a německé nebo druhově příbuzné krve, jehož potomek uzavřel po 16. září 1935 sňatek s Židem nebo míšencem, ke kterému neudělil souhlas ministr vnitra. V takovém případě mohl tento zůstavitel odebrat nárok svého potomka na povinný díl k dědictví. Hlavním účelem tohoto opatření bylo zabránění uzavření manželství německého státního příslušníka a Žida nebo židovského míšence v zahraničí, a tím obcházet ustanovení norimberských zákonů. Nacistická právní nauka dokonce směřovala k tomu, aby se dědická způsobilost posuzovala na základě přínosu národnímu společenství, což mělo mít za následek např. vyloučení impotentních osob z dědění nebo upřednostnění dědice schopného vojenské služby před tím, jenž nemůže tuto službu vykonávat. Tyto představy se však fakticky nikdy nepromítly do nacistického zákonodárství.¹⁸⁸

¹⁸⁵ TAUCHEN, Jaromír. *Nacistické dědické právo. Časopis pro právní vědu a praxi.* [Online]. 2012, č. 3. s. 301.

¹⁸⁶ První nařízení k provedení zákona na ochranu německé krve a německé cti ze 14. listopadu 1935 § 1 odst. (1).

¹⁸⁷ První nařízení k zákonu o říšském občanství ze 14. listopadu 1935 § 1 odst. (2).

¹⁸⁸ TAUCHEN, Jaromír. *Nacistické dědické právo. Časopis pro právní vědu a praxi.* [Online]. 2012, č. 3. s. 302.

U Sovětů nemůžeme přirozeně očekávat propracovanou úpravu dědictví v pozemkovém a kolchozním právu jako u nacistů už zejména z toho důvodu, že jejich veškerá snaha směřovala k absolutní kolektivizaci. To vede k tzv. nacionalizaci půdy, která se stala výlučně předmětem socialistického vlastnictví, takže v tomto případě nelze o možnosti dědění hovořit. Postupem času byla půda propůjčena kolchozům na věčné časy, což ovšem v této právní oblasti v podstatě nic nového neznamená. V roce 1926 došlo k zrušení maxima dědictví a byly zvýšeny daňové sazby při zdaňování dědictví. V některých případech byla tato daňová sazba v opravdu zarážející výši, což se dá přirovnat k určitému trestu. Na čím větší dědictví měl dědic právo, o to víc si stát ukrojil pro sebe. To je dalším z mnoha důkazů potvrzujících to, jakou váhu bolševici tomuto institutu přikládali ve vztahu k jednotlivým občanům. Daňové sazby dosahovaly až 60% hodnoty zanechaného majetku, pokud byla jeho hodnota přes 200 000 rublů. V případě, že majetek přesahoval 500 000 rublů, byla daňová sazba až ve výši 90%. Daň byla vyměřována z hodnoty celého zůstavitelova majetku. Důležité je zmínit opět i zde zásadní rozdíl u obou totalit v otázce rasové nadřazenosti. Sovětské předpisy se v této otázce neshodují s těmi nacistickými, neboť nepovažují za úkoly dědického práva, aby zajišťovalo přechod majetku v rámci pokrevního příbuzenství. Naopak můžeme vnímat postupné ukrajování rozsahu věcí v soukromém vlastnictví a na druhé straně nárůst prostředků státu. Dědická daň bylo jen další z celé řady opatření, které mělo pomoci dosáhnout vytyčeného cíle v podobě komunismu.¹⁸⁹

K velmi paradoxní situaci došlo schválením „stalinistické ústavy“ tedy ústavy Svazu sovětských socialistických republik, která stanovila ochranu dědického práva zákonem. Dědické právo tak bylo v podstatě prohlášeno za právo ústavní. Tím nastala naprosto absurdní situace, která směřovala sovětské státníky do spirály lží. Tato situace se mohla interpretovat buď tak, že si Sověti de facto protirečí se svými původním názorem obhajujícím zrušení dědického práva, anebo se jednalo o pouhé matení veřejnosti a jakési symbolické gesto, které nehodlali dodržovat. Pravdou je, že budoucí kroky ledacos naznačovaly. V první řadě je důležité zmínit, že byla stanovena zákonná ochrana dědickému právu na osobní vlastnictví občana. To samotné už znamenalo určité omezení, neboť pojem osobního vlastnictví byl dosti specifický a sovětští právníci jej chápali jako vlastnictví nabyté prací. Zbytky

¹⁸⁹ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnícký ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 447.

soukromého vlastnictví buď dědění vůbec nepřipouštěli, anebo je zásadně omezovaly.¹⁹⁰ Ústava charakterizuje osobní vlastnictví jako „*právo občanů na své pracovní důchody a úspory, na obytný dům a vedlejší domácí hospodářství, na předměty domácího hospodářství a domácí potřeby, na předměty osobní potřeby a osobního pohodlí.*“¹⁹¹ Klíčovou výhodou osobního vlastnictví ve vztahu k dědickému právu Sověti spatřovali v charakteru věcí, které do něj spadaly. Bylo ho možné použít i po smrti majitele. Občanský zákoník obsahoval velmi přísnou šestiměsíční lhůtu pro přijetí dědictví s tím, že nemohla být ani prodloužena nebo nesměla přestat běžet. V důsledku druhé světové války bylo v roce 1942 od těchto lhůt pokynem Nejvyššího soudu SSSR upuštěno tehdy, nebyla-li možná osobní účast dědiců z vyjmenovaných důvodů.¹⁹²

Kromě již zmíněného okruhu osob povolených podle §418 občanského zákoníku k dědění, je teprve v roce 1945 výnosem Prezidia Nejvyššího sovětu rozšířen okruh dědiců ze zákona o rodiče a sourozence zemřelého. Tak, jak je u nacistů téměř všudypřítomný důraz na pokrevní příbuznost, je zase u Sovětů přítomen důraz na práceschopnost a výjimkou není ani tento výnos. U nacistů najdeme ještě zcela specifický institut zejména v oblasti rodinného práva, zasahující i do práva dědického. Jedná se o posmrtné uzavření manželství. V případě, že zemřelý, který padl na frontě, disponoval majetkem větší hodnoty a nesepsal poslední vůli, tlačily dědice nacistické úřady, po výzvě ministra vnitra, aby přistoupil k vzájemné dohodě. Jestliže neměla žena s mužem padlým na frontě společné dítě, byla zpravidla dotlačena k tomu, aby se dědictví zřekla. Pro dědické právo hrál důležitou roli zejména okamžik uzavření manželství, kterým byl den předcházející dnu, kdy muž padl na frontě.¹⁹³

¹⁹⁰ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 455.

¹⁹¹ Ústava Svazu sovětských socialistických republik ze 4. prosince 1936, hlava I, článek 10.

¹⁹² GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 457.

¹⁹³ TAUCHEN, Jaromír. *Posmrtné uzavření manželství – jeden z institutů národní socialistického rodinného práva*. *Časopis pro právní vědu a praxi*. [Online]. 2008, č. 2, s. 179.

3.5 Rodinné právo

U obou diktatur se jedná o velmi obsáhlé a významné odvětví práva, v němž najdeme v mnoha institutech celou řadu podobností, ale současně i velké množství rozdílů. V jedné i druhé zemi doznala tato právní oblast velkého počtu změn. Posoudit společný pohled obou režimů na rodinné právo jako celek je dost složité a to zejména proto, že u Sovětů se v průběhu let tento pohled značně vyvíjel a dost měnil. Faktem je, že obě totality měly na rodinné právo podobný pohled v té věci, že se jednalo o významnou oblast práva a zejména od roku 1936, a s ním souvisejícím „stalinismem“, bylo možné sledovat velmi podobné tendence. Tvrzení o jeho významu dokládaly oba režimy oddělením rodinného práva od práva občanského, což mělo být důkazem toho, jak důležitou váhu mu přikládaly. Troufám si tvrdit, že v řadě případů se jedná o vůbec nejpodobnější odvětví občanského práva, což bude zjevné zejména v závěrečné části této kapitoly. Na druhou stranu je nutné konstatovat, že v jedné z jeho nejvýznamnějších součástí, kterou je rodina a manželství, byl jejich postoj od samého počátku značně odlišný. Zatímco nacisté jí přikládali velký význam a považovali zejména rodinu za základ národního společenského života, u Sovětů se setkáváme se zcela opačným postojem. Institut manželství a rodiny považovali za přežitek, který nemá mít v beztržní společnosti své místo. Pro účely tohoto srovnání jsem se rozhodl zařadit rodinné právo jako součást problematiky občanského práva, jelikož se ho bezprostředně týká a úzce se s ním prolíná. Navíc s přihlédnutím k faktu, že u obou režimů je velmi složité, jak jsem již uvedl v kapitole 3.1 Základní občanskoprávní otázky, určit přesnou hranici i mezi soukromým a veřejným právem, je to o to problematičtější v případě práva občanského.

U Sovětů mezi prameny rodinného práva nepatřil z výše zmíněných důvodů občanský zákoník RSFSR, který předpisy týkající se rodinně – právní problematiky nezahrnoval. Jak už bylo částečně řečeno, Sověti oddělili rodinné právo jako samostatné právní odvětví, jehož hlavní náplní měla být ochrana zájmu dětí a rovnoprávnost mužů se ženami. Úprava rodinného práva byla tedy vyčleněna do samostatných předpisů, z nichž nejvýznamnější jsou pro nás zejména dekret o rozvodu z roku 1917, kodex zákonů o matrikách, manželském, rodinném a poručenském právu RSFSR z roku 1918, na který navazoval kodex zákonů o

manželství, rodině a poručenství z roku 1926.¹⁹⁴ Zásadní zlom přineslo usnesení Ústředního výkonného výboru a Rady lidových komisařů SSSR ze dne 27. června 1936 o zákazu umělých potratů, o zvýšení hmotné pomoci rodičkám, o zavedení státní podpory pro mnohačlenné rodiny, o rozšíření sítě porodnic, dětských jeslí a mateřských škol, o zvýšení trestně právní odpovědnosti za neplacení výživného a o některých změnách v zákonech o rozvodech.¹⁹⁵ Zde vidíme paralelu s nacistickým režimem, jenž právo rodinné oddělil od občanského práva stejně tak, jako Sověti, protože mělo dostat přednost před zbožnými vztahy, se kterými nemělo nic společného.¹⁹⁶ Velmi významné zastoupení v nacistickém rodinném právu měly norimberské zákony z roku 1935. Jednalo se zejména o zákon na ochranu německé krve a německé cti¹⁹⁷ a o zákon na ochranu dědičného zdraví německého lidu.¹⁹⁸ Ihned po převzetí moci začali pracovat na výrazné „revoluci“ v rodinném právu. Proto nakonec nebylo žádným překvapením, že řada oblastí upravených dříve jako součást občanského zákoníku z něj byla vyjmuta. V roce 1938 tak na základě plánovaných změn vznikly manželský a testamentární zákon.¹⁹⁹ Neopomenutelnou roli ale sehrály také prameny v oblasti nově vzniklých institutů, mezi které patřily nařízení o osobním stavu příslušníků Wehrmachtu z roku 1939 nebo výnos Vůdce z roku 1941, adresovaný říšskému ministrovi vnitra, připouštějící posmrtné uzavření manželství.²⁰⁰

Hlavním úkolem Sovětů v oblasti rodinného práva v duchu manifestu komunistické strany, byl boj proti buržoazní rodině, kterou označovali za ztělesnění dřívějších společenských vztahů založených na kapitálu a soukromém zisku. Rodinné vztahy považovali za vykořisťovatelské, neboť rodiče se podle nich dopouštěli vykořisťování svých dětí. Dále viděli v tzv. buržoazním manželství společenství manželek, kde ženy byly pouhý výrobní nástroj a děti zase nástroj

¹⁹⁴ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 93.

¹⁹⁵ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 401.

¹⁹⁶ KNOLL, Vilém; BERÁNEK, Petr (eds.). *Acta historico-iuridica Pilsnensia 2011*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 270.

¹⁹⁷ Zákon na ochranu německé krve a německé cti z 15. září 1935.

¹⁹⁸ Zákon na ochranu dědičného zdraví a německého lidu z 18. října 1935.

¹⁹⁹ TAUCHEN, Jaromír. *Základní ideologická východiska nacistického „soukromého“ práva jako vzoru pro právo protektorátní*. In: Dny práva – 2010- Days of Law. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 1733.

²⁰⁰ TAUCHEN, Jaromír. *Posmrtné uzavření manželství – jeden z institutů národně socialistického rodinného práva*. *Časopis pro právní vědu a praxi*. [Online]. 2008, č. 2, s. 178.

pracovní. Proto bylo jejich primárním cílem úplné zrušení rodiny.²⁰¹ Sověti považovali manželství a zejména rodinu, významný institut v rodinném právu, za uzavřenou soběstačnou jednotku, která je dočasným pozůstatkem třídní společnosti. Proto směřovali své kroky k jejímu nahrazení kolektivisticky organizovanou společností, která by měla přijít s dosažením komunismu. V jejich očích se dokáže takto organizovaná společnost postarat daleko lépe o výchovu dětí, bude mít na prvním místě společenské zájmy a jejím pohonem bude boj za vysokou výrobu práce.²⁰² Směřovali tedy k transformaci manželství do svobodného citového vztahu, který měl být vytvářen i ukončen samotnými partnery bez jakéhokoliv zásahu státu. Rodina měla mít pouze dočasnou funkci, kterou však musíme z pohledu demokratického vnímání světa nazvat jako tou vůbec nejdůležitější. A tou byla vyživovací povinnost a výchova dětí, protože tuhle úlohu údajně zatím společnost plnit nemohla.²⁰³

Na druhé straně nacisté považovali rodinu a manželství za základ národního společenského života, na němž závisela síla a zdraví celého národa stejně jako budoucnost národního společenství. Tento ideologický význam, který nacisté přikládali rodině a manželství, vycházel z jejich hlavního cíle. Účelem manželství bylo totiž plození potomstva zajišťující další existenci národa a právě proto bylo považováno za nezbytný předpoklad pro splnění této vize a následnou řádnou výchovu dětí v duchu ideálů nacionálního socialismu. Nacisté tedy poskytovali manželství zvýšenou ochranu, za to ale od něj požadovali jakési protiplnění. Nastala tak situace, kdy manželé neměli povinnosti pouze vůči sobě navzájem, ale zcela primárně byli zavázáni hlavně povinnostmi vůči národnímu společenství a státu. Opět se nám tedy prolíná i do této oblasti práva již několikrát zmiňovaný prvek charakteristický pro nacistické občanské právo, totiž zásada upřednostnění celku, před individuálním zájmem a prospěchem.²⁰⁴

Manželství představovalo především prostředek populační politiky a bylo v očividném rozporu s křesťanskou myšlenkou tohoto svazku, jako o nerozlučném poutu muže a ženy. V případě, že se totiž dítě narodilo nemanželskému páru, nejednalo se o žádnou překážku, protože národní socialisté považovali za

²⁰¹ Manifest komunistické strany.

²⁰² SEREBROVSKIJ, Vladimír Ivanovič; SVĚRDLOV. Tři studie o sovětském rodinném právu. Praha: Orbis, 1949, s. 7.

²⁰³ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 91.

²⁰⁴ TAUCHEN, Jaromír. *Žena v právním řádu Třetí říše*. Časopis pro právní vědu a praxi, 16, 2008, č. 1, s. 83.

nejdůležitější, zda je dítě rasově čisté a zdravé, nikoliv zda jsou rodiče oddáni.²⁰⁵ Zde můžeme spatřovat první podobnosti mezi oběma režimy. Jednak v potlačování manželství jako křesťanské svátosti a také v jeho vnímání skrze populační prostředek, který se zejména na konci války promítl i do sovětského práva, o čemž budu hovořit později. V otázce rozporování křesťanských ideálů se Sověti dostali ještě o poznání dále než nacisté. Vedli totiž obecně urputný boj proti církvím. A to se samozřejmě promítlo také do rodinného práva. Nejen, že sovětská moc provedla bezvýhradnou sekularizaci manželství, ale navíc se zasadila o velmi necitlivou odluku státu od církve, která měla do té doby hlavní slovo v této věci. Docházelo k velmi paradoxní situaci, neboť ústava sice zaručovala svobodu náboženské propagandy, ale současně také propagandy protináboženské²⁰⁶ takže v důsledku událostí následujících nebyla verbální nenávisť vůči kněžím ničím překvapivým. S přihlédnutím k mohutné státní propagandě ateismu, postupně vedla situace až k zabírání a dokonce ničení kostelů spolu s rozkrádáním církevního majetku.

V počátcích sovětského rodinného zákonodárství hrál důležitou roli v oblasti rodiny a manželství již zmíněný dekret o občanském manželství, o dětech a o vedení matrik. Ten zaváděl registraci sňatků v matrikách a hlavně zavedl oddělené vlastnictví manželů. Dále zavedl vyživovací povinnost k dítěti narozenému mimo manželství, jehož matka v rozhodné době souložila s více muži. Tato norma směřovala k upřednostňování zájmů dítěte, protože k alimentaci byli nuceni všichni zúčastnění.²⁰⁷ Oblast rozvodu upravoval dekret o rozvodu z roku 1917. Ten stanovil, že se manželství rozvádí „na základě žádosti manželů nebo třeba jen jednoho z nich.“²⁰⁸ V případě, že nebyla uzavřena dohoda, posuzoval otázku rozvodu, péče o děti či otázku poskytování podpory a výživy rozvedené ženě, která nemá vlastní prostředky nebo jich má nedostatečné množství a další související otázky, výrokem soud. Pravomocí soudu bylo také jednat o uznání manželství za nezákonné nebo neplatné.²⁰⁹

Pro nás je ovšem podstatné zejména zákonodárství v období následujícím, a to v období Stalina. V počátcích jeho vlády docházelo paradoxně k zmírnění zásahů

²⁰⁵ KNOLL, Vilém; BERÁNEK, Petr (eds.). *Acta historico-iuridica Pilsnensia 2011*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 271.

²⁰⁶ Ústava Ruské socialistické federativní sovětské republiky z 10. července 1918, hlava pátá, článek 13.

²⁰⁷ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 92.

²⁰⁸ Dekret o rozvodu z 29. prosince 1917 § 1.

²⁰⁹ Tamtéž, § 9.

do rodiny. Kodexem zákonů z roku 1926 bylo zavedeno tzv. faktické manželství, které mělo zajistit větší ochranu zájmu žen nacházejících se velmi často během těchto období v těžkých finančních situacích. Proto bylo prostřednictvím tohoto dekretu zavedeno, že majetek patřící manželům před uzavřením manželství zůstával jejich majetkem nadále, ale majetek získaný během něj byl považován za společný. Došlo k výrazným změnám v oblasti otcovství, kde bylo zkoumáno, zda se matka v době početí dítěte pohlavně stýkala s dvěma nebo více muži. Osobu otce určil z těchto mužů rozhodnutím soud a tomuto muži byla uložena povinnost otce.²¹⁰ V těchto letech sovětského právního vývoje zatím příliš podobností s nacisty nenalezneme. Cíle, které sledovala nacistická populační politika v rodinném právu, bylo navýšení počtu žádoucích porodů a zlepšení rasové úrovně Němců. Tento prvek se promítl do sovětského rodinného zákonodárství až později. Nacisté viděli v manželství předpoklad pro řádnou a zdravou výchovu potomstva. To je v očividném rozporu se sovětským viděním manželství jako dočasného pozůstatku třídní společnosti, které musí být co nejdříve nahrazeno v úvodu zmíněnou kolektivisticky organizovanou společností.

Nacisté se na rozdíl od Sovětů už od samého počátku snažili motivovat ženy, aby vstupovali do manželství. Takovou motivací byly např. bezúročné půjčky dosahující 1000 marek, o které mohli novomanželé zažádat. Tyto prostředky byly ovšem poskytovány pouze říšským občanům. Tato půjčka nebyla vyplacena v penězích, ale v kupónech. Tím si režim pojistil, aby byly poskytnuté prostředky využity k nákupu vybavení a spotřebičů do domácnosti. Tyto půjčky dosahovaly opravdu vysoké částky přes 300 milionů říšských marek a do roku 1935 je využilo asi 523 tisíc manželských párů.²¹¹ S podobnou finanční motivací ke vstupu do manželství se u Sovětů neseťkáváme. Jednak k tomu přispěla jistě velmi nelichotivá ekonomická situace v zemi a současně to může dokládat, jak se k tomuto institutu stavěli. U Sovětů byla patrná podpora rodin s mnoha dětmi a celkově populační politika podobná té německé spíše až v důsledcích války. Na půjčku poskytovanou nacisty ale neměli nárok kromě osob bez státního občanství ani tělesně a duševně postižené osoby, dále také osoby se špatnou pověstí a dokonce i ti, u kterých nebylo jisté, zda se zaslouží o národní stát. Tím volně navazujeme na vznik manželství, kde

²¹⁰ PROCHÁZKA, Vladimír; PRŮŠA, Oldřich; SVOBODA, Karel. *Dějiny sovětského státu a práva*. Praha: Karlova universita, 1959, s. 164.

²¹¹ TAUCHEN, Jaromír. *Žena v právním řádu Třetí říše*. Časopis pro právní vědu a praxi, 16, 2008, č. 1, s. 83.

jsou u nacistů poměrně nepřekvapivě podobně stanovené podmínky, jako pro dosažení novomanželské půjčky. Co je ovšem zajímavé, že se v této části rodinného práva se sovětskou úpravou v některých aspektech opět značně podobají.

Zákon na ochranu německé krve a německé cti zakázal „*sňatky Židů se státními příslušníky německé nebo druhově příbuzné krve.*“²¹² Toto ustanovení navíc nacisté podporovali mohutnou propagandou v novinách a v letácích. To mělo za následek verbální fyzické útoky na veřejnosti vůči těmto osobám nebo demonstrace před domem „pachatele“. Historické prameny dokládají řadu svědectví o těchto zavrženíhodných činech.²¹³ Zákon navíc nezahrnoval pouze uzavírání manželství mezi Židy a státními příslušníky německé nebo druhově příbuzné krve, ale současně také mimomanželské poměry mezi Židy a státními příslušníky německé a druhově příbuzné krve. Kromě toho byla sexuální orientace tohoto zákona formována z perspektivy mužského pohlaví. To v praxi znamenalo, že byli za porušení zákona trestáni výhradně muži jako údajně aktivnější součást mimomanželského styku. Nacisté tím směřovali své záměry k podřízení si sexuálních pudů židovských mužů.²¹⁴ Zákon na ochranu dědičného zdraví německého lidu (zákon o zdravém manželství) poté ještě rozšiřoval předchozí právní úpravu nacistů o další osoby, kterým bylo zakázáno uzavřít v nacistickém Německu manželství. Manželství tedy nesmělo být uzavřeno v případě, že „*trpěl jeden ze snoubenců chorobou spojenou s nebezpečím nákazy, byl-li jeden ze snoubenců zbaven svéprávnosti, trpěl-li jeden ze snoubenců, třebaže nebyl zbaven svéprávnosti, duševní poruchou, pro niž jeho manželství je z hlediska národní pospolitosti nežádoucí, trpěl-li jeden ze snoubenců nějakou dědičnou chorobou.*“²¹⁵ Sovětský zákoník o aktech osobního stavu a právu manželském, rodinném a poručenském z roku 1918 v hmotných podmínkách pro vstup do manželství upravuje kromě běžných podmínek, jako je dosažení předepsaného věku (tehdy 16 let u ženy a 18 u mužů), zákaz příbuznosti v přímé nebo sestupné linii nebo sourozenectví vlastní i nevlastní, také povinnost duševního zdraví! To znamená, že Sověti přihlíželi stejně jako nacisté k tomu, zda vstupuje do manželství osoba s duševní poruchou a byl to pro ně stejný problém jako pro nacisty. Důkazem, že se nejednalo o nějaký krátkodobý přešlap je převzetí této podmínky do

²¹² Zákon na ochranu německé krve a německé cti z 15. září 1935 § 1 odst. (1).

²¹³ WILD, Michael. *Geschichte des Nationalsozialismus*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008, s. 115.

²¹⁴ Tamtéž, s. 116-117.

²¹⁵ Zákon na ochranu dědičného zdraví německého lidu z 18. října 1935 § 1.

zákoníku o manželství, rodině a poručenství RSFSR z roku 1926. Ten zachovával většinu všeobecných podmínek beze změn. Jedinou výraznější změnou těchto podmínek bylo posunutí hranice věku u žen nutného pro uzavření manželství. Věk byl nově stanoven na 18 let u obou pohlaví.²¹⁶ Důležité je samozřejmě upozornit na rozdíl, ve všech kapitolách mnohokrát opakovaný. Ani zde se nesetkáváme u Sovětů s diskriminací na základě rasy. Sovětské rodinně – právní předpisy nevyklučovaly sňatek Židů se sovětskými státními příslušníky, jako tomu bylo v případě těch nacistických. Naopak v pozdějších letech krutovlády Stalina došlo k dalšímu přiblížení se k diskriminačnímu nacistickému zákonodárství u Sovětů, když Stalin prosadil zákaz sňatků s cizinci, které byly povoleny až po jeho smrti.²¹⁷

V čem byl výraznější rozdíl, byla hranice požadovaného věku pro vstup do manželství. Nacisté měli tuto hranici stanovenou na 21 let u mužů a 16 let u žen. Takto vysoký věk u mužů byl obhajován tím, že teprve v těchto letech je muž plně duševně a morálně zralý k odpovědnosti. Skutečným důvodem byla ovšem nepřekročitelná překážka pro fungování manželství v podobě povinného absolvování pracovní služby a vojenského výcviku.²¹⁸ U Sovětů byla výše předepsaného věku u žen nejprve stejná, jakou měli nacisté, tedy 16 let. Naproti tomu u mužů se lišila už v prvním zákoníku, který stanovil hranici 18 let. Navazující zákoník z roku 1926 však navýšil povinný věk na úroveň té mužské. Od této chvíle se už týkal rozpor stanovených věkových hranic mezi oběma režimy obou pohlaví. Sověti tuto změnu vysvětlovali jako nutnou zejména z toho důvodu, že se původní hranice ukázala jako nedostatečná z pohledu vyspělosti ženy.

Důležitou roli hrály také důvody, pro které manželství zanikalo. V nacistickém právu hrála v případě rozvodu na prvním místě prospěšnost manželství národního celku, nikoliv otázka rozhodné viny. Rozvod se tedy neposuzoval podle subjektivního zavinění manželů, ale objektivních důvodů. Tím objektivním hlediskem byl zájem národního společenství na zachování nebo zrušení manželství.²¹⁹ Jedním z důvodů, které vymezoval zvláštní zákon o sjednocení právních předpisů regulujících uzavírání a rozvod manželství v zemi rakouské a na

²¹⁶ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 343, 371.

²¹⁷ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 94.

²¹⁸ TAUCHEN, Jaromír. *Žena v právním řádu Třetí říše*. Časopis pro právní vědu a praxi, 16, 2008, č. 1, s. 84.

²¹⁹ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 184.

ostatním území Říše z 6. července 1938 byl omyl, který se týkal druhého manžela a vyšel najevo až po uzavření manželství. Další důvod pro zrušení manželství charakterizovaný tehdejší judikaturou byl předmanželský pohlavní styk ženy a dědičná nemoc, ať už její nebo členů její rodiny. Naprosto klíčovým kritériem pro posuzování manželství byl předpoklad, zda z něj může vzejít zdravé potomstvo, protože pouze takové manželství má v očích nacistů nějaký význam. Z toho vyplivala snaha nacistů o rozvádění těch manželství, které dostatečně nesplňovaly zmíněné podmínky. Nejvýznamnějšími důvody pro rozvod v očích nacistů stanovými zákonem bylo tedy permanentní odmítání zplodit potomka a neplodnost partnera. Jednalo se totiž o „chování“ směřující proti tehdejší myšlence manželství.²²⁰

Důvody rozvodu u Sovětů byly poměrně nestálé, což bylo zapříčiněno již zmíněným postupně se vyvíjejícím pohledem na rodinné právo a s tím související poměrně často měnící se právní úpravou. V počátcích sovětského zákonodárství přinesl dekret o rozvodu poměrně liberální rozvod a to na základě dohody obou manželů. Rozhodnutí o rozvodu poté vydal soud a v případě sporu o děti určoval jejich prozatímní osud, jakož i výživu dětí a ženy.²²¹ Soud se ve většině případů soustředil převážně na skutečné přání stran, takže zde můžeme sledovat výrazně kontrastní postoj ze strany státu na manžele, než tomu bylo u nacistů. To je opět potvrzením toho, že Sověti institut manželství vnímali spíš jako náboženský přežitek, než důležitý prvek v rodině. Stav daný dekretem o rozvodu se vyvinul přijetím matričního zákona v roce 1918, který už poskytoval soudům možnost zjišťovat příčiny rozvodu. V zákoně byl zdůrazněn formální ráz rozvodu. Na rozdíl od nacistických podmínek pro rozvod vycházejících zejména ze státem stanovených objektivních důvodů, se Sověti ve svých počátcích snažili vycházet z osobních důvodů pro rozvod. Oproti nacistům v sovětském právu neměla neochota nebo nemožnost mít dítě vliv na vznik nebo zánik manželství. To potvrzuje dodatek matričního zákona ve znění, že není překážkou pro vstup do manželství dříve daný celibát. Fakticky ale toto ustanovení směřovalo zejména proti církvím jako jeden z celé řady „šikanózních“ kroků.²²² Tuto liberální tendenci potvrdil již mnohokrát

²²⁰ TAUCHEN, Jaromír. *Žena v právním řádu Třetí říše*. Časopis pro právní vědu a praxi, 16, 2008, č. 1, s. 84.

²²¹ Dekretu o rozvodu z 29. prosince 1917 § 1 a § 9.

²²² GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnícký ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 344-346.

zmiňovaný kodex zákonů o manželství, rodině a poručenství z roku 1926. Od účinnosti tohoto stačilo k rozvodu pouhé oznámení jednoho z manželů. Velký vliv na tento krok měla s největší pravděpodobností zejména snaha sovětských představitelů nějakým způsobem zareagovat na velmi rozsáhlý bojkot sovětské formy sňatku ze strany partnerských dvojic.

Rokem 1936 nastal zásadní zvrát. Usnesení Ústředního výkonného výboru a vlády z roku 1936, kterému přikládali stalinisté zásadní důležitost, zavedl obrat kormidla od volnosti v rozvodech. Usnesení nařizovalo povinnou a progresivně zdaněnou registraci rozvodu, možnou pouze za účasti obou manželů. Tato Stalinova politika nasměrovala sovětské vnímání rozvodu do stejně totalitních rozměrů, jako tomu bylo v nacistickém Německu.²²³ Úprava dále stanovila, že v případě jednostranného návrhu na zrušení manželství musel být zaslán návrh druhému manželovi obsahující předvolání k matričnímu úřadu pro registraci rozvodu. Rozvod nesměl být registrován bez přítomnosti druhého manžela. Sověti si tento proces pochvalovali jako zdůrazňování významu rozvodu pro stát.²²⁴ Naprosto nejvýraznější zhoršení přišlo koncem druhé světové války. Došlo k zavedení zcela netypických institutů téměř kopírujících jejich nacistické protějšky, o kterých budu mluvit závěrem této kapitoly, a týkalo se to i oblasti rozvodů. Výnosem předsednictva Nejvyššího sovětu SSSR z roku 1944 bylo zavedeno výlučné projednávání rozvodů soudem v povinném dvouinstančním řízení. Soud mohl rozvést manželství jen v případech, kdy to bylo v zájmu společnosti. Jedná se tedy v podstatě o to stejné, čím bylo tzv. objektivní hledisko v případě nacistů.

Právě toto období odstartované rokem 1936 a s ním související tuhé reformy Stalinismu, byly zejména v rodinném právu téměř opisem druhé totalitní mocnosti. Jednou z těchto oblastí je i pro - porodní politika směřující k navyšování populace. Stejně jako u rozvodů, bylo prvním signálem zásadního obratu sovětské rodinně – právní politiky usnesení Ústředního výkonného výboru a vlády. To přineslo přísný zákaz potratů a trestní odpovědnost za neplacení alimentů. Avšak jak už jsem zmiňoval, kardinální změny přinesl výnos Předsednictva Nejvyššího sovětu SSSR reagující na rozsáhlé válečné ztráty na životech, které způsobily výrazný nepoměr

²²³ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 94.

²²⁴ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 406.

mezi mužskou a ženskou populací v reprodukčním věku.²²⁵ Sověti se na základě toho zaměřili na státní pomoc matkám s mnoha dětmi. Byla jim vyplácena státní podpora. Aby zvýšili motivaci populace mít hodně dětí, přiznávala se tato podpora od narození třetího dítěte a následně každého dalšího dítěte. Tento příspěvek byl vyplácen formou pravidelného měsíčního platu, který nahradil dřívější roční podporu. Navíc byla zavedena státní podpora svobodným matkám nežijícím v manželství na výživu a výchovu dětí, což mělo opět směřovat k povzbuzení touhy mít děti, nezávisle na manželství.²²⁶ To bylo v téměř naprosté shodě s tehdejšími nacistickými kroky v této oblasti, až na pár dílčích rozdílech. Ti poskytovali, na základě nařízení o poskytnutí příspěvků na děti rodinám s více dětmi z 15. Zář 1939, rodinám s větším počtem dětí stejně jako Sověti příspěvek. Na rozdíl od nich ale nacisté dávali tento příspěvek jako jednorázový za každé dítě. Stejně jako tomu bylo v případě novomanželské půjčky, i zde byly příspěvky poskytovány v podobě poukázek na věci ke zřízení domácnosti.

Dále byl rodinám v nacistickém Německu vyplácen ještě měsíční příspěvek, stejně jako u sovětské úpravy. Tento příspěvek byl vyplácen rodinám s více jak pěti dětmi mladšími 16 let.²²⁷ Teoretickou shodu najdeme i v přístupu k nemanželským dětem. Nacisté staví nemanželské děti po všech stránkách na roveň dětem manželským. Vychází to z přesvědčení, že z hlediska celku je u obou dětí stejný zájem na jejich výchově. Rozhodující tedy je, aby se stali „dobrymi soukmenovci.“²²⁸ Sovětská propaganda sice navenek zaujímal podobný postoj, když hovořila o tom, že socialistická společnost nedělá rozdíly „bez ohledu na to, zda se dítě narodilo v manželství registrovaném nebo v důsledku faktických manželských vztahů.“²²⁹ Proč shoda teoretická dokazovala realita, která byla taková, že se děti narozené mimo manželství setkávaly s výraznou diskriminací, což potvrzuje důraz Sovětů kladený na anonymitu otců od dětí narozených mimo manželství, jejichž identita se nesměla zajišťovat ani soudní cestou, ani uvádět dobrovolně v dokumentech.²³⁰

²²⁵ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 94.

²²⁶ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 418.

²²⁷ TAUCHEN, Jaromír. *Žena v právním řádu Třetí říše*. Časopis pro právní vědu a praxi, 16, 2008, č. 1, s. 84.

²²⁸ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 184.

²²⁹ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 421.

²³⁰ PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 94.

Závěrem bych rád uvedl velmi netradiční vyznamenání, udělované jako pocta matkám v obou totalitních státech, jak jsem avizoval v úvodních odstavcích. U obou totalitních režimů můžeme najít zcela specifické řády a čestné tituly, které se navíc podobají svými názvy. Výnosem z roku 1944 byla v SSSR zřízena medaile „Mateřství“ a řád „Mateřská sláva“, který byl zvláštním vyznamenáním udělovaný ve třech stupních pro matky vychovávající sedm, osm a devět dětí. Současně byl zaveden také čestný titul „Matka-hrdinka“ udělovaný matkám, které porodily a vychovaly 10 dětí. Tímto způsobem se měl matkám vyjadřovat pocit úcty za jejich přínos socialistické společnosti.²³¹ U nacistů byl tento trend zaveden o pár let dříve, než v případě Sovětského Svazu. Nařízením Vůdce a říšského kancléře o Čestném kříži německé matky v roce 1938 začalo být udělováno vyznamenání s názvem „Čestný kříž německé matky“ ve třech stupních, stejně jako u Sovětů. Získat toto vyznamenání mohly pouze německy dědičně zdravé matky, které toho byly hodny. Podmínky pro jeho udělení byly trochu mírnější než u Sovětů. Vyznamenání v bronzu dostaly matky se čtyřmi nebo pěti dětmi, za šest až sedm dětí byl udělován kříž ve stříbře a za více než osm dětí obdržela matka kříž za mateřství ve zlatém provedení. Naprosto specifické postavení měly matky s více než deseti dětmi, které dostaly pro své desáté dítě jako zvláštní poctu za kmotra vůdce, což mělo u chlapců za následek pokřtění na jméno Adolf. Nacionální socialisté vytvořili privilegovaný přístup k těmto ženám připomínající jakýsi kult. Ženy s více dětmi měly zvláštní pocty a výhody, což dokazuje např. skutečnost, že matky s takovýmto vyznamenáním měly přednost ve frontách v obchodech s potravinami.²³²

²³¹ GENKIN, Dmitrij Michajlovič a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Praha: Právnický ústav ministerstva spravedlnosti, 1952, s. 418.

²³² TAUCHEN, Jaromír. *Žena v právním řádu Třetí říše*. Časopis pro právní vědu a praxi, 16, 2008, č. 1, s. 84.

Závěr

Jak už jsem naznačil v úvodu a poté několikrát i v průběhu celé práce, srovnání občanského práva u obou totalitních režimů s sebou neslo řadu výzev, se kterými jsem se musel při tvorbě práce vyrovnat. První z nich byla, jak přistoupit k samotnému porovnávání, protože společným problémem u obou zemí bylo, že kritizovaly soukromé právo a stavěly se k němu velmi negativně. Musel jsem si tedy položit podstatnou otázku, zda vůbec existovalo a jakým způsobem ho mohu porovnávat. Oba režimy se snažily charakterizovat všechny právní vztahy jako veřejnoprávní. To mohlo znamenat výrazný problém pro podrobnou komparaci občanského práva, které je považováno z tradičního pohledu za součást soukromého práva. Výsledkem nakonec je, že oba režimy sice zásadně odmítaly tradiční dělení na soukromou a veřejnou sféru práva, občanské právo však zůstávalo u obou zemí fakticky zachováno a docházelo k jeho úpravám. Velmi často ho sice obě totality značně deformovaly a činily z dnešního pohledu nepřípustné zásahy, jeho porovnání bylo i přesto možné. S tím souvisí další překážka, která stála v cestě, a tou bylo také již zmíněné nejednoznačné dělení práva.

Oba režimy měly své specifické rozdělení a každý dělil právo do poněkud odlišných odvětví. Zejména u nacistů byl co právník, to právní názor. Proto jsem se v tomto případě inspiroval osobou povolanější, konkrétně panem doktorem Tauchenem a použil jsem dělení stejné, jako uvádí ve své odborné literatuře on. Sovětská literatura je v tomto směru jednotnější, a proto zde rozdělení nebylo takovým problémem. Faktem zůstává, že některé tradiční součásti občanského práva oba režimy odčlenily a učinily z nich samostatná právní odvětví. Zdůvodňovaly to zejména tím, že těmto odvětvím tak přiřklávají větší váhu. Takovým případem je právo rodinné. Dědické právo bylo odděleno u nacistů od práva občanského v rámci nového studijního řádu. Naopak byly vytvořeny ještě některé další specifické právní odvětví, jako právo selské na jedné straně a právo pozemkové, kolchozní na straně druhé. Do těchto samostatných právních odvětví přiřadily např. některé tradiční součásti věcných práv. Kdybych přistoupil na porovnání právních odvětví podle „nového“ dělení obou režimů, odchýlil bych se tím často od občanskoprávní roviny a v práci by navíc mohl vzniknout značný chaos.

Rozhodl jsem se proto rozdělit kapitolu Porovnání nacistického a sovětského občanského práva na 5 podkapitol. V první podkapitole se věnují nejprve základním

otázkám občanského práva a v dalších podkapitolách následně jednotlivým nejvýznamnějším odvětvím občanského práva. Těmito odvětvími jsou věcná práva, závazkové právo, dědické právo, rodinné právo. Do těchto samostatných podkapitol jsem pak umístil problematiku tak, jak ji zařazovaly oba režimy. Díky tomuto principu jsem mohl postavit občanskoprávní otázky vedle sebe a poukázat na jejich zásadní podobnosti a rozdíly.

Nacistické Německo a Sovětský Svaz přistupovaly k občanskému právu svým specifickým způsobem a jejich postupy se zdají do určité míry odlišné, což potvrzují v práci řadou nalezených rozdílností. V konečném důsledku však nakonec vidíme podobnosti minimálně stejně, ba naopak více. Na první pohled výrazným rozdílem je problematika občanského zákoníku. Zatímco nacistické Německo si ponechalo tradiční BGB, v Sovětském Svazu vznikl zcela nový občanský zákoník. Skutečnost je ovšem taková, že nacisté plánovali zcela novou právní úpravu, což popisují v samostatné kapitole, kde je zřejmá snaha o vytvoření národního zákoníku Němců, který měl být svou stručností srozumitelnější lidem. Už to svědčí o tom, že se nechtěli s tradiční úpravou občanského práva smířit a i když ke zrušení BGB nakonec nikdy nedošlo, byl vykládán pomocí interpretace a neurčitých právních pojmů v souladu s nacistickými požadavky. Podobnosti obou režimů může nasvědčovat i fakt, že se občanský zákoník RSFSR z roku 1922 inspiroval právě u BGB. Co je naprosto zásadním rozdílem, a je důležité uvést ho jako všudypřítomný, to je rasové zákonodárství. Paralelu Norimberských zákonů prolínajících téměř všechny občanskoprávní odvětví v nacistickém právu u Sovětů nenajdeme. Je nesporné, jak už jsem naznačil, že obě země toho mnoho odlišovalo a v právních otázkách byly i zásadní protiklady, které jsem v práci zdůraznil stejně jako podobnosti. V žádném případě ale nelze mluvit o právních protipólech.

V oblasti vlastnictví, oprostíme-li se od tradičně odlišné otázky rasy, která je v nacistickém právu klíčová a všudypřítomná, můžeme najít velkou míru podobností. Tak, jak směřovali Sověti většinu své aktivity proti soukromému vlastnictví a kolektivizaci, dochází nakonec k situaci, kdy stalinistická ústava o takovém druhu vlastnictví už vůbec nehovoří a zná pouze vlastnictví státní, družstevně kolchozní a osobní. Nacisté sice částečné soukromé vlastnictví uznávali, ale zdaleka nebylo pro všechny a celou řadu subjektů z něj vytlačovali. V oblasti půdy obě země vyčlenily tento druh vlastnictví z věcných práv a vytvořily pro něj samostatné právní odvětví. V případě nacistů se jednalo o selské právo spadající svým charakterem do veřejného

práva. U Sovětů to bylo velmi podobné, neboť jej zařadili do pozemkového a později kolchozního práva, které připomínalo nejvíce právo správní a svým kolektivním charakterem se tak řadilo také jednoznačně do práva veřejného. Nesmíme zapomenout na skutečnost, že oba režimy považovaly všechny oblasti práva za veřejnoprávní, proto jsem tento aspekt posuzoval dnešní optikou. Snad největší podobnost spatřuji ve vyvlastňování, které měly na svědomí jak Sovětský Svaz, tak nacistické Německo. Jak program NSDAP, tak Manifest Komunistické strany, který byl vzorem bolševiků, požadovaly vyvlastňování do veřejných rukou bez náhrad. Zde je možné hovořit dokonce o ještě vyšším stupni na bolševické straně, ale tento samotný postoj byl už natolik nedemokratický, že nebylo vkusné hledat ten hrůznější. Nacisté nahlíželi na vlastnictví půdy jako na vlastnictví kolektivní, kde byl sedlák pouhým správcem. Sověti konfiskovali majetek a prohlašovali ho za majetek všeho lidu. Rolníci byli nahnáni násilně do kolchozů a stali se z nich novodobí nevolníci s odňatými rolnickými průkazy a s nemožností vzdalovat se od svého bydliště.

Závazkové právo zůstalo zachováno u nacistů v občanském zákoníku (BGB) a Sověti jej zahrnuli také jako součást občanského zákoníku RSFSR. Oba režimy měly tendenci omezovat smluvní svobodu a zasahovat do ní. Opět zde byl charakteristický prvek upřednostnění celku před individualitou a to u obou zemí. Nacistické závazkové právo bylo postaveno na mravnosti a slušnosti, které hrály důležitější roli než obsah smlouvy. Sověti zase dbali na to, aby nebyly poškozeny zájmy státu. Výrazně se zde také projevoval prvek interpretace zejména u nacistů pomocí zmiňovaných doložek veřejného blaha a neurčitých právních pojmů, Sověti měli naopak tendenci řadu věcí měnit novou právní úpravou, takže se pravidelně rušily některá ustanovení z občanského zákoníku nebo nový právní předpis protiřechil původnímu, takže se interpretace do činnosti soudů bezesporu také promítla.

U dědického práva najdeme podobností výrazně méně, neboť se lišil už samotný postoj k tomuto právnímu odvětví. Sověti chtěli dědění ve svých počátcích zrušit a dokonce činili kroky k realizaci této vize. V pozdějších letech se však stalo toto právo součástí občanského zákoníku, což měl být od Sovětů krok symbolizující důraz přikládání tomuto právnímu odvětví. Na základě toho také hovořím v práci o značném pokrytectví, kdy na jedné straně byla tendence k zrušení dědického práva a na straně druhé následně došlo v období vlády Stalina v podstatě k prohlášení dědického práva za právo ústavní. Nacisté s dědickým právem pevně počítali a

ponechávali ho poměrně neměnně jako součást BGB. Na rozdíl od Sovětů ho oddělili v rámci právních studií od občanského práva jako samostatné odvětví ve studijním řádu a to právě proto, že ho na rozdíl od práva občanského považovali za významné. To se nakonec ve Třetí říši promítlo přidáváním výukových hodin dědickému právu na úkor práva občanského. Co je velmi zajímavé, jak už jsem poznamenal výše, že občanský zákoník RSFSR se inspiroval u německé předlohy. V čem je zásadní shoda, je upřednostňování dědění ze zákona. Sověti v něm viděli možnost, jak získat majetek do rukou státu. Proto zužovali počet osob, které měly na dědictví nárok. Nacisté zase lpěli na ponechání majetku v rukách rodu, ale zůstavitel byl pouze jakýmsi správcem, takže i zde vidíme dost blízký vztah k sovětskému společnému majetku všeho lidu.

Oblasti rodinného práva jsem věnoval pravděpodobně největší prostor ze všech právních odvětví a to zejména proto, že mu oba režimy přikládaly velkou váhu a vytvořily v něm celou řadu specifických změn. Obě země vyčlenily rodinné právo od práva občanského jako samostatné právní odvětví. Zásadní rozdíly oproti nacistům bylo možné sledovat v počátcích sovětské „legislativy“, kdy Sověti považovali institut manželství za přežitek kapitalistické společnosti, který nemá v beztrždní společnosti co dělat. Naopak nacisté rodině přikládali velký význam a považovali ji za základ národního společenství. I přes tento zásadní rozpor s úpravou z dob sovětského Ruska měly obě země v době, kdy „běžely“ současně, výrazně podobnou úpravu a v některých detailech až úsměvně totožné prvky. Obě totality učinily v této oblasti značné množství změn a vytvořily spoustu nových právních předpisů. V obou zemích bylo zakázáno duševně nemocným osobám uzavřít manželství. V obou případech byla totiž stanovena jako jedna z podmínek povinnost duševního zdraví. Nacisté ji vymezili negativním způsobem, tedy zákazem uzavřít manželství pro osoby s chorobou. Jak nacisté, tak později Sověti sledovali jako účel manželství plození potomstva a existenční prvek, proto bylo významnou součástí populační politiky. Na základě toho byly matky s mnoha dětmi oceňovány vyznamenáními. V případě nacistů „Čestným křížem německé matky“ a v případě Sovětů čestným titulem „Matka hrdinka“, medailí „Mateřství“ nebo řádem „Mateřská sláva“.

Hlavním cílem práce bylo poukázat prostřednictvím porovnání na podobnosti obou režimů nejen v občanském právu a vyvrátit tak často slýchaný názor mezi

lidmi, že obě země jsou naprostým protikladem. Na základě výše uvedených podobností považují tento cíl za splněný.

Seznam použité literatury a pramenů

Domácí publikace:

BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2012. ISBN 978-80-7363-266-3.

BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004. Bod (Dokořán). ISBN 80-86569-89-6.

BALÍK, Stanislav. *Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. ISBN 80-86898-28-8

ČAPKA, Oldřich, ed. *Návraty k hodnotám, aneb, Za co jsme bojovali*. Brno: Konfederace politických vězňů ČR, 2013. ISBN 978-80-7325-309-7.

FULBROOK, Mary. *Dějiny moderního Německa: od roku 1918 po současnost*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3104-9.

GELLATELY, Robert. *Lenin, Stalin a Hitler: věk sociální katastrofy*. Praha: Volvox Globator, 2012. ISBN 978-80-7207-874-5.

GENKIN, Dmitrij Michajlovič, NOVICKIJ, Ivan Borisovič a N. V. RABINOVICH. *Dějiny sovětského občanského práva 1917-1947*. Přeložil Zdeněk MADAR, přeložil Vladimír ŠIMŮNEK, přeložil Jan HAVELKA. Praha: Právnícký ústav ministerstva spravedlnosti, 1952.

HANUŠ, Jiří a Radomír VLČEK, ed. *Interpretace ruské revoluce 1917*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008. ISBN 978-80-7325-150-5.

HATTENHAUER, Hans. *Evropské dějiny práva*. Praha: C.H.Beck, 1998. ISBN 80-7179-056-7.

HERMAN, Karel. *Historické události – Velká říjnová socialistická revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1977.

HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 4. vyd. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-137-3.

JANTAČ, Petr. *Hledání Evropy: kapitoly z politických dějin evropské civilizace*. V Praze: C.H. Beck, 2011. ISBN 978-80-7400-372-1.

KADLECOVÁ, Marta. *Právní dějiny*. 2. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86432-10-4.

KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-21-X.

Kolektiv autorů. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. 2., dopl. vyd. Praha: Linde, 2004. Vysokoškolské právní učebnice. ISBN 80-7201-490-0.

KOOP, Volker. *Nacionální socialismus*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3909-0.

MANDL, Vladimír. *Právní soustava německé říše*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1939.

MOULIS, Vladislav. *Běsové ruské revoluce*. Praha: Dokořán, 2002. ISBN 80-86569-07-1.

PELIKÁN, Dragutin. *Dějiny ruského práva*. Praha: C. H. Beck, 2000. ISBN 80-7179-432-5.

PELIKÁN, Dragutin; MALÝ, Karel. *Kapitoly z dějin státu a práva Ruska a SSSR*. Praha: Karolinum, 1992. ISBN 80-7066-689-7.

PIPES, Richard. *Dějiny ruské revoluce*. Vydání druhé, revidované. Přeložila Hana GOPAULOVÁ. Praha: Argo, 2017. ISBN 978-80-257-2203-9.

PROCHÁZKA, Vladimír; PRŮŠA, Oldřich; SVOBODA, Karel. *Dějiny sovětského státu a práva*. Praha: Karlova universita, 1959.

PRŮŠA, Oldřich. *Dokumenty ke studiu sovětského státu a práva*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967. Učební texty vysokých škol (Státní pedagogické nakladatelství).

SEREBROVSKIJ, Vladimír Ivanovič; SVĚRDLOV. *Tři studie o sovětském rodinném právu*. Praha: Orbis, 1949.

SKŘEJPKOVÁ, Petra; SOUKUP, Ladislav. *Nedemokratické právní systémy ve vybraných státech Evropy první poloviny 20. Století: příspěvek k aplikaci „Principů“ E.F.Smidaka*. Praha: Havlíček Brain Team, 2011. ISBN 978-80-87109-24-3.

SLAVÍK, Jan. *Leninova vláda: (1917-1924)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-978-2

ŠVANKMAJER, Milan...[ET AL.]. *Dějiny Ruska*. 6., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-026-5.

VLČEK, Eduard. *Dějiny státu a práva socialistických zemí: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty právnických fakult studijního oboru právo*. Praha: Panorama, 1983.

VLČEK, Eduard; MATES, Pavel. *Dějiny státu a práva socialistických zemí*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1980.

VLČEK, Eduard; SCHELLE, Karel. *Právní dějiny. Státy střední a východní Evropy*. Brno: Nakladatelství DOPLNĚK, 1998. ISBN 80-210-1916-6.

VOJÁČEK, Ladislav. *Praktikum právních dějin*. 3., upr. vyd., (Ve Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 1. vyd.). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-196-0.

VYŠINSKIJ, Andrej Januar'jevič. *Hlavní úkoly sovětské socialistické právní vědy*. Praha: Orbis, 1950. Nový právní řád.

Zahraniční publikace:

BURLEIGH, Michael. *Die Zeit des Nationalsozialismus: eine Gesamtdarstellung*. Frankfurt am Main: S. Fischer, 2000. ISBN 3-10-009005-5.

HATTENHAUER, Hans. *Die geistesgeschichtlichen Grundlagen des deutschen Rechts*. 4., überarbeitete und erw. Aufl. Heidelberg: C. Müller, 1996. ISBN 3-8252-1042-1.

KROESCHELL, Karl. *Deutsche Rechtsgeschichte. Band 3: Seit 1650*. Köln: Böhlau Verlag, 2008. ISBN 978-3-8252-2736-4.

MICHALKA, Wolfgang. *Deutsche Geschichte 1933-1945*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1993. ISBN 3-596-11251-6

WILD, Michael. *Geschichte des Nationalsozialismus*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008. ISBN 978-3-8252-2914-6.

Odborné články:

TAUCHEN, Jaromír. *Doložky veřejného blaha a neurčité právní pojmy v nacistickém smluvním právu*. In: COFOLA 2011: the Conference Proceedings. Brno, Masarykova univerzita, 2011, s. 220 – 243. ISBN 978-80-210-5582-7.

TAUCHEN, Jaromír. *Prameny práva v nacistickém Německu*. In: Dny práva - 2009 - Days of Law Sborník příspěvků - the conference proceedings. Brno, Masarykova univerzita, 2009, s. 2757 – 2773. ISBN 978-80-210-4990-1.

TAUCHEN, Jaromír. *Prosazení vůdcovského principu ve státním aparátu Třetí říše*. Časopis pro právní vědu a praxi, 15, 2007, č. 2, s. 159 - 164. ISSN 1210-9126

TAUCHEN, Jaromír. *Nacistické dědické právo*. Časopis pro právní vědu a praxi, 20, 2012, č. 3, s. 298 - 304. ISSN 1210-9126.

TAUCHEN, Jaromír. *Nacistické „soukromé“ právo jako vzor pro právo protektorátní (analýza jednotlivých právních odvětví)*. In: Vilém Knoll, Petr Beránek (eds.). Acta historico-iuridica Pilsnensia 2011. Plzeň, Aleš Čeněk, 2012, s. 262-274. ISBN 978-80-7380-354-4.

TAUCHEN, Jaromír. *Základní ideologická východiska nacistického "soukromého" práva jako vzoru pro právo protektorátní*. In: Dny práva - 2010 - Days of Law. Brno, Masarykova univerzita, 2010, s. 1720 – 1742. ISBN 978-80-210-5305-2.

TAUCHEN, Jaromír. *Žena v právním řádu Třetí říše*. Časopis pro právní vědu a praxi, 16, 2008, č. 1, s. 81 - 86. ISSN 1210-9126.

Právní předpisy:

Dekret o půdě z 8. listopadu 1917

Dekret o rozpuštění Ústavodárného shromáždění z 18. ledna 1918

Dekret o rozvodu z 29. prosince 1917

Dekret o znárodnění bank ze 14. prosince 1917

Dekret o zrušení dědění z 27. dubna 1918

Občanský zákoník RSFSR z 31. října 1922

Preambule nařízení o dědičných statcích z 21. prosince 1936

Preambule zákona o zřizování testamentů a dědičných smluv z 31. července 1938

Program NSDAP z 24. Února 1920

První nařízení k provedení zákona na ochranu německé krve a německé cti ze 14. listopadu 1935

První nařízení k zákonu o říšském občanství ze 14. listopadu 1935

Manifest Komunistické strany z 21. února 1848

Nařízení o ochraně národa a státu z 28. února 1933

Německý občanský zákoník BGB z 1. ledna 1900

Ústava Ruské socialistické federativní sovětské republiky z 10. července 1918

Ústava Svazu sovětských socialistických republik z 31. ledna 1924

Ústava Svazu sovětských socialistických republik ze 4. prosince 1936

Výmarská ústava z 11. srpna 1919

Základní zákon o socializaci půdy

Zákon na ochranu dědičného zdraví a německého lidu z 18. října 1935

Zákon na ochranu německé krve a německé cti z 15. září 1935

Zákon o říšském občanství z 15. září 1935

Odborná periodika:

KNOLL, Vilém; BERÁNEK, Petr (eds.). *Acta historico-iuridica Pilsnensia 2011*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. ISBN 978-80-7380-354-4.

Internetové prameny:

TAUCHEN, Jaromír. Posmrtné uzavření manželství – jeden z institutů národně socialistického rodinného práva. *Časopis pro právní vědu a praxi*. [Online]. 2008, č. 2, s. 177-180. [cit. 2018-02-17]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/7089>

Resume

In my diploma thesis I compare the civil law of Nazi Germany and the Soviet Union. In the first part of my work I initially characterized Nazi Germany. I focused on the rise of the Nazis to power, on the characteristics of Nazi law, and subsequently on the development of the Civil Code and civil law issues. In the second part of my work, concerning the Soviet Union, I proceeded similarly only with minor differences. I focused mainly on the pre-war and war periods, so that I can compare subsequently the two regimes in the same period. I described the Bolsheviks' rise to power, I characterized Soviet law, and then I explained the development and issues of civil law until 1945.

The main part of the diploma thesis is the last chapter. In this chapter I pay attention to the comparison of Nazi and Soviet civil law itself. I divided it into five subchapters. In the first subchapter entitled Basic Civil Issues, I focused on the general common and distinct features. At first I put a key question, whether existed a private law. Then I explained the division of law in case of both regimes and the basis of which I decided to come to Rudolf Bechert in the case of the Nazis. Another point of this subchapter is the approach of both regimes to democratic institutions and legislation. An important part is, in particular, the comparison of important sources of law, from which the desire for brevity in both countries clearly emerges.

The top of the work are four other subchapters. Each of them deals with the individual civil law sector. Both regimes retained some of them as a part of civil law, others set aside as a separate legal sector. I deal with issues of material rights, inheritance law, law of obligations and family law. The aim of the diploma thesis is to show through the similarities in civil law, but not only there, in both regimes.

Evidence of this are for us the extensive interferences with private ownership in both countries, expropriations, separation of land ownership from property rights as a separate legal sector. For the Nazis it was a peasant law, for the Soviets it was landed law and later a kolkhoz law. In the case of heritage, there were high accent of the Nazis and the Soviets to inheritance from a law. The inheritance law of the Nazis has become a separate legal branch within the framework of the study order, and the Soviets raised it up to the level of constitutional law in the Stalin era. In the commitment law was for both regimes characteristic the restriction of contractual freedoms to the benefit of the whole. Many similarities are also evident in the field of

family law, where for both countries the key was the birth policy which try to achieve to raise population. Mentally ill were prevented from marrying, and on the contrary mothers with many children were awarded special awards.

I wanted to rebut the often heard opinion among the people that both countries are the absolute contrasts. Although I find a number of differences in my diploma thesis, the similarities are at least the same quantity, on the contrary, even bigger.